

Popper Péter, Ranschburg Jenő, Baktay Miklós – Baktay Zelka

Szegény nők, szegény férfiak

SZIMPOZION Az élet dolgai
Sorozatszerkesztő: Popper Péter
Borítóterv: Malum Stúdió
ISBN 978-963-248-069-5 HU ISSN 2060-7512
0903 – 0903 Mester u. 53. 150 Sz 46 FS00277431
Saxum Kiadó Bt.
Felelős vezető: Jenéi Tamás
Felelős szerkesztő: Zsolnai Margit
Tördelőszerkesztő: Jeges Erzi
Nyomta és kötötte a Kaposvári Nyomda Kft. – 290453
Felelős vezető: Pogány Zoltán igazgató

Popper Péter

Szegény nők...

Miért sajnálnánk a nőket?

Sokan sajnálják a nőket különböző okok miatt, én, bevallom, nem... Miért sajnálkoznék, mikor életképesség, ösztönbiztonság, pszichés hatásgyakorlás szempontjából én a női létet biztonságosabb létnek tartom, ezt el is mondtam már sokszor, szerintem ez az erősebb nem! Meg vagyok győződve róla, hogy semmilyen intellektuális különbség nincs férfi és nő között, bizonyítékok a tesztek is, amelyek nem mutatnak ki különbséget.

Tény, hogy kreativitás, alkotás, becsvágy kérdésében a férfiak az erősebbek, valamit létrehozni a világban arra bizonyítékkal, hogy miért szívják itt a levegőt...

Az első részben viszont hadd legyek legalább egy kicsit, pár percig valláspszichológus, ugyanis azt gondolom, hogy a nők helyzetének szempontjából érdemes rehabilitálni az iszlámot, ugyanis a köztudatban az

terjed, hogy az iszlám az, amely a nőket háttérbe szorítja a kezdet kezdetétől, szóval ott gyökerezik a nő jogfosztottságának a kezdete – de ez nem igaz. Mára már nagyon messze kerültek a vallások igazi eredetüktől, a zsidóság Mózesétől, a kereszténység Jézustól, az iszlám Mohamedtől, a buddhizmus Buddhától...

Lebbentsük fel a fátylat az iszlámról!

A vallások közötti differenciákat, ellenérzéseket, agressziót vizsgálva az iszlámot akarnám „tisztára mosni”. A mostani, valóban aggasztó szociális helyzet eredetileg nem iszlám jelenség. Ha megnézzük a Koránt és azt, hogy mit mond a nőkről, mit mond a házasságról, ahhoz képest, ami ma van, mennyire más, mint ami a kezdetek kezdetén volt. Akkoriban az iszlám a szabad házasságot kultiválta, tehát hogy a házasságkötésben nem lehet semmi kényszer, például nem választhatják meg a szülők a partnereket egymásnak, nem presszionálhatják az embereket, hogy kössenek házasságot. Az iszlám azt mondja, hogy házasságot akkor kell kötni, ha két ember tartósan szereti egymást, és elfogadják az iszlám ezzel kapcsolatos viselkedési, magatartási normáit. Ez szabad kapcsolat volt, annyi megszorítással – ezt azért tegyük hozzá –, hogy nők esetében a szülők, főleg az atya beleegyezése kellett a házassághoz, szóval ő nem presszionálhatta a nőt, hogy kihez megy feleségül, de megvétőzhatta, tényként azért ezt meg kell jegyezni.

Az iszlám a házasság feltételeként a következőket írja elő:

1. Hozományt kell adni. A hozományt a férj adja, nem a lány családja. A hozományt ki lehet fizetni egyszerre, teljes összegben, ha bíznak egymásban, de ha nem bíznak egymásban, akkor letétet kell letenni. Ennek az az értelme, hogy ha elválnak, a hozomány a nőé. Ez anyagi biztosítás a nők számára. Ha vannak gyerekei, azok ellátására, vagy egy új házasságra, mert az iszlám elismeri a válást, régen is, ma is.

Hadd meséljem el: volt egy nagyon kedves tanítványom az egyetemen, egy lány, aki kikerült Hollandiába, és ott beleszeretett egy arab orvosba, aki muzulmán volt. A szerelem nagy volt, elhatározták, hogy összeházasodnak. Mi történt? Mivel sem a nő, sem a férfi szülei nem éltek abban az országban, így hát segítségükre siettek a helybéli muzulmánok, és kérdezték a nőt, hogy mit kér hozományul. A nő először azt kérte, hogy a férje tanuljon meg magyarul, ezen nevettek, és azt mondták, hogy úgy is meg fog tanulni magyarul, szóval ez nem hozomány.

Akkor azt mondta a nő, hogy jó, kér egy szép aranyláncot, ezen is nevettek, nem tárgyalóképes, menjen ki, majd ők megbeszélik egymás között a hozományt. A lány kiment, tárgyaltak, majd visszahívták és elmondták: másfél kiló aranyban maradtak. A nőnek elnyílt a szeme, majd elfogadta. Azóta sem tudja, hogy mit csináljon vele, becsempéssze-e Budapestre vagy elköltse-e, persze iszonyú zavarban van mind a mai napig az aranyával. Ezt csak azért mesélem el, mert ma is komolyan veszik a hozománykérdést.

A 2. előírás, hogy a férfinek lakást kell biztosítani a nőnek minimálisan (közepes szinten).

3. Évente legalább két alkalommal a feleséget fel kell öltöztetni (elfogadható, polgári szinten).

4. A férj köteles az enivalót biztosítani.

5. A lakás megfelelő bebútorozását a nő családjának kell biztosítani.

Ezek az alapfeltételei a házasságkötésnek az ősi muzulmán vallás szerint, ezek nélkül nem volt házasság az oszmán birodalomban.

Köztudott a feleségek száma. Mint ahogy vicc is mondja: a férj bejelenti a feleségnek, hogy át akar térni a muzulmán hitre, a feleség kérdezi, hogy miért? Természetesen, feleli a férj, a több feleség miatt. De hát maga még kereszténynek is gyenge, válaszolja a feleség.

Az iszlám előtti pogányság mértéktelenségét végül az iszlám korlátozta: négy feleséget engedélyez összesen. Ennyit lehet maximálisan tartani, de nem muszáj.

Kiderül a Korán rokonszenve az egynejűség iránt, de ha a feleség valamiért alkalmatlan a házasságra, például megbolondul vagy képtelen a gyerekszülésre – ami integráns része a családalapításnak a Korán szerint –, akkor különösen joga van a férjnek új nőt hozni, de nem válhat el a feleségétől, mert a házasság arról szól, hogy jóban-rosszban együtt kell maradniuk mindhalálig. A férjnek el kell fogadni, hogy Allah ilyen sorssal sújtotta, de enyhítésül lehet újabb feleségeket hozni. Minden indok nélkül is lehet négy feleség, ha a férj biztosítani tudja, hogy mind a négy feleség azonos ellátásban, azonos törődésben részesül. Ez vonatkozik szexuális kapcsolatukra is, vagyis szexuálisan is egyenlően köteles bánni velük, ha már feleségül vette őket.

Ha ezt az ember végiggondolja, elég rokonszenves a nő védelme, egyenjogúsítása. Nem voltak annyira háttérbe szorítva. Előírták a nőknek: a nő, aki szereti a férjét, ne akarjon másoknak tetszeni a férjén kívül, tehát ne mutogassa az utcán a szépségét, hanem szép szerényen öltözzön, viselkedjen.

Az az egy nőket korlátozó intézkedés volt, hogy ha mennek az utcán, mindig a férj megy elől. A Korán ezt azzal indokolja, hogy ha a nő megy elől, a pasas a fenekét fogja bámulni, és erotikus vágyai támadnak ahelyett, hogy Allahra gondolna, vagyis nem kell csábításnak kitenni a nyilvánosság előtt, ez legyen egy családnak a belső ügye.

Előír bizonyos szabályokat is az iszlám, először is, hogy tisztának kell lenni. A házasság feltétele, hogy senki sem lehet koszos vagy bűdös, tehát állandóan mosakodni kell – ez egyébként hasonlít a zsidó szabályokhoz is (kézmosás, rituális fürdők stb.) –, szóval tisztán kell tartani magukat testileg és öltözködésileg is, mind a két félnek egyformán.

Mindemellett el kell tüntetni a felesleges szőrzeteket, vagyis egyik sem tarthatja meg sem a hónalj-, sem a szeméremszőrzetét. Az iszlámnak ez az egykori előírása ma már divat tulajdonképpen.

A válásról... A férfinek van joga a válást kezdeményezni, mint a biblikus időkben, amikor a férfinek kellett a válólevelet elküldenie. Az iszlám erre a

következő szabályt írja elő: a férfi – indokolással – válólevelet adhat a feleségének három menstruáció után, és ha bejelenti a válási szándékát, akkor az megváltoztathatatlan, visszacsinálhatatlan, tehát nem mondhatja azt, hogy megdöntöttem magam, vagy nem veheti újra feleségül.

Egy vagy két menstruáció után is kimondhatja, de annak még nincs visszavonhatatlan vonzata, meg lehet változtatni. Na már most, hogy a nő kiszolgáltatottságát enyhítsék, ő elmehet a sejkhez, az államfőhöz, és ott bejelentheti, hogy el akarja hagyni a férjét ezért meg azért. Ezt a sejknek joga van mérlegelni, és joga van feloldani a házasságot vagy elutasítani ezt a kérelmet.

Ha a férj szó nélkül elhagyja a feleségét, és eltűnik az életéből, erre négy hónapig van joga. Ha négy hónap után nem kerül elő, a feleség özvegyé nyilvánítható. Onnantól a férjet úgy fogja kezelni az imám, hogy meghalt, és akkor már hiába jön vissza, már halottá van nyilvánítva. Szóval négy hónap szabadság, ennyi jár a házasságból a Korán szerint.

Ezeket azért sorolom, mert ez az idők folyamán rettenetesen eltorzult, szóval olyan rettenetes messze kerültek az iszlám országok is a Korán eredeti felfogásától, mint ahogy nagyon messzire került az iszlám a mohamedi állásponttól, aki mikor Mekkából Medinába menekült, mert a törzsi viszályok közt nem érezte magát biztonságban. Akkor első útja a zsidó hitközséghez, második útja a püspökséghez vezetett. Azt a javaslatot tette nekik, hogy ismerjék el: az isteni kinyilatkoztatás három sugallatban jött el a Földre. Az elsőt Mózes kapta, a másodikat Jézus és a harmadikat ő maga. Legyen egy egységes vallás. Ellentmondtak neki természetesen. A zsidók nem bírták elviselni, hogy önmagát Mózeshez méri, a keresztények pedig, hogy önmagát Jézussal tartja egyenjogúnak.

Ekkor indult egy enyhe szembefordulás a más vallásúakkal, ami azért csak abban nyilvánult meg kezdetben, hogy azt mondta Mohamed, mostantól nem Jeruzsálem felé fordulva imádkozunk, hanem Mekka felé. Persze, aki Európában lakik, annak igazán mindegy, hogy Jeruzsálem vagy Mekka – Kelet az Kelet.

Az iszlám kardja, a dzsihád, a harcos térítése jóval későbbi eredetű. Egyre agresszívabbá válik, ami az iszlám fundamentalizmust illeti. Amiben nem rendeződött a nők helyzete, az a szociális probléma, beleértve a jogi helyzetüket. Tehát a társadalmi beilleszkedésükkel támadtak később nehézségek.

A nők szociális helyzete

A lényeges az, hogy eredetileg a feminista mozgalom a nők egyenjogúságáért indult harcba, választójogban, vagyonkezelésben stb. Én úgy látom, hogy a modern feminista mozgalomnak van egy torzulása, nem egyenlő jogokat akar, hanem a nő ugyanolyan akar lenni, mint egy férfi. Én nem szeretem, amikor a női bokszolók hatalmasat sújtanak egymás keblére, vagy súlyt emelnek, szerintem nem ez a bizonyítás, hogy én ugyanazt meg tudom csinálni fizikálisan

is, mint egy férfi – mert intellektuálisan meg tudja csinálni.

Nagy különbség van a női és a férfiszervezet között hormonálisán is, de a fizikális teherbírása sem egyforma, tehát az akut erőfeszítésekre jobbak a férfiak, és a tartós fizikai terhelések elviselésére jobbak a nők. Erre mondom, hogy tessék megnézni egy influenzás nőt és egy influenzás férfit: a férfi egy limonádéért nyögdéssel az ágyból, míg az ugyanolyan beteg nő ellátja a férfit, vezeti a háztartást, vásárol stb. Tovább is élnek a nők, mint azt a statisztikai adatokból tudjuk.

A szociális probléma egyik gyökere az, hogy a férfi-női kapcsolatok egyidejűleg nagyon hagyományörzők, más oldalról viszont nagyon változékonyak. Ez nagyon furcsa ellentmondás; tehát megőrzik a férfi és női szerepek hagyományát, vagyis őrzik azt, hogy a férfi az, aki a világban a családra vigyáz, aki a jövedelmet előteremti, a nő az, aki az otthon légkörét alakítja, a gyerekeket neveli stb. A férfinek ezért a harcos helyzetéért joga van durvábbnak lenni, joga van szeretőket tartani, nagyokat enni-inni. A nő csak csipeget, titokban, este eszik a spájzban, ha még éhes. Tehát úgy kell viselkednie, mintha nem lenne rabja az ösztöneinek. De ez már egy torzulat, ez nem így volt a kezdet kezdetén.

Az én nagymamám például ebben nagyon kényes volt, és amikor én azt mondtam, hogy az anyu harisnyáján a szem felszaladt, akkor a nagymama azt mondta szigorúan: egy nőnek nincs harisnyája. Ez már szemérmertlenség volt az ő szemében.

Ez a szemérmertes, családcentrikus szemlélet és a sokkal durvább, agresszívabb társadalmi aktivitás a 19. században kezdett súlyosbodni a nőkre. Voltak előző periódusok is, hárem és egyebek, amikor a nőket nagyon keményen korlátozták, de közben előfordultak gyönyörű szakaszok, például a rokokó. A rokokóban olyan jó dolga volt egy nőnek, hogy erről a mai feministák nem is álmodnak. Példának okáért, hogy ki került be a Francia Akadémiára, azt a párizsi szalonokban döntötték el – jobbára a nők. Egy tudományos ember, egy költő vagy egy művész karrierje jórészt a nőktől függött. Az öröksége fölött önállóan rendelkezett. Szexuálisan szabad volt. Erről Chamfort elmeséli, hogy egy úr éjszaka megjelent a felesége szobájában, szemmel láthatóan szexuális célokkal, mire a feleség azt mondta, hogy most nem lehet. – Miért nem lehet – kérdezte a férj? – Mert Z úrral vagyok – felelte a nő. – Na jó, de hát magának tavaly még X úrral volt viszonya, és ez egyáltalán nem gátolta a mi szexuális életünket. Erre a feleség: – Nem érti, hogy most szerelmes vagyok? – Az más – mondta a férj, és kiment a szobából.

Napóleon viszont kezdte ezt erőteljesen tönkretenni, visszaállította a férfiprioritást a családban, a törvénykönyvével, a Code Napóleonnal is beavatkozott a családok életébe, amitől a 18. században már megnehezedett a nők helyzete. Erről sok tanulmány jelent meg, hogy jogilag, választójogilag, vagyonkezelésileg alárendeltté váltak.

Ez váltotta ki később aztán a feminista mozgalmakat, azt, hogy a nők egyenlő

jogokat akartak.

Túlterhelt nők

A hagyománytisztelet tulajdonképpen azt jelentette, hogy a nőkre – mind a mai napig – háromszoros teher hárul nagyjából, mint a férfiakra. Főleg, amikor kialakult a modern kultúrákban a két kereseten alapuló család, tehát a nők is elmentek dolgozni. Vagyis levették a férfiről a család eltartásának terhét, talán nem is lett volna erre képes. Mind a ketten dolgoztak, de a nőnek emellett meg kellett felelnie a régi, hagyományos szerepeknek is, tehát háziasszonynak, háztartásvezetőnek, gyerekevelőnek, valamint jó szeretőnek is kellett lennie. Nagyon nagy teher rakódott és rakódik ma is a nők vállára, és én úgy látom, az egyik nagy társadalmi baj, hogy a családos nők kimerültek.

Tehát a saját rendelésemen, a klinikán folyton kimerült nőkkel találkoztam, akik már az energiájuk utolsó cseppjét is felélték, hogy ezeknek a szerepeknek megfeleljenek. Ha valami pluszterhelés jött, mondjuk, megcsalta a férje, vagy a gyerekek az iskolában problémája volt a magatartásával, akkor el kellett menni valamilyen tanácsadóba, mert már nem volt erejük arra, hogy maguk oldják meg.

Ez az egész helyzet – túl a nők túlterheltségén – kialakított egy teljesen fals fogalmat, hogy a konfliktus valami rossz, valami kóros, attól meg kell szabadulni. Az eszményi gyerek olyan, hogy minden környezetbe konfliktusmentesen illeszkedik. Ha konfliktusa van a tanáraival vagy a társaival, az baj, ha a szülőkkel van konfliktusa, még nagyobb baj. Az egész pedagógiai és pszichológiai törekvés arra irányul, hogy meg kell szüntetni a konfliktusokat.

Ugyanakkor én pontosan azt gondolom, hogy a karakter konfliktusokon keresztül kovácsolódik ki. Olyan ember, aki minden szituációban konfliktusmentesen illeszkedik, csak egy karakterdefektes ember lehet. Karakterdefektes embereket nevelünk e miatt a teljesen elhibázott és hamis konfliktusellenesség miatt.

Nem azt állítom, hogy pozitív az az ember, aki ugyanazt a konfliktust ismétli meg kétszázszor az életében, de pozitív az az ember, aki fölállalja a konfliktusait, és valamilyen megoldást tud találni rájuk. Lehetnek konfliktusai, de ne hazudja el őket. Mikor megkérdezik tőlem, hogy kiből lehet jó pszichoterapeuta, akkor többek között azt is szoktam mondani, hogy legyenek rendben a családi kapcsolatai, anyjával, apjával, testvéreivel, ez persze nem azt jelenti, hogy konfliktusmentes, de nézzen szembe a valósággal, és vállalja föl.

Második feltétel, hogy legyen megoldása a saját agresszív késztetéseire, tehát ne azért legyen pszichológus vagy pszichiáter, hogy emberi lelkekkel hatalmi játékokat játsszon. Harmadszor: szexuálisan legyen rendben. Az lehet, hogy nincs rendben, de akkor tudja, hogy nincs rendben, ezt ne hazudja el magának.

Negyedszer azt mondom, hogy túl kell jutni egy voyeur-attitűdön – nagyon sok ember szeret belekukucskálni mások életébe, és ebben élvezetet talál; ez

nem jó motívum pszichológiai vagy pszichiátriai tevékenységhez.

Egy kis kitérő erősebb idegzetűeknek

Számtalan kegyetlenséget követtek-követnek el a nőkkel. Erről beszélnünk kell: az első borzalom a nők szexuális csonkítása. Ez itt, Magyarországon egy mese, de a valóságban az a helyzet, hogy az UNESCO felmérése szerint az elmúlt ötven évben (tehát 1950 és 2000 között) a világban körülbelül 130 millió nőt csonkítottak meg olyan módon, hogy a klitoriszát lemetélték, hogy szexuálisan ne legyen annyira tele vággyal, ne legyen annyira izgatható, ez maradjon a férfiak privilégiuma. Ma, a 21. század elején még mindig évente körülbelül 3 millió nőt csonkítanak meg. Ezek döbbenetes adatok, bizonyos területeken – Afrikában, Szomáliában, Szíriában, Irakban, Iránban – teljesen megszokott, normális szokás a szexuális csonkítás, amelyből aztán összeáll végül is ez a szörnyű magas szám, az évi 3 millió nő. No komment, nem tudok mit hozzáfűzni, ezt tudomásul kell venni, hogy ilyen a világ, amelyben élünk.

A második, hogy az emberkereskedelem tárgyai dominánsan a fiatal nők, de ez Európára is vonatkozik, Ázsiára is, Afrikára is, tehát fiatal nők adása-vevése, kereskedelmi áruként való kezelése, prostitúcióra kényszerítése – ez elfogadott tény mind a mai napig. Nincs igazi társadalmi elutasítása, csak jogi elutasítása van, tehát lehet vele bíróságra menni, de a társadalmi közvélemény ebben nagyon szelíd és engedékeny – nálunk is.

Felmerül a kérdés, hogy milyen lehetősége van egy nőnek arra, hogy képezze magát. Afrikában az ott élő nők 5 százaléka végez középiskolát. Arab országokban jelenleg, ezt állandóan vizsgálják, a nőknek 55 százaléka analfabéta, nem tud írni, olvasni, nem iskolázzák őket, mondván, minék kell egy nőnek iskola. Afrikában és az arab országokban a nőknek gyakorlatilag semmi esélyük diplomát szerezni, csak ha eljönnek Európába.

Mi a helyzet Magyarországon?

Most rátérnék egy kicsit arra, hogy áll Magyarország ezekkel a kérdésekkel. Nálunk az egyetemeket 1896-ban – ez nagyon közel van, mert az én apám 1895-ben született – nyitották meg a nők előtt. 1896 előtt Magyarországon egyetemre nőt nem vettek föl. Ez külföldön is így van, nem tudom, ismerik-e azt a tényt, hogy a kétszeres Nobel-díjas Madame Curie nem lehetett a Francia Tudományos Akadémia tagja, mert nő volt; nem is lett soha életében. Szóval nem csupán Magyarországon voltak ezek a korlátozások, hanem Európa nagyon sok országában, most csak azért emelem ki a mi hazánkat, hogy lássuk, itt mi volt a helyzet. Magyarországon élő nőt, aki külföldön diplomát szerzett, először 1921-ben nevezhettek ki egyetemi magántanárrá. 1926-ban, gróf Klebelsberg Kunó oktatásügyi minisztersége alatt jelent meg egy rendelet, amely kimondja, hogy a női és a férfi érettségi bizonyítvány ugyanolyan értékű, vagyis női érettségi

bizonyítvánnyal is be lehet iratkozni egyetemre. 1946-ban a magyar egyetemek hallgatóinak 22 százaléka volt nő. 1996-ban 54 százaléka. Ez annyira feltűnő növekedés volt, hogy létrehozott a Művelődésügyi Minisztérium egy bizottságot abból a célból, hogy kiderítsék: mi az oka az egyetemek elnőiesedésének. Mi az oka annak, hogy bizonyos pályákról eltűntek a férfiak. Például az általános iskolai tanárok zöme nő – csak az anyagiak, az alacsony fizetések miatt? Biztos belejátszott a régi kapitalista időkben az, hogy egy gimnáziumi tanár polgári egzisztencia volt, a feleség nem dolgozott, tarthattak cselédet, háromszobás lakást, és élhettek polgári módon.

Erről ma már szó sincsen. Rettenetesen sokat hanyatlott az anyagi-társadalmi megbecsülése a tanároknak. Persze az egyetemek is elnőiesedtek, egyszerűen azért, mert a lányok hamarabb jutnak túl a serdülés nehézségein, mint a fiúk.

Végeztünk egy vizsgálatot Magyarországon dolgozó külföldi biztosítók részére. Azt a kérdést tették föl, hogy miért nagyobb az ügynökök fluktuációja – akiket nálunk üzletkötőknek neveznek meg kereskedelmi tanácsosnak –, miért nagyobb a fluktuációja szignifikáns módon, mint Nyugaton? Ez nagy vizsgálat volt, amely nemcsak felszínesen nézte a dolgot, hanem kimentünk a családokhoz, én és a csoportom, és megnéztük, hogy hogyan élnek és miről van itt szó. Mert alapállásból az tény: senki nem akar biztosítási ügynök lenni. Ha megkérdezik egy gimnazistától, mi akarsz lenni, édes fiam, akkor nem mondja azt, hogy biztosítási ügynök szeretnék lenni, mert ez nem szakma, ilyen szakma nem volt az egyetemen. Ugyanakkor az viszont tény, hogy ha megvizsgáljuk, hogy a pedagógus házaspárok esetében, ahol keresett a férfi és a nő havi 130-140 ezer forintot, és a nő elment biztosítási ügynöknek, ott viszont keresett 3-400 ezer forintot havonta – ezt a férfiak zöme nem bírta elviselni. Először szexuálisan ment tönkre a házasság, mert a férfiszerep előírta, hogy ő a családfenntartó, neki kell eltartania a családot, és nem a nőnek.

Ez mind a mai napig nagyjából így van, például, ha most jön egy férfi, és azt kérdezik tőle, hogy mivel foglalkozik, és azt mondja, hogy dada vagyok egy bölcsődében, akkor azért elcsodálkoznak. A hagyomány még most is borzasztóan erős – de az új elvárások is erősek, nevezetesen, hogy a nőnek is legyen egzisztenciája. 29 évet dolgoztam az Orvostudományi Egyetemen, az alatt mit láttam? Nagyon tehetséges nők, orvosok, jöttek be az egyetemre, sokszor megbízhatóbbak, tehetségesebbek, precízebbek voltak, mint a férfiak, de szültek gyereket, kiestek 3-6 évre a munkából, és mire visszatértek, a férfiak már adjunktusok és docensek voltak, ők meg még mindig csak kezdő tanársegédek. Ráment az egész egzisztenciájuk az anyaságra, kivéve a nagyon maszkulin nőket, akik nem a családra tették a hangsúlyt, hanem a karrierjükre.

Ez rendkívül nehéz kérdés, hogy hogyan éljen együtt ma egy nő az ilyen, halmozott követelésekkel, amelyeket vele szemben támasztanak.

Már említettem, hogy nem látok intellektuális különbséget férfiak és nők között, de karrierben, alkotás vágyban igen, és azt is nagyjából kifejtettem, hogy miért. Megnéztem például, hogy hogyan áll ma a magas fokú tudományos

karrier olyan nők és férfiak között, akik képesítésben, tehetségben és intellektuálisan nem különböznek. A Magyar Tudományos Akadémia szabályzata azt írja elő, hogy az akadémikusok, tehát az Akadémia tagjainak a száma maximálisan 365 lehet. Ez a csúcs, ezen túl nem neveznek ki akadémikust Magyarországon, akármit is csinál. Másodszor előírja a szabályzat, hogy a 70 év alatti akadémikusok száma Magyarországon 200 lehet. Ezzel szemben akadémikus nő bölcsészeti területen Magyarországon ma 23, az orvostudomány területén 17, a biológiai területen 31, és a jogtudomány területén 22. A többi mind férfi, egész a 365-ig, vagyis a nők igencsak alulreprezentáltak a tudományban, amit semmi más nem indokol, csak az előítélet, hogy itt nőről van szó, akit nem viszünk anynyira előre a pályáján, akit nem segítünk annyira stb.

Lehet-e ezen adminisztratív eszközökkel segíteni? Meggyőződésem szerint nem. Vagyis hiába írja elő valamilyen jogszabály, hogy például a parlamenti képviselőknek, a minisztereknek meg államtitkároknak hány százaléka kell, hogy nő legyen, hiszen e felé megyünk, hogy adminisztratív rendezésre van szükség. Meggyőződésem, hogy ezt adminisztratív módon megoldani nem lehet, erre alkalmatlan a jogi szabályozás. Hadd mondjak erre egy példát: éltem egy darabig Indiában, ott megoldatlan volt a haridzsánok, az érinthetetlenek problémája. Mahátma Gandhi, aztán különösen Indira Gandhi – amíg meg nem ölték őket –, megpróbálta ezt a kérdést jogi úton rendezni. Előírták, az érinthetetlenek számára ennyi és ennyi fenntartott hely van a kongresszuson, ennyi és ennyi helynek kell lenni vezető beosztásokban és egyetemeken stb. Megoldódott?

Bizony nem, üresen maradtak ezek a helyek. Hiába írja elő a törvény, azt mondták, nem jelentkeztek; persze ez vagy igaz, vagy nem, ezt a problémát ugyanúgy nem oldották meg, mint a kasztkérdést. Hiába szüntették meg jogilag a kasztokat, a kasztok virágzanak. A kasztok közötti házasság a legnagyobb ritkaság, és az emberek ragaszkodnak a kasztjukhoz, vagyis hiába látja ezt egy európaizált indiai vagy egy európai embertelen megkülönböztetésnek (csak zárójelben jegyzem meg, nem mintha nálunk nem lennének ilyen kasztikus szocializált megkülönböztetések különböző társadalmi rétegek között), de egy indiai számára ez nagyon fontos. Először is, mert egymilliárd ember között valahova tartozni kell, egy kisebb közösséghez, és erre nagyon alkalmas a kaszt. Másodszor: az indiai világszemlélet szerint a kaszt karmikus útmutatás erre az életre, hogy milyen sorsot kell végigélnie, majd ha végigélte, a következő életében születhet egy jobb kasztba is. Tíz körömmel ragaszkodnak hozzá, és én ugyanezt láttam. Hány nő mondja nekem beszélgetés közben, hogy én nem megyek női fogorvoshoz, nem megyek csak férfi nőgyógyászhoz, miért is?!

Rasszizmus-e a nők háttérbe szorítása?

Hány ember reménykedik abban, hogy fia születik, és nem lánya, miért?!

Miért magasabb értékű már a születés, a gyerekvárás idején egy férfi, mint egy nő? Ezen el lehet gondolkozni, hogy ezek milyen mélyen gyökereznek az emberi lélekben, ez a különbségtevés, ez az előítélet.

Hiába irtottak ki 6 millió zsidót a koncentrációs lágerekben, Izraelben rasszizmus van. Egyszer volt egy előadás a Kossuth rádióban *Bagoly* címmel, amit én Tel Avivban hallgattam, ebben azt mondta egy szerzetes indulat és gyűlölet nélkül, hogy ő úgy látja, a zsidó populáció tehetségesebb, műveltebb, jobb szervező, jobb áttekintőképességgel rendelkezik, mint az azonos magyar. Azt nem érti, hogy ez az intelligens populáció, így fejezte ki magát, miért nem érti meg, hogy mi nem kérünk az ő tehetségükből, mert ez Magyarország, mint ahogy valószínűleg Izrael sem kér a palesztinok tehetségéből, mert az Izrael.

Engem majdnem nyársra húztak egy izraeli társaságban, amikor felvettem azt a gondolatot, hogy egy zseniális palesztin, aki izraeli állampolgár, lehet-e a Habima Színház igazgatója. Szóval azt gondolom, hogy ez mindenütt előfordul. Volt olyan magyar ismerősöm kint, aki eljött hozzám kétségbeesetten, és azt mondta, hogy nagy baj van, a lányom egy feketéhez akar hozzámenni. Ki az a fekete? – kérdeztem. Kiderült, hogy szíriai. Fehérebb volt, mint én, ez a fekete, de mert keleti zsidó volt, ezért feketének nevezik. Mondtam: – Te, Lajos, figyelj ide, e miatt irtották ki a fél családodat Auschwitzban, most te is kezded?? – Szóval ez nagyon mélyen fekvő probléma, tessék, meg lehet nézni, bármennyi antirasszista van itt Magyarországon, ha a lánya egy cigány fiúhoz akar feleségül menni, sikoltozik, és fordítva is.

A nőkkel szembeni előítéletek nagyon mély gyökerűek, és azt gondolom, hogy ebben a nőknek egy jelentős része tényleg szenved, vergődik, és nem látom a feminista mozgalmaknak a sikerét ebben a vonatkozásban – talán az adminisztrációban igen, de ez nem adminisztrációs kérdés, hanem világszemléleti kérdés. Ez érzelmi kérdés. Férfiak és nők viszonya, elvárásai egymástól, egymással szemben, és ebben nem változott meg lényegesen a nők hátrányos helyzete. Szociális szempontból, igen, szegény nők... Érzelmileg, családirag, ösztönbiztonságilag, egészségileg jobbak, mint a férfiak. Intellektuálisra ugyanolyanok, vagyis ez a szociális megkülönböztetés igazságtalansága teljesen evidens, de ennek a lelkekben kell megváltoznia, nem a jogszabályokban. Amerikában, ahol legalább annyi előítélet volt a feketékkel szemben, és ezt az amerikai állam erőszakkal oldotta meg, bevitte a fekete gyerekeket az iskolába. De azért az már természetes, hogy fekete gyerek is jár iskolába, feketék is szerepelnek a tévében, feketék ülnek mellém a buszra vagy metróra, fekete elnököt választhatnak, szóval valami mégis történt és történhet.

Mégis, be kell valljam őszintén, nem hiszem, hogy ezzel a lagymatagsággal, amit tapasztalni lehet, a nőkkel szembeni előítéletek Magyarországon rövid idő alatt gyökeresen megváltozhatnak.

Ranschburg Jenő

Egymást keresik¹

A BIOLÓGIAI NEM

Az XX és az XY (a genetikai nem)

Az ember azt hinné, hogy a két nem méhen belüli kialakulása minden bizonnyal úgy megy végbe, hogy bizonyos szervek a fogamzás pillanatától kezdve azonos, más szervek pedig eltérő genetikai utasításoknak engedelmessé válnak. A szem és a haj színe például mindkét nem esetében nyilvánvalóan azonos instrukciók alapján fejlődik ki, de – gondolhatnánk – a genitáliák, a hangképző szervek vagy éppen a mellszövet (tehát azok a szervek, amelyek a két nemet külsőleg alapvetően megkülönböztetik) két, egymástól különböző genetikai program eredményei. Nos, bármilyen meglepő is, csak egyetlen genetikai program létezik, és pedig az, amely a női szervek kibontakozására ad utasítást. Engedje meg az olvasó, hogy megfogalmazzak egy logikai és biológiai képtelenséget: ha a fogamzás után, a magzati fejlődés során nem jönne semmi közbe, minden újszülött kislányságnak látna meg a napvilágot.

Természetesen az eseteknek hozzávetőleg a felében „közbejön” valami, és így a megszülető gyermekeknek csak az egyik fele lány, a másik fele fiú. Az egységes genetikai utasítás („Minden magzat lány legyen!”) azonban óhatatlanul arra utal, hogy a két nem közül a női az elsődleges, az „eredeti”, a férfi nem pedig úgy jön létre, hogy bizonyos esetekben egyes szervek nem a genetikai utasításnak megfelelően fejlődnek. Mintha biológiai értelemben a Bibliában leírtaknak pontosan a fordítottja lenne igaz: Éva ismerte meg először a Paradicsomot, és Ádám az ő oldalbordája.

De mi az oka annak, hogy ilyen rendszeresen közbejön valami, és így lehetővé válik a „második nem” (mint látják, ebben az összefüggésben a férfi a „második nem”) kialakulása?

Mint ismeretes, *az ember örökletes tulajdonságait a kromoszómapárok génei határozzák meg*. Az egyes kromoszómapárok rendkívül hasonlítanak egymásra annak ellenére, hogy egyikük mindig a spermiumból, vagyis az apától, másikuk a petesejtből, vagyis az anyától származik. A 23. kromoszómapár, amely a születendő gyermek nemét határozza meg, azonban némileg különbözik a többitől. A petesejtből származó kromoszóma ugyan itt is mindig azonos – ezt X kromoszómának nevezzük –, a spermiumból azonban hol hasonló (tehát X kromoszóma), hol pedig jóval kisebb és teljesen más formájú kromoszóma, az Y kromoszóma csatlakozik hozzá. Az előző esetben *kislány* (XX), az utóbbi esetben pedig *kisfiú* (XY) születik. Nyilvánvaló tehát, hogy *a születendő*

¹ A tanulmányt a *Rögök az úton* című kötetből (Saxum Kiadó, 2007) vettük át.

gyermek neme a spermiumban lévő kromoszómától – tehát az apától – függ. Az anya ugyanis mindig az X-et, a női „alapformát” adja, amely nélkül az élet fenntartása lehetetlen: legalább egy X kromoszómát minden embernek birtokolnia kell. Szerencsére ritkán, de előfordul, hogy a fogamzás körüli időszakban az egyik kromoszóma megsérül. Ha az épen maradt kromoszóma Y, a magzat a károsodást nem éli túl (X kromoszóma nélkül nem lehet élni). Ha viszont X kromoszóma marad épen (függetlenül attól, hogy az elpusztult kromoszóma X volt-e vagy Y), a magzat megmarad, és – bár fejlődése számos vonatkozásban rendellenes, és fogamzásra képtelen lesz – minden kétséget kizáróan kislánként születik meg. (A jelenséget az orvostudományban Turner-szindrómának nevezik.)

Az X kromoszóma tehát az „alapforma” kibontakozásának nélkülözhetetlen genetikai bázisa, az Y kromoszóma pedig ezt a női alapformát a másik nem irányában tolja el (később látjuk majd, hogyan). Ez akkor is megtörténik, ha az Y kromoszómához nem egy, hanem két X kromoszóma társul (XXY – Klinefelter-szindróma), és még inkább azokban a ritka esetekben, amikor az Y kromoszómából van kettő (XYY). A Klinefelter-szindróma nőies megjelenést (mellek, széles csípő, csökevényes herék) eredményez, míg a +Y a karakterisztikusan férfias vonásokat hangsúlyozza ki (szőrzet, vázizomzat). Mivel a +Y szindrómát börtönökben végzett vizsgálatok során fedezték fel, a tudomány hosszú ideig úgy vélte: bizonyos „férfias” magatartási zavarok – az agresszív bűnözés és a gátlástalan szexualitás (szatiriázis) – ezzel a genetikai sajátossággal magyarázhatók. Ma már tudjuk, hogy a +Y szindróma közvetlenül semmiféle szerepet nem játszik a magatartási zavarok kialakulásában. Azok a férfiak, akiknek eggyel több Y kromoszómájuk van, általában igen alacsony értelmi képességűek, és ez okozza (csábíthatóság, alacsony önkontroll), hogy az átlagosnál valamivel gyakrabban (tehát korántsem mindig!) válnak bűnözőkké.

A hormonális nem

Az Y kromoszóma jelenlétében a magzati élet hatodik hete környékén döntő változás következik be: megjelennek a herék, és megindul a férfi hormonok (androgén hormonok) termelődése. Számos bizonyíték van arra, hogy a férfi nemi szerv és a férfias alkat kialakulásáért nem az Y kromoszóma, hanem az androgén hormonok termelődése a felelős. Előfordul például, hogy a tesztiszek (a herék) valamilyen rendellenesség következtében nem képesek androgén hormon termelésére. Ilyenkor – az XY kromoszómapár ellenére – női alkat (vagina, nőies mellek) fejlődik ki, és az ilyen ember genetikailag férfi, külső megjelenésében pedig nő. (Természetesen a vagina „vak”, hiszen méh és petefészek nincsen.) Előfordul az is, hogy az XX kromoszómapárral fejlődő lánymagzatot túlságosan nagy androgénhormon-hatás éri.

(Ez fejlődési rendellenesség következménye, de az is előidézi, ha a terhes anya hormontartalmú gyógyszert szed. Ez régebben – amikor az orvosok ezt a

hatást még nem ismerték – sajnos nemegyszer előfordult.) Ebben az esetben a genetikailag lánynak minősülő gyermek pénisszel – illetve extrém méretű klitorisszal – születik, és megtörténik az is, hogy a szülész is, a gyermek környezete is „elnezi” a kislány nemét: fiúnak vélik és úgy is nevelik.

A női nemi hormonok (amelyek közül a legfontosabb az ösztrogén és a progeszteron) nem játszanak döntő szerepet a női alkat kialakulásában, viszont a serdülőkorban induló menstruációs ciklusok, a későbbi tejelválasztás nem valósulhat meg nélkülük, és egyes szerzők az anyai ösztön megnyilvánulásait is a női nemi hormonokkal hozzák összefüggésbe.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a női hormon, férfi hormon elnevezés meglehetősen félrevezető lehet. A hormonok e két típusa ugyanis mindkét nem vérében megtalálható, a különbség csupán a hormonok egyensúlyi helyzetében van. A születés körüli időszakban például a női nemi hormonok körülbelül azonos mennyiségben vannak jelen a fiúknál és a lányoknál, a fiúk vérében azonban jóval nagyobb mennyiségű androgén hormon mutatható ki, mint a lányokéban. Serdülőkorban ugyanakkor mindkét nem esetében a saját nemre jellemző hormonok kiválasztása erősödik fel.

Az alkati különbségek

A gyermek már kétéves korában meglehetősen biztonsággal különbséget tesz a „bácsi” és a „néni” között, tehát több-kevesebb pontossággal ismeri azokat a megkülönböztető jegyeket, amelyekről most írni szeretnék. Van azonban néhány kérdés, amelyek miatt – úgy érzem – e „látványos” különbséget semmiképpen sem hagyhatom szó nélkül. Ezek a kérdések a következők: vannak-e a születéstől meglévő alkati különbségek (természetesen a genitáliákon kívül) a fiúk és a lányok között? Befolyásolják-e ezek a különbségek a nemek teljesítőképességét, életvitelét? Mi az oka – és mi a jövője – a nemek alkati különbségeinek?

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a lányok átlagos születési súlya és hossza nem éri el a fiúk átlagos születési súlyát és hosszát. Tehát *a felnőtt nők és férfiak közötti leginkább szembeötlő alkati különbség – vagyis az, hogy a férfiak 15 százalékkal magasabbak és körülbelül 25 százalékkal súlyosabbak, mint a nők – már az újszülöttkorban is felismerhető!* Csecsemőkorban egyébként még csaknem teljesen egyformák vagyunk. A lányok medencéjének formája és elhelyezkedése más (ennek nyilvánvaló okát nem is említem), és a fiúk alkarja valamivel hosszabb.

A legfontosabb alkati különbségek a serdülőkorban alakulnak ki. A serdülés általában a 10. és a 15. életév között indul, és a nemek közötti különbség egyik jellegzetes formája, hogy a lányoknál valamivel hamarabb, mint a fiúknál. A lányok serdülésének jellegzetessége, hogy a testmagasság hirtelen növekedése körülbelül egybeesik a mellék nőiesedésének kezdetével és az első menzesz (havivérzés) megjelenésével. A fiúknál a testi növekedés (különösen a törzsé)

csak a serdülés végén gyorsul fel – ez a magyarázata annak, hogy a pubertás kezdetén a lányok általában magasabbak (sőt, fizikailag is erősebbek), mint a fiúk.

Említettem már, hogy a serdülés megindulásában több év eltérés is lehetséges a gyermekek között: vannak fiúk, akik már tizenkét éves korukban a pubertás határozott jeleit mutatják, másoknál viszont csak tizenöt-tizenhat éves korban ismerhetők fel a testi serdülés első megnyilvánulásai. A korai, illetve a késői érésnek fizikai szempontból nincs semmiféle jelentősége: a nemnek megfelelő alkati változások mindkét esetben akadálytalanul lezajlanak. Ugyanakkor nem túl jelentős, de kétségtelenül meglévő különbséget találtak a korán, illetve későn érő fiúk és lányok intelligenciaszintjében, mégpedig olyan irányban, hogy *a korán érő gyerekek intelligenciaszintje átlagosan valamivel magasabb, mint a későn érőké*. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy a különbség valóban kicsi! A korán, illetve a későn érők csoportján belül nagyobb különbségek lehetnek az intelligenciaszintben, mint a csoportok között, azaz egy későn érő fiú (vagy lány) jóval intelligensebb is lehet, mint a korán érő gyerekek jelentős hányada. Fontos tudnunk azt is, hogy az intelligencia fejlődése érdekében nem érdemes siettetnünk gyermekünk biológiai érését, mert az összefüggés – ami korántsem oksági kapcsolat! – inkább fordított: *nem a korán érő gyerekek intelligensebbek, hanem az intelligensebb gyerekek – nem mindig, de általában – érnek korábban!*

Elérve a felnőttkort, a testsúlyban és a testmagasságban meglévő közismert különbségen kívül két fontos alkati eltérésre szeretném még felhívni a figyelmet. A nők végtagjai (a testhez viszonyítva) rövidebbek, és testükben több a zsírszövet, míg a férfitestben több izomszövet található. Ha megvizsgáljuk az elmúlt fél évszázad sporteredményeit – például úszásban, atlétikában nemcsak azt tapasztalhatjuk, hogy a férfiak eredményei kivétel nélkül minden számban jobbak, hanem azt is, hogy ezek a különbségek fokozatosan csökkenő tendenciát mutatnak, azaz a nők eredményei gyorsabb ütemben fejlődnek, mint a férfiakéi. Mégis, a fent említett alkati különbségek ismeretében azt kell mondanunk, hogy a nőknek semmi esélyük nincs arra, hogy a sport területén a férfiakéival azonos eredményeket érjenek el.

Attól tartok, most magam is beleestem a feminista gondolkodás mód csapdájába: úgy írok a nőkről és a férfiakról, mintha riválisok lennének. Pedig a női sporteredmények javulása önmagában érdekes jelenség; mi szükség arra, hogy a nemek közötti versengés látszatát keltsük? Sokkal izgalmasabb kérdés: mi lehet az alkati eltérések oka? Mi az oka annak, hogy a férfiak általában magasabbak, súlyosabbak és erősebbek, mint a nők? Erre a nehéz kérdésre a *pszichobiológia* próbált elfogadható választ találni. A tudósok felfigyeltek arra, hogy az állatvilágban nagyon sok olyan faj, illetve fajta él, amelynél a hím és a nőstény közötti különbség az emberéhez hasonló: a hímek nagyobbak, testesebbek, „feltűnőbbek”, mint a nőstények. Gondoljunk például a nagy testű hím szarvasra, hatalmas agancsaival, vagy a pávára, amelynek hímje nagyobb is, hosszú, ékes farktollazatával feltűnőbb is, mint a nőstény. Ugyanakkor

észrevették azt is, hogy vannak fajok és fajták, amelyeknél ez a különbség egyáltalán nincs jelen, és a hímet a nőténytől egyáltalán nem könnyű megkülönböztetni. Ilyenek például egyes madárfajok vagy éppen a világ legnagyobb élő állatfajtája, a kékbálna, amelynek nőténye még nagyobb is, mint a hím. (Ebből a tényből adódóan a világ legnagyobb testű állata tehát napjainkban nőtény és nem hím.) Mindezt észelve a kutatók a következő kérdést tették fel: ha a világban élő állatfajokat két csoportra osztjuk – az egyikbe sorolva azokat, amelyeknél a hímek nagyobbak és erősebbek, mint a nőtény, a másikba pedig azokat, ahol ez a különbség a két nem között nem ismerhető fel –, van-e jellegzetes eltérés a két csoport életmódjában? Azt tapasztalták, hogy míg az első csoporthoz *poligám fajok* tartoznak (ahol a hím „háremet” tart, és azt más hímek elől védelmezi), a másik csoport *monogám, „házasságban élő” fajokból* áll. A jelenség magyarázata a tudósok szerint a következő: a természetes kiválasztódás darwini elve az egyednek azon a „törekvésén” alapul, hogy génjei továbbéléséről (ahogy az angol szakkifejezésből lefordított szóval mondjuk: túléléséről) gondoskodjék. A poligámia feltehetőleg többokú életforma; valószínű azonban, hogy elsősorban olyan létfeltételek mellett alakul ki, ahol a hárem eltartása nem ütközik megoldhatatlan nehézségekbe. A háremért azonban a hímnek harcolnia kell, hiszen a hárem létesítésével hímtársainak egy részét eleve kizárja az utódnemzésből, vagyis megakadályozza őket abban, hogy génjeik túlélését biztosítsák. A gondolatmenet a továbbiakban már magától értetődő: minél nagyobb és erősebb a hím, annál valószínűbb, hogy a háremért folytatott harcból győztesen kikerülve elhelyezheti génjeit a nőtények testében. A születendő hím utódok (örökölvén apjuk tulajdonságait) egyre nagyobbak, erősebbek lesznek, és kialakul a nemek közötti jellegzetes alkati különbség.

Vannak azonban állatfajok, amelyeknek életkörülményei nem teszik lehetővé a hárem tartását. Ezek az állatok (például a fecskék, a gólyák vagy egyik legközelebbi rokonunk, az orangután) páros életformában, mondhatnánk úgy is: tartós házasságban élnek, utódaikat közösen nevelik fel. Esetükben a pár kiválasztásához, megőrzéséhez és a gének túléléséről való gondoskodáshoz nincs alapvetően szükség az átlagot meghaladó fizikumra – hiszen a hímek és a nőtények aránya a fajtán belül körülbelül azonos, így nagy a valószínűsége annak, hogy minden egyed időben párjára lel. Mint említettem, e monogám fajok esetében nincs észrevehető alkati eltérés a hímek és a nőtények között.

Az olvasó bizonyára rájött már arra, hogy ez a tudományos hipotézis azt feltételezi, hogy az ember eredetileg poligám életformában élt – hiszen a férfi és a nő között kétségtelenül elég jelentős alkati különbségek ismerhetők fel. Ezt a feltételezést jelenleg nehéz bizonyítani, de ha igaz is, az emberiség nagy része számára sokszázada nem léteznek már azok a körülmények, amelyek valaha – esetleg – a poligám életformát lehetővé tették! Persze a hipotézis szempontjából mindennek semmi jelentősége: az ok megszűnése nem feltétlenül eredményezi az okozat megszűnését is!

FÉRFI AGY – NŐI AGY

Az agyvelő felső, a törzsfejlődés szempontjából legfiatalabb rétegét agykéregnek nevezzük; gondolkodásunk legmagasabb szintjét – intellektusunkat – az agykéreg működésének köszönhetjük. A kérget egy közepén húzódó, mély barázda két féltékére bontja; *a két féltéke nem azonos intellektuális funkciók irányításáért felel.* Ha baleset vagy műtét következtében a bal féltéke sérül, a beteg szóbeli gondolkodásában jelentkeznek súlyos zavarok: nem tud beszélni, vagy éppen nem érti meg, amit anyanyelvén neki mondanak, nincs szóemlékezete, nem fogja fel az ok-okozati összefüggéseket. Ha a jobb féltéke sérül, a vizuális-téri képességek károsodnak, miközben a verbalitás (a szóbeli gondolkodás) érintetlen marad. A beteg elveszíti irányérzőjét, képtelen a tárgy helyét meghatározni a térben.

Hogyan vizsgálhatjuk egészséges emberen, kísérleti módszerekkel a féltékék működését? A leggyakrabban alkalmazott eljárás a fülbe súgás: a különböző típusú hangingereket mindig csak az egyik fülbe juttatják be, gondoskodva arról, hogy a másik füllel a kísérleti személy a vizsgálat idején ne halljon. A keresztezett idegpályák révén ugyanis a bal fülbe juttatott inger a jobb, a jobb fülbe juttatott inger pedig a bal féltékébe érkezik. A kutatók azt tapasztalták, hogy a kísérleti személyek túlnyomó többsége a jobb fülbe adott szóingerekre jobban emlékszik, azokat könnyebben és pontosabban idézi fel, összefüggéseit világosabban látja, mint a bal fülbe adott szóingerekéit. Ha viszont a fülbe juttatott inger nem szó, hanem például zene, a vizsgálati személy a bal fülon hallott – tehát a jobb féltékébe jutó – ingerekre emlékszik jobban. Ilyen és ehhez hasonló vizsgálatok segítségével állapították meg, hogy *az emberiség körülbelül 95 százalékánál a bal féltéke elsősorban a szóbeliségért, a jobb féltéke pedig a vizuális-téri tájékozódásért felelős.*

A helyzet azonban mégsem ilyen egyszerű. A kutatók észrevették azt is, hogy az intellektuális funkciók lokalizációja nem egyforma a nőknél és a férfiaknál. A vizsgálatok e kérdéskörben ma is zajlanak, és az eredmények meglehetősen ellentmondásosak. Mégis, annyit már sejteni lehet, hogy a felnőtt férfiak általában mindkét féltékéjüket funkciójának megfelelően használják: szóbeli gondolkodásukat a bal, téri tájékozódásukat pedig a jobb féltéke szabályozza. A felnőtt nőknél azonban elsősorban a bal féltéke működése dominál: vizuális-téri feladatok megoldásánál is a verbális módszereket alkalmazzák, amelyek – ilyen esetekben – nagyon kevésbé hatékonyak. Ez a magyarázata annak, mondják a kutatók, hogy a férfiak vizuális-téri képessége (tájékozódása) jobb, mint a nőké.

A mindennapi életben valóban sokat tréfálkoznak a nők rossz tájékozódóképességén, és látni fogják majd, hogy a pszichológiai vizsgálatok is azt mutatják: a férfiak általában jobban oldják meg azokat a feladatokat, ahol valamilyen tárgyat a térben való viszonyában kell meghatározniuk.

Ma még nem tudjuk, mi a magyarázata annak, hogy a férfiaknál az

intellektuális funkciók lateralizáltabbak (azaz a verbális feladatok a bal féltekéhez, a vizuális-téri feladatok a jobb féltekéhez kötöttek), a nőknél viszont a bal félteke szóbelisége uralkodik. A jelenség kialakulásáról azonban már mondhatunk valamit. A születés után és a csecsemőkorban az intellektuális funkciók még nem kapcsolódnak meghatározott féltekéhez: a felmerülő feladatokat az agykéreg egységesen látja el. (Így történhet meg az, hogy a csecsemő valamelyik agyféltekéjének sérülése esetén az ép félteke a teljes feladatkör ellátására képessé válik, és így az egyik félteke működésének kiesése később nem okoz hiányosságokat sem a verbalitásban, sem a téri tájékozódásban.) A *lateralizáció* a gyermekkor és különösképpen a serdülőkor folyamán bontakozik ki – méghozzá a fiúknál némileg eltérő módon, mint a lányoknál. A fiúknál ugyanis a folyamat azzal kezdődik (két-három éves kor táján), hogy a téri-vizuális feladatok fokozatosan a jobb félteke működéséhez kapcsolódnak. A bal félteke ezután – „látván”, hogy a szomszédos mamutcég lassan minden feladatot magához vonz ezen a területen – felszámolja a vizuális-téri képességekhez fűződő maradék „üzletmenetét”, és (a serdülés kezdetén) átvállalja a verbalitás teljes jogú és csaknem kizárólagos irányítását. A lányoknál a menet fordított: a lateralizáció a bal féltekén indul, vagyis a szóbeliség a bal oldal irányítása alá kerül. A jobb féltekének azonban már nincs ideje a maradék verbalitás kiiktatására és a téri-orientációs feladatok kezelésének átvételére. A lányoknál ugyanis – erről volt már szó – az érés korábban indul és korábban fejeződik be, mint a fiúknál. A kutatók feltételezik, hogy éppen a biológiai érés korai lezárulása okozza a lateralizáció folyamatának elakadását és idézi elő a lányoknál oly gyakori jelenséget: a bal félteke – és a szóbeliség – uralmát a tájékozódási feladatok megoldása során.

Említettem már, hogy a korán érő gyerekek – fiúk és lányok egyaránt – általában valamivel intelligensebbek, mint a későn érők. A lateralizáció most leírt folyamatából ugyanakkor logikailag annak kell következnie, hogy a későn érők vizuális-téri képességei jobbak, mint a korán érőké. A vizsgálatok azt mutatják, hogy valóban ez a helyzet: minél alacsonyabb szintű a serdülő szexuális érettsége, annál jobbak vizuális-téri képességei. A fiúknál tehát a szexuális érés késlekedéséből fakadó lányosság – femininitás – kedvező irányba befolyásolja a térbeli tájékozódás kialakulását. A lányoknál viszont pontosan fordított a helyzet: a téri-orientációs képességekben mutatott magas színvonal rendszerint fiús tulajdonságokkal (önérvényesítés, agresszivitás, karriervágy, versenyszellem) jár együtt. Persze könnyen lehetséges, hogy a matematikában, geometriában kiemelkedően teljesítő lányok pusztán azért rendelkeznek fiús tulajdonságokkal, mert speciális képességeik következtében elsősorban fiúk között mozognak, fiútársaságban élnek.

Ugyanakkor a biológiai-szexuális éretlenség – mint az átlagot meghaladó téri-orientációs képességek kísérője – a lányoknál is gyakran megfigyelhető.

Az ájtatos manó esete

A férfi és a nő közötti különbségek között akad néhány olyan is, amelyet egyelőre képtelenek vagyunk megmagyarázni. E „misztikus” különbségek között említem, hogy a statisztikai adatok szerint kora hajnalban és naplemente előtt nagyobb valószínűséggel születnek fiúk, délben vagy éjfél körül viszont bizonyíthatóan több lány születik. Ma még rejtély az is, miért van az, hogy a fiatalabb nők nagyobb eséllyel szülnék fiút, illetve minél idősebb egy nő (minél több gyermeke van), annál valószínűbb, hogy a következő gyermeke lány lesz.

A halál azonban – legalábbis a mi témánk szempontjából – a születésnél is titokzatosabb. Már a spontán vetélések aránya is elgondolkodtató, hiszen fogamzáskor 20-25 százalékkal több a fiú, mint a lány, mégis, a kilenc hónap elteltével csak 5-6 százalékkal születik több fiú. Ez tehát azt jelenti, hogy statisztikailag 100 lánymagzatra 125 fiú jut, születéskor azonban ez az arány már csak 100:106! *A méhen belüli élet vizsgálata először vezet bennünket ahhoz a meglepő felismeréshez, hogy az „erősebb nem” halálzási aránya jelentősen meghaladja a „gyengébb nemét”.* Ehhez hozzá kell tennem, hogy a szülés körül bekövetkező sérülések (perinatális traumák, például az agyvérzés vagy az epilepszia) szintén gyakrabban sújtják a fiúkat, mint a lányokat, és ez a magyarázata annak, hogy a fiúk halálzási aránya a csecsemőkorban is nagyobb, mint a lányoké.

Az emberek általában nem ismerik ezeket a statisztikai adatokat, és úgy vélik, nem is befolyásolhatják életüket. Én azonban azt hiszem, akár olvastunk a nemek korai halálzási statisztikájáról, akár nem, a lelkünk mélyén ismerjük ezeket a tényeket, amelyek – a maguk módján – hatnak is életvezetésünkre. Valószínűnek tartom például, hogy az első gyermekét váró házaspár azért kíván az esetek többségében fiút, mert anélkül, hogy megfogalmazódna bennük, tudják: az egészséges fiúgyermek születése biológiai értelemben jelentősebb esemény, mint a lányé. Ha pedig megvizsgáljuk azokat a – talán a többinél is fájdalmasabb – bűntényeket, amikor a szülő saját gyermekét pusztítja el, döbbenet tapasztaljuk, hogy az ilyen gyermekgyilkosságok áldozatai jelentős többségükben lányok! Hangsúlyozni szeretném, hogy ezekben az esetekben rendkívül ritkán fordul elő tudatos mérlegelés, mégis: mintha a lány feláldozása „könnyebben” menne, mint a fiúé. (A Bibliában, a Bírak könyvében Jiftach a lányát áldozza fel a filiszteusok felett aratott győzelemért, és Agamemnón ugyanezt tette, hogy a görög sereg elindulhasson Trója alá. Ábrahám az egyetlen, aki fiút áldozna az Úrnak, de, mint tudjuk, erre nem kerül sor.) Nem lehetséges, hogy mindennek egy olyan – zsigereinkben évezredek óta megbúvó – érzés az oka, amely azt sugallja: a lányt mégiscsak könnyebb pótolni, mint a fiút?

Napjainkban az antibiotikumok szinte felmérhetetlen jelentőségű segítséget nyújtanak a fertőző betegségek, a járványos gyermekbetegségek leküzdésében. Halálos kimenetelű megbetegedés ma már szerencsére alig akad. Ha mégis (ez általában egyéves kor előtt fordul elő), az áldozat az esetek túlnyomó

többségében fiú. A genetikusok úgy vélik, hogy ennek okát is a 23. – nemünket meghatározó – kromoszómapárban kell keresnünk. Mint említettem, az Y kromoszómának nincs számottevő szerepe a testszövetek fejlődésében. Ugyanakkor az X kromoszóma rendkívül sok genetikai utasítást hordoz testünk alakulására vonatkozóan. Könnyű belátni, hogy a férfi helyzete a magzati életben sokkal hátrányosabb, mivel csak egy X kromoszómával rendelkezik, s ha ez a kromoszóma sérült, a hiányos információ törvényszerűen valamilyen betegség vagy alkati (szervezeti) fogyatékoság formájában jelenik meg. A nőnek viszont két X kromoszómája van. Ha az egyik sérült is, a másikban felhalmozott genetikai információk teljesen elegendőek az ép test és az ép szervezet létrejöttéhez. Probléma csak akkor lehet, ha mindkét X kromoszóma egyformán sérült; ennek valószínűsége azonban nagyon kicsi, hiszen a két X kromoszóma két különböző személytől – az apától és az anyától – származik. Az orvostudomány számos betegséget, rendellenességet tart nyilván (ilyen például a hemofília és a színvakság), amely ilyen módon jön létre, és amely elsősorban a férfiakat sújtja. Visszatérve a halálos kimenetelű fertőző betegségekre: a genetikusok feltételezik, hogy a vérben található, a fertőző betegségek leküzdését szolgáló antitestek szabályozása szintén az X kromoszóma genetikai utasításai révén történik. Ha tehát a férfi egyetlen X kromoszómája sérült, ez veszedelmesen gyöngítheti a szervezet ellenálló képességét.

A veleszületett rendellenességek nagyobb száma, valamint a betegségekre való érzékenység magasabb szintje oda vezet, hogy mire elérjük a fiatal felnőttkort (a huszonötödik-harmincadik életévet), a nők és a férfiak létszáma megközelítően azonos. A negyvenedik és a hatvanadik életév között azonban a férfiak halálozási aránya ismét sokkal magasabb, mint a nőké, így a nemek születésnél (és különösen a fogamzásnál) tapasztalt aránya megfordul: *a hatvanadik életéven túl sokkal több nő él a Földön, mint férfi*. Napjainkban nagyon sok tudóst foglalkoztat a kérdés: mi az oka a negyven- és hatvanéves kor közötti férfiak rendkívül magas halálozási arányának? Első pillantásra úgy tűnik, a kérdésre viszonylag könnyű válaszolni: számos veszélyes feladatot – gondoljunk a mélytengeri búvárra vagy a sugárhajtású gépek pilótájára – kizárólag férfiak hajtanak végre. Ez igaz, sőt hozzáteszem, hogy a férfiak életvitele általában kockázatosabb, mint a nőké: azt a statisztikai ténytet, hogy az országutakon több férfi hal meg közlekedési baleset következtében, nemcsak azzal magyarázhatjuk, hogy több férfi vezet gépjárművet, mint nő, hanem a férfi és a nő vezetési stílusának különbségével is.

Ez azonban semmiképpen sem elegendő magyarázat. Sok kutató éppen ezért nem a férfifeladatok veszélyességét, hanem nagyobb energiaigényét, felelősségét, stresszkeltő hatását említi a magasabb halálozási arány okaként. Ez az állítás viszont – önmagában – nem igaz. Egyrészt azért nem, mert a hagyományos női feladatok (gyermekszülés, gyermekgondozás, a háztartás ellátása) felelőssége és energiaigénye valószínűleg semmivel sem kisebb, mint a

férfi munkaköröké, és ugyanannyi betegség lehetőségét rejt magában. De nem igaz az állítás azért sem, mert a nők már hosszú ideje nemcsak hagyományos szerepkörükben dolgoznak, és az áruházakban, üzletekben, hivatalokban vagy éppen iskolákban végzett munka – amelyet elsősorban nők látnak el – stresszkeltő hatása köztudottan nem lebecsülendő.

Marad tehát a cigaretta és az alkohol mint a korai halál legfontosabb oka. Nem véletlen, hogy az egészségvédelem szerte a világon mindenekelőtt az alkohol és a cigaretta ellen emel szót, és kétségtelen az is, hogy a férfiak többen (és többet) isznak és dohányoznak, mint a nők. Vitathatatlan, hogy az alkohol és a cigaretta egészségtelen szenvedély, mégis – bár nagyon halkán, hiszen magam is dohányzom – ki kell jelentenem: bennünket nem az alkohol és nem is a cigaretta öl meg.

Érvként említhetném, hogy mi, városiakok – nők és férfiak egyaránt – olyan levegőt szívunk, amelynek mérgező anyaga legalább egy doboz Kossuth cigarettáéval egyenlő naponta, de inkább – különösebb kommentár nélkül – egy külföldi vizsgálatról számolok be. Egy amerikai kutatócsoport mintegy 40 ezer apáca és szerzetes életformáját és élettartamát vizsgálta meg. A vizsgálatban részt vevő fehér bőrű férfiak és nők életformája teljesen azonos volt: szerény és egészséges táplálékot fogyasztottak (alkohol és cigaretta nélkül!); mind az apácák, mind a szerzetesek tanítással foglalkoztak; nem nyomta őket sem a család, sem az egyéni karrier stresszhatása. Mégis, mire elérték a negyvenöt éves kort, a minta halálozási aránya úgy alakult, hogy a nők átlagosan öt és fél évvel hosszabb ideig éltek, mint a férfiak! Úgy vélem, az adat drámai: arra utal, hogy *a nők és a férfiak élettartamában kimutatható különbség a két nem életmódjától – és a civilizáció átkaitól – független, biológiai okú jelenség.*

Mindezt tekintetbe véve a kutatók egy része feltételezi, hogy a férfiakat negyven- és hatvanéves koruk között saját hormonjaik – az androgének – pusztítják el. Ennek magyarázata, állítják, abban rejlik, hogy a nők eredeti biológiai funkciója (amire „teremtve vannak”) a gyermekszülés és a gyermekgondozás, míg a férfiaké a gyermeknemzés. Amint a férfi ezt a feladatát teljesítette (illetve túllépett a teljesíthetőség életkori határán), létezésének biológiai oka megszűnik. A mór megtette kötelességét, a mór mehet... A nőknél viszont a gyermekgondozás – mint biológiai funkció – feloldja a szülőképes kor lezárulásából adódó határokat.

Bevallom, engem ez a teória az állatvilág néhány fajtájának (például az ájtatos manó nevű sáskafajtának) arra a „szokására” emlékeztet, hogy a nőtény a párzás után, mint a továbbiakban teljesen feleslegeset, elpusztítja a hímet. Nem szeretem ezt az elméletet – bár ilyesmit a tudomány világában igazán nem illik mondani. Az „ájtatos manó”-elmélettel szemben hangoztatott fenntartásaim legfontosabb oka az, hogy az ember nem kizárólag biológiai lény. Olyan hosszú ideje élünk társadalmi feltételek között, hogy úgy vélem: *a nők és a férfiak átlagos élettartamában kimutatható különbséget csak olyan elmélettel lehet elfogadhatóan megmagyarázni, amely a biológiai és a társadalmi feltételeket*

kölcsönhatásukban veszi figyelembe.

A PSZICHOLÓGIAI NEM

A kultúra áldásai

Egészen a 20. század közepéig a tudomány és a közvélemény lényegében egyetértett abban, hogy a nemek eltérő pszichológiai jellemzői a biológiai különbségek természetes, velünk született következményei, és a társadalomnak a nemekkel szemben támasztott elvárásai (a nemi sztereotípiák) szükségszerűen fakadnak ezekből a „férfias”, illetve „nőies” tulajdonságokból. A férfi – biológiai neméből adódóan – határozottabb, tevékenyebb, célratörőbb, mint a nő, ezért szerepét a társadalom nagy színpadán kell eljátszania az alkotómunkáról és a küzdelemlről szóló előadásokban. A nő – szintén biológiai okból – szelídebb, érzékenyebb, önfeláldozóbb, mint a férfi, tehát az otthon, a család színpada az övé; neki kell megteremtenie azokat a feltételeket (a vágytól a harmónián át egészen a tiszta fehérneműig), amelyek a férfi szerepét átélhetőbbé, könnyebben játszhatóvá teszik.

1949-ben egy tudós asszony, Margaret Mead *Férfiak és nők* címmel olyan könyvet jelentetett meg, amellyel egyszerűen felborította a közvélemény és a tudomány idillikus összhangját. Margaret Mead évekig tanulmányozta a bennszülött törzsek életét, és könyvében megírta, hogy talált egy olyan népet – a tschambuli törzset –, amelyben a férfiak és a nők szerepei, tulajdonságai (az európai kultúrához viszonyítva) fordítottak. A férfiak szelídek, szerények, az otthon melegének és biztonságának fenntartói, míg a nők erélyesek, határozottak, az otthonon kívüli feladatok végrehajtói. A szerző mindebből arra a drámai következtetésre jutott, hogy *a férfias és nőies magatartás nem velünk született, hanem tanult viselkedésforma, amelyet az egyén a kultúra tudatos és nem tudatos nyomására a nevelés, a szocializáció folyamatában sajátít el.* A társadalom, amelyben az évszázadok során megformálódik az „ideális férfi”, illetve az „ideális nő” képe, automatikusan arra törekszik, hogy az újabb és újabb generációk fiú tagjait az előzőhöz, a lányokat viszont az utóbbihoz tegye hasonlatossá. Az európai kultúrában a „rendíthetetlen hit”, a „legyőzhetetlen erő”, a „fölényes intellektus” tulajdonságai az ideális férfi képéhez kapcsolódtak, míg a „gyengédség”, a „ragaszkodás” és a „gondoskodás” a nőéhez, így érthető, hogy fiainkat bátrakká és okosakká, lányainkat pedig kedvesekké és ragaszkodókká igyekszünk nevelni. A tschambuli kultúra férfi-és nőideálja pontosan fordított, ezért aztán a szocializáció folyamatában a gyerekek – európai szemmel nézve – férfias nőkké és nőies férfiakká válnak.

Mead azt sugallja tehát, hogy biológiai nemünk a társadalomban játszott szerepeinket, személyes tulajdonságainkat sem genetikailag, sem hormonálisán nem befolyásolja. Mindez a kultúra hagyományos igényeinek és az igényekhez kapcsolódó tudatos és nem tudatos szociális hatásoknak – a nevelésnek – a

következménye. Mead koncepciója rendkívüli hatással volt a tudományos életre. Egymás után jelentek meg azok a közlemények, amelyek a nevelés jelentőségét bizonyították a nemre jellemző tulajdonságok alakulásában, és az ötvenes évek tudománya szinte teljes összhangban (ez pedig nagyon ritka dolog) állította, hogy *a férfias, illetve nőies szerepek tanult magatartásformákon alapulnak*. A kórus egységes zengésében még az sem jelentett disszonáns hangot, hogy közben antropológus- és pszichológuskutatók több mint kétszáz primitív kultúrát vizsgáltak meg, de a tschambuli törzshöz hasonló, „fordított szereposztás” gyanúja mindössze három törzs esetében merült fel. A férfias és a nőies szerepek természetesen szorosan összekapcsolódtak a vizsgált törzsek életmódjával, szokásaival, erőszakos vagy békés természetével, de az otthonon kívüli feladatokat mindenütt a férfiak látták el, az otthonon belülieket mindenütt a nők.

A fiúktól mindenütt bátorságot, helytállást, versenyszellemet, dominanciátörekvéseket igényeltek, a lányoktól viszont gondoskodást és dependenciát. Ha a férfi és a nő azonos biológiai lehetőségekkel indul, mi a magyarázata annak, hogy bizonyos magatartásformák és szerepek szinte mindenütt a világon ugyanahhoz a biológiai nemhez kapcsolódnak? Ha a nemek társadalmi feladatainak és tulajdonságainak eloszlása kizárólag a tradícióteremtő véletlenül múlna, a fordított szereposztást elvben ugyanannyi kultúrában kellene megtalálnunk, mint az európaiakat! A tudósok persze észrevették ezt a kételyeket ébresztő ellentmondást, és megalkották a *nemek munkamegosztásának hipotézisét*. Amikor őseink halászó-vadászó életmódot folytattak – mondja ez a hipotézis –, a fegyverhasználat, a nagy vad elejtése erősebb testalkata miatt automatikusan a férfi feladata volt. A társadalom fejlődése, a tevékenységek differenciálódása során azután minden viselkedésforma, illetve tulajdonság, ami az ősi feladattal – akár jelképesen is – asszociatív kapcsolatba került, a „férfiideál” fogalmakörét gazdagította. Így vált a fegyverhasználat mellett férfifeladattá a fegyverkészítés, és így kapcsolódott a fizikai erő fogalmához – és vált a férfijellem feltételévé – a pszichológiai (lelki, intellektuális) erő.

A munkamegosztás elmélete akarva-akaratlanul már a nemek közötti biológiai különbségre épül. A hatvanas évek közepétől több mint egy évtizeden át megint a biológiai magyarázatok kerültek előtérbe. Megjelent a férfi agy-női agy (kezdetben túlzottan is jelentősnek vélt) problémája, a +Y kromoszóma fentiekben már idézett legendája, és közzétették egy sor hormonológiai vizsgálat elgondolkodtató adatait is. Napjainkban a kutatók egy része visszatért a kizárólagos szociális meghatározottság meadi gondolatához, sőt, többen közülük olyan, egységes szocializációs programot ajánlanak, amelynek hatására – szerencsére csak a távoli jövőben, ami engem már személyesen nem érint – megszűnik a pszichológiai különbség a nő és a férfi között. A tudósok másik csoportja továbbra is hangsúlyozza a biológiai tényezők jelentőségét a tulajdonságok és a nemre jellemző szerepviselkedések alakulásában, de nyugodtan mondhatom: ma már nincs olyan kutató vagy tudományos iskola,

amely nem ismerné el a kulturális sztereotípiák és a közvetlen szociális hatások rendkívüli fontosságát a nemek pszichológiai jellemzőinek létrejöttében. Ezt ugyanis nemcsak tudományos elméletek vagy – sokszor kétségbe vonható értékű – laboratóriumi kísérletek igazolják, hanem meggyőző erejű tapasztalati tények is. Az előző fejezetben említettem: előfordul, hogy a fejlődő lánymagzatban (általában a mirigyek rendellenes működése következtében) igen nagy mennyiségű férfi hormon (androgén) termelődik. Ez a méhen belüli életnek abban a szakaszában következik be, amikor a belső nemi szervek (méh, petefészkek) már kialakultak, de a külső genitáliák még nem. A megszülető gyermek tehát genetikai értelemben kislány (XX kromoszómapárral rendelkezik), belső nemi szervei összhangban vannak genetikai nemével, ugyanakkor férfi genitáliája (pénisze) van. Az ilyen gyermeket igen sokszor – érthető okból – fiúnak minősítik, és előfordul, hogy egész életében férfiként él. Igaz ugyan, hogy akadálytalan életvezetéséhez némi orvosi (korrektív sebészeti, valamint hormonológiai) segítségre is szükség van, kétségtelen azonban, hogy férfiélete lényegében problémamentes. Viselkedése semmi gyanúra nem ad okot környezetében, serdülőkorában mutál, és megjelenik testén is, arcán is a férfias szőrzet. Szexuális érdeklődése nem biológiai, hanem pszichológiai nemével harmonizál: a nőkhöz vonzódik, akikkel nemi életre is képes – bár utódnemzésre természetesen nem. Az olvasóra bízom annak eldöntését, hogy az ilyen kapcsolatot homoszexualitásnak minősíti-e vagy sem. Biológiai nézőpontból ugyanis tagadhatatlan, hogy két nő testi érintkezéséről van szó, és ezt alig befolyásolja az a rendhagyó tény, hogy az egyik közülük férfi genitáliával rendelkezik. Számunkra azonban éppen annak van különös jelentősége, hogy az ilyen, összezavart biológiájú ember férfiként és nőként is élhet attól függően, hogy környezete melyik nem címkéjét ragasztja rá. Ha ugyanis az orvosok a gyermek születésekor (vagy az élet első négy-öt észtendéjében) észreveszik a zavart, általában korrektív műtétet hajtanak végre (kialakítják a női genitáliát), és a gyermek összhangba kerül biológiai nemével. A vizsgálatok és a szülői megfigyelések szerint az ilyen kislány egy kicsit „fiúsabb” a megszokottnál: fiúközösségben érzi jól magát, fiús játékokat játszik. Homoszexualitásnak (lesbianismusnak) azonban a későbbiekben semmi nyomát sem találjuk, a gyermek biológiai értelemben nő, és pszichológiai értelemben nővé fejlődik.

Mindez arra utal, hogy *a biológiai alap nem merev és nem befolyásolhatatlan*, mint a végzet. Ugyanakkor a fent említett gyerekek egyfajta biológiai zavarral születtek, és a rendellenesség vizsgálatából nyert adatokat nagyon kockázatos az egészséges fejlődésre általánosítani.

Mi, szülők azért neveljük fiússá a fiainkat és lányossá a lányainkat, mert arra törekszünk, hogy gyermekeink minél jobban megfeleljenek a kultúra férfi- és nőideáljának. De a „férfias” meg a „nőies” tulajdonságoknak és szerepeknek talán mégiscsak van valami biológiai alapja, ha a világon minden ismert kultúrában az előzőek a férfiakra, az utóbbiak a nőkre jellemzőek. Ne felejtjük el azonban, hogy a szabály alól valószínűleg van egy-két kivétel – a tschambuli

törzs például egészen biztosan. Igaz ugyan, hogy a nemek közötti munkamegosztásnak ezt a módját, mint említettem, alig egykét kultúrában találták meg, a tény azonban mégiscsak cáfolja a nemi szerepek és tulajdonságok biológiai alapjait. Hiszen ha egy adott kultúrában minden pontosan fordítva történhetett, mint a többiben, miért ne tételezhetnénk fel, hogy ennek a lehetősége bármely más kultúrában is fennállt?

A primitív kultúrák tanulmányozása rendkívül sok támpontot adott a férfias és nőies viselkedésformák eredetének, jellegének megértéséhez. A szexuális viselkedés tanulmányozása során megállapították például, hogy minden vizsgált kultúrában a férfi a kezdeményező fél, méghozzá annál inkább, minél szigorúbbak az adott társadalom szexuális korlátai. A szexuális korlátok tehát szerte a világon elsősorban a nőket sújtják. Hozzá kell tennem: *minél autokratikusabb a társadalom, annál szigorúbbak szexuális korlátai.*

De összefüggés mutatható ki a szexuális korlátok mértéke és a családszerveződés között is. A nők szexuális korlátozása a poligám társadalmakban a legerősebb – talán azért, mert a fiatal, erős szexusú nő az idősödő, sokfeleséges férj számára nem egészen veszélytelen. A tudósok gyakran vonnak párhuzamot a családi viszonyok és a szociális hierarchia között is. A feudális királyságokban általában a család is autokratikus szerveződésű. A család az ilyen társadalomban egyfajta mikrokozmoszus királyság: az asszony és a gyerekek éppen olyan áhítatos tisztelettel veszik körül a családfőt, mint a közemberek a főnemest vagy éppen a királyt. A családfő előjoga volt a házastárs kiválasztása is a család fiú- vagy leánygyermeké számára. Ez üzleti kérdés volt, amelybe az apa általában nem tűrt beleszólást. Mindenesetre napjainkban az apai előjogok igen sokat veszítettek régi fényükből, és például a szerelem jelentőségét senki sem vonja kétségbe a párválasztás során. Ennek ellenére – és ez talán természetes is – a szülők rendszerint ma is megpróbálják befolyásolni gyermekeik párválasztását.

A primitív kultúrák vizsgálatának másik elgondolkodtató tapasztalata, hogy a férfiak között a homoszexualitás mindenütt gyakoribb jelenség, mint a nőknél, és a törzs férfi tagjai között számos olyan megnyilvánulással találkozunk, ami azt a gyanút ébreszti, hogy *az előjogokkal rendelkező férfi tulajdonképpen irigylő a női szerepviselkedést!* A transzvesztita (vagy „berdache”) sok kultúrában intézményesített státusz: a transzvesztita férfi női ruhákban jár és női feladatokat (például mosás, főzés) lát el annak ellenére, hogy általában nem homoszexuális. Sokat vizsgálták a „couvade” jelenségét is: bizonyos kultúrákban a férfi rituálisan részt vesz a szülésben, magára vállalva az asszony néhány jellegzetes viselkedésformáját, például szülési fájdalmai vannak, és a szülés után fizikai kimerültséget érez. Az úgynevezett patrilokális kultúrákban – ahol a vérrokon férfiak családjuktól elkülönülve, közös hálöhelyen alszanak – a női szerep megirigylése másképpen jelentkezik. Az élet első éveiben a fiúgyermek kizárólag asszonyok között nevelkedik, szülei közül csak anyjával van kapcsolata. Természetes tehát, hogy felnőttideálja (modellje, akivel azonosulni

törekszik) nő, világképe nőies, saját férfiazonossága (identitása) bizonytalan, konfliktuózus. Az ilyen kultúrában a fiúnak, amikor eléri a tizenkettedik-tizenharmadik életévét, egyfajta beavatási szertartáson kell átesnie. A beavatási szertartás – amelyben a fiúnak a fájdalom panasz nélküli tűrésével kell bizonytságot tennie férfi voltáról – tulajdonképpen rituális újraszületés. Azt jelképezi, hogy a férfiak különféle mágikus technikák segítségével – amelyek között a tudósok felfedezni vélik a szülő nő ritualizált mozdulatait is – maguk közé fogadják a fiút, akinek ettől a perctől kezdve hangsúlyozottan el kell felejtenie életének első, asszonyok között töltött évtizedét. A kutatók tehát a primitív kultúrák tanulmányozása során azt tapasztalták, hogy azokban a törzsekben, ahol a fiúgyermek asszonyok között nő fel, irigyl a nőket és azonosul velük, majd a beavatási szertartás során bizonytságot tesz férfiasságáról, és büszke fölénytudattal elhatárolja magát a gyengébb nemtől. Mi ez, ha nem túlkompenzálás? Alig merem leírni ezt a szót nemcsak azért, mert magyartalan, hanem azért is, mert ebben a vonatkozásban azt jelenti, hogy *a férfiak keménysége, bátorsága és helytállása* – általában az ideális férfi képe – a *női szerep iránt érzett nosztalgia, a nőekkel szembeni alacsonyabbrendűségi érzés leküzdésének, elfojtásának következménye.*

Sok vizsgálat bizonyítja – és a női felszabadítási mozgalmak is egyértelműen erre utalnak –, hogy a nőket fájdalmasan érintik a férfiak hagyományos kiváltságai a társadalomban. Első pillantásra úgy tűnik tehát, hogy inkább a nők éreznek némi irigységet a férfiszerep iránt, most meg – a túlkompenzálás gondolatával – azt írom le, hogy ez fordítva is igaz! A nők szerepirigysége könnyen megérthető, ha tekintetbe vesszük azokat az előjogokat (tisztelet, hatalom, szexuális kezdeményezés), amelyeket minden kultúra elsősorban a férfiaknak juttat. De mi az oka annak, hogy – legalábbis gyaníthatóan – a férfiak is irigyl a nő szerepét? A primitív kultúrák vizsgálata arra utal, hogy ez a szerepirigység a legerőteljesebben és egyben a legtítkoltabb módon azokban a társadalmakban jelentkezik, amelyekben a gyermek kizárólag női környezetben nevelkedik, tehát a túlkompenzáláshoz a nemi azonosság érzésének egyfajta zavara vezet el. Természetesen mindez nem csak a primitív kultúrákra vonatkozik. Az olvasó bizonyára ismeri a „machizmo” fogalmát, amely a déli mediterrán országokban a szélsőséges férfiasság, a férfi-felsőbbrendűség gondolata. Nos, ezek az országok hagyományosan matriarchális szerveződésűek (vagyis a gyermek anyai fennhatóság alatt, szinte kizárólag anyai nevelésben részesül), és így itt is alkalmazható a túlkompenzálás gondolata: *a férfiszuperioritást ott hirdetjük a lehangosabban, ahol a legerősebb a kihívás ellene.* Egy 18. századi angol esztéta írja: „A természet annyi előnnyel ruházta fel a nőket, hogy a társadalom – nagyon bölcsen – már csak keveset juttatott nekik.” Nem hiszem, hogy bölcs az a társadalom, amelyik tudatosan háttérbe szorítja az egyik nemet a másikkal szemben. De az idézet világosan tükrözi a „kompensáció” gondolatát, és nem tagadhatom el: a természeti előnyöket illetően kétségtelenül igaz. Gondoljunk vissza arra, amit a korábbiakban írtam: a

nők nagyobb eséllyel születnek meg, kevesebben szenvednek öröklött vagy a születés körüli időszakban szerzett betegségekben, és hosszabb ideig élnek, mint a férfiak. Most ehhez hozzáteszem: a hagyományos férfiszerephez – különösen a szerep szempontjából rendkívül fontos, feszültséget keltő helyzetekben – nehezebb alkalmazkodni, mint a nőihez. Az „ideális férfi” viselkedése ugyanis ezekben a helyzetekben nem természetes, a szerephez való alkalmazkodás tehát komoly erőfeszítést igényel. Ezt felfoghatjuk úgy is, mint a férfias előjogok pszichológiai árát, de igencsak valószínű, hogy *a férfiszerep irigységének magyarázatát éppen ebben a folyamatos – a nem természetes viselkedés fenntartásához szükséges – erőfeszítésben kell keresnünk*. Mindezzel a későbbiekben részletesebben is foglalkozom.

A különböző – primitív és modern – társadalmak vizsgálata egyértelműen mutatja, hogy férfi” és a „nő” valamennyi kultúrában státusként intézményesül, és többé-kevésbé pontos magatartási előírásokat tartalmaz. Valószínűleg biológiai okai vannak annak, hogy az azonos nemre vonatkozó viselkedési szabályok a különféle kultúrákban rendkívül hasonlóak, de a társadalom – a szociális környezet – ezen a területen is fontos feladatokat teljesít: hathatós segítséget nyújt a fiatalnak ahhoz, hogy lényegében mindenki annak a státusnak a megszerzésére törekedjék, amelyhez biológiailag tartozik, és meg is tanítja fiait, lányait a nemüknek megfelelő viselkedésre.

A SZOCIALIZÁCIÓ

A „szülői mesterség”

Vizsgálatok, de tapasztalati adatok is igazolják, hogy *a szülő a nevelés folyamatában az első perctől kezdve akarva-akaratlanul különbséget tesz fia és lánya között*. Szakszerűen ezt valaha úgy fogalmaztuk, hogy a szülő a gyermek nemének megfelelő viselkedésformákat megerősíti, az ellenkezőt pedig bünteti – ma már tudjuk, hogy a megfelelő nemi szerep kialakítása nem egészen így történik. Angol pszichológusok harminckét nőt kértek meg arra, hogy külön-külön kis időt töltsenek el egy számukra ismeretlen, tíz hónapos csecsemővel, akit – valódi nemétől függetlenül – egyszer Jánosként, egyszer pedig Juliként mutattak be a kísérletben részt vevő asszonyoknak. „Juli”-nak a nők babát választottak, „János”-nak kis kalapácsot, ha „Juli” sírt, ölbe vették és dédelgették, ha „János”, játékot adtak a kezébe. *A felnőttekben tehát többé-kevésbé határozott kép él arról, hogy milyen és hogyan viselkedik egy kislány vagy egy kislány, és ezt a képet mintegy automatikusan rávetítik arra a gyermekre, akinek a nemét tudni vélik*.

A kutatók egy része azt állítja, hogy már a korai csecsemőkorban – tehát még a környezeti hatások érvényesülése előtt – különbség mutatkozik a fiúk és a lányok között a játékszerek megválasztásában. Felmerült például az a gyanú, hogy a kislányok eleve szívesebben töltik az időt olyan játékszerekkel,

amelyeknek arcuk van. Mások úgy vélik, hogy a fiúk és a lányok ugyanúgy előnyben részesítik az arccal rendelkező játékszereket, csak a fiúk érdeklődése elsősorban a fémjátékok – például robotember – felé irányul, míg a lányok a puha, gyapjúból készült játékokat kedvelik. Annak ellenére, hogy ezeket a feltételezéseket egyelőre nem sikerült meggyőzően igazolni, sok pszichológus ma is hittet állítja, hogy – ha eddig nem is találták meg a lényegét – van különbség a fiúk és a lányok csecsemőkori játékaiban.

Körülbelül két-, két és félesztendőskortól a fiúk és a lányok játékszerválasztása élesen elkülönül: a fiúk fegyverekkel, szerszámokkal, építőjátékokkal, a lányok babával, háztartási eszközökkel játszanak. Nyilvánvaló, hogy ezekben a választásokban már igen jelentős mozzanat a környezet megerősítő szerepe: a kislánynak a szülők eleve nem vesznek fegyvert, a fiúnak pedig babát, sőt általában rossz néven veszik, ha egy fiú lányos játékokkal játszik vagy fordítva. Azt írtam: nyilvánvaló, de van itt azért egykét elgondolkoztató probléma. Például nehéz megérteni, hogy miért váltak a különböző építőkockák elsősorban fiús játékokká, hiszen a kockának semmiképpen sincs köze a férfias tevékenységhez, mint például a játépuskának vagy a huszárcsákónak. Nehéz megérteni azt is, miért választják a két-három esztendőskislányok ma is egyértelműen a főzőcskejátékokat, tűzhelyeket, vasalókat, amikor a mai anyák jelentős része alig-alig főz és jóformán egyáltalán nem vasal. A másik dolog, amit feltétlenül meg kell említenem: *a szülőket általában sokkal kevésbé zavarja, ha egy kislány fiús játékokkal – például fegyverrel – játszik, mint ha egy fiú babázik.* A biológiai nemnek megfelelő viselkedésmódok jutalmazása ugyanis rendkívül ritka jelenség a családban – annál gyakoribb a gyermek büntetése, ha a másik nemre jellemző magatartást produkál. *A szülő tehát elsősorban azzal alakítja a gyermek viselkedését, hogy a nemével – legalábbis szerinte, vagy a társadalmi sztereotípiák szerint – összeegyeztethetetlen magatartáselemeket leállítani igyekszik, azaz tiltja.*

Különösképpen igaz ez akkor, ha fiúról van szó. De mi a magyarázata annak, hogy a fiúk eleve nehezebben tanulható nemi szerepét a szülők – anélkül, hogy tudnának erről – sokkal komolyabban veszik, mint a lányokét, és a fiúszerephez nem illő viselkedést következetes szorgalommal irtják a fiú „repertoár”-jából? Ez a mindennapos szülői-nevelői magatartás valószínűleg azzal magyarázható, hogy *a társadalom is sokkal szigorúbb a férfi nemi szerep megítélésében, mint a nőiében:* a fiús vonásokat rendszerint gondolkodás nélkül – bár némi iróniával – elfogadja egy nőben, de ha egy férfi nőies, az azonnal gyanakvást ébreszt.

Ugyanez elmondható a környezet megerősítő szerepét szintén világosan tükröző *öltöztetésre* is. A szülők már újszülöttkorukban megkülönböztetik a fiúkat és a lányokat azzal, hogy a kislányokat rózsaszínű, a fiúkat pedig kék pólóba teszik. Az öltöztetés, majd öltözködés eltérő jellege a későbbiekben is fennmarad, sőt igazolható, hogy a gyerek alkatában, hajviseletében minél kevésbé ismerhető fel a neme, annál jobban hangsúlyozza ezt a szülő a ruhával, amit ráad. Ugyanakkor elsősorban a fiúk esetében fontos a nemi jelleg

hangsúlyozása.

Azt kell mondanom, hogy az élet első öt-hat esztendejében kétségtelenül kellemesebb dolog lánynak lenni, mint fiúnak. A kislányokat a szülők jobban dédelgetik, többet mosolyognak rájuk, kedvesebben beszélnek velük, mint a fiúkkal. A fiúkat többször és hosszabb időre hagyják magukra, mint a lányokat, és amikor lányaikkal foglalkoznak, segítőkészebbek, hibáikkal szemben megértőbbek, mint fiaik esetében.

Valószínű, hogy ilyen körülmények között a lányok jobban érzik magukat életük első éveiben, mint a fiúk. De ne felejtsük el: a szülőknek ez az önkéntelen megkülönböztető viselkedése egyfajta rejtett előítéletet jelez gyermekeik képességeivel szemben. A szülő azonnal szalad, ha kislánya kér segítséget, de kényelmesen húzza az időt, ha fia teszi ugyanezt – viselkedését nyilván az magyarázza, *hogy fiát kompetensnek, illetékesnek érzi arra, hogy önmagán segítsen, lányát viszont nem*, vagy sokkal kevésbé érzi annak. Amikor mind fizikai, mind szellemi értelemben a szülő több erőfeszítést igényel a fiától, mint a lányától, ezzel tényleg nehezebbé teszi a fia életét, ugyanakkor jelzi azt is, *hogy többre becsüli a fia képességeit, mint a lányáét!*

A szülői magatartás tulajdonképpen a későbbi években sem változik, hét-nyolc éves kortól mégis sokkal jobb lesz a fiúk helyzete, mint a lányoké. A szülők ugyanis lányukkal elsősorban dependens (függőségi, családi, szociális orientációjú) megnyilvánulások iránt engedékenyek, a „kifelé törekvés”-sel, fiús, rivalizáló, agresszív viselkedéssel szemben pedig korlátozók, a fiúknál pedig ugyanez fordítva érvényesül. Kisgyermekkorban ez a szülői magatartás megfelel a lányoknak (és valószínűleg a fiúknak is megfelelne), de az évek múltán a fiúk egyre több hasznát veszik a nagyobb önállóságnak, a lányok pedig egyre fájóbban tapasztalják a túlzott gondoskodás hátrányait. A vizsgálatok azt mutatják, hogy körülbelül az iskoláskor kezdetétől a fiúk hosszabb időt tölthetnek távol otthonuktól, szabadabban közlekedhetnek szülői felügyelet nélkül, mint a lányok.

A lányok szabadságának korlátozása semmiképpen sem magyarázható a nagyobb önállósághoz szükséges képességek hiányával vagy azzal, hogy a hét-nyolc éves lányok a fiúknál kevésbé kompetensek, vagy éppen kevésbé érettek arra, hogy bizonyos helyzetekben egyedül is helyt tudjanak állni. Sok tudós úgy véli, hogy az európai kislányok szabadságának korlátozása egy ősi, univerzális (minden kultúrára érvényes) gardedámrendszer maradványa, amely az ellenőrzéssel és a mozgástér beszűkítésével lényegében megakadályozza, hogy a lányok és asszonyok idegen férfiakkal találkozzanak.

Akár igaz ez a hipotézis, akár nem, vitathatatlan tény, hogy a „kifelé irányuló” mozgás, tájékozódás korlátozása a lányokat erősebb szálakkal fűzi a családhoz, és szerepet játszik a lányok sokat vitatott konformizmusának (a felnőtt normák, értékek kritikátlan elfogadása) kialakulásában is. A szülőknek a kislányok önállósága iránt érzett aggodalma nagyon sokszor beépül a gyerekek személyiségébe, ami megmagyarázhatja, miért vált ki ma is olyan sok felnőtt

nőből félelmet a családon kívüli környezet megismerése.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a szülők úgy segítik a gyermeket a megfelelő nemi szerep tanulásában, hogy a biológiai nemnek megfelelő viselkedésmódokat elfogadják, az ettől eltérőket viszont következetesen büntetik. Mindez azonban – mint jeleztem már – elsősorban az apa-fiú kapcsolatra igaz. Nem kell hozzá pszichológiai kísérlet vagy laboratórium, a jó szemű ember könnyen megfigyelheti, hogy az apák szinte a gyermek születésétől kezdve másképpen bánnak fiaikkal, mint lányokkal. A kislányával a legtöbb apa gyengéd, odaadó szeretettel foglalkozik. A fiával szemben azonban már nagyon korán – és folyamatosan – ”férfias” igényeket támaszt. Elvárja, hogy önállóan helytálljon különféle helyzetekben, visszaüssön, ha bántják, és ne sírjon, ha megütötte magát. Ugyanakkor *az anya az első öt-hat évben meglehetősen bizonytalan a nemi nevelés terén*. Persze külsőségekben (öltözködés, hajviselet stb.) igyekszik hangsúlyozni a gyermek nemét, a viselkedés megerősítésében azonban fiával is, lányával is általában következetlen; előfordul, hogy kisfiával is ugyanolyan dédelgető és aggodalmaskodó, mint a lányával, máskor viszont kislányától is fiús normákhoz való alkalmazkodást igényel. *Az óvodáskor végétől* azonban a helyzet megváltozik. A tapasztalatok szerint ettől kezdve *mindkét szülő a sajátjával megegyező nemű gyermekszerep viselkedéséért felelős, a másik nemmel szemben pedig engedékeny*. Az anyák engedékennyé válása a fiúgyermek iránt tudományosan és líraian is magyarázható. A három- és hatéves közötti életszakasz a nemi azonosulás időszaka: a fiú, aki élete első három évében természetesen kapcsolódott anyjához, most fokozatosan az apja felé fordul, szemléletében, életvitelében azonosul a nemmel, amelyhez tartozónak született. Az eddig szigorú anya engedékennyé válása tehát tudományosan úgy magyarázható, hogy ő is ebben az időben kezdi el fiúként kezelni gyermekét, vagyis azokat az igényeket és előnyöket, amelyek a társadalom férfi tagjait illetik, fiára nézve is érvényesnek ismeri el.

Ugyanez lírai megfogalmazásban úgy hangzik, hogy a fiú csak az anyjától való eltávolodás árán képes azonosulni saját nemével. A szigorú anya egyszerre csak érezni kezdi, hogy míg a lánya továbbra is – végérvényesen – az övé marad, fiát menthetetlenül elveszíti: már az óvodáskor végén elindul azon az úton, amelyet ő keménynek, idegennek érez, és amelyen biológiai és szociális korlátainál fogva nem képes követni gyermekét. Úgy bánik hát vele, mint a szabadságozt katonával: melegséggel, engedékenységgel igyekszik ellensúlyozni a nyers és könyörtelen „férfivilág” viszontagságait.

A modell

Mindez azonban kevés a nemek viselkedésbeli különbségének magyarázatához. „A nemi szerepek nagyon széles körűek és kifinomultak. Nehéz lenne elképzelni, hogy a közvetlen tanításnak bármilyen formája lehetővé

tenné annak a bonyolult viselkedés-, attitűd- és modorbéli mintázatnak az elsajátítását, amelyet maszkulitásnak és femininitásnak nevezünk” – írja e terület egyik kiemelkedő tudósa. Az elsajátítás lehetséges módjainak keresése feltétlenül a „modell” kérdésköréhez vezet. Nézzük most meg: az a tény, hogy a felnőtt férfiak és nők élete a gyerekek előtt zajlik, milyen szerepet játszhat a biológiai nemnek megfelelő férfias vagy nőies viselkedés kialakulásában.

A pszichoanalízis a modelláló és a modellált viszonyát az *identifikáció* (azonosulás) fogalomkörében írja le. (Lásd ezt a problémát még a kötet *Jellem és jellemtelenség* című írásában – a szerk.) Az elmélet szerint a hatodik hónap körül kibontakozó elsődleges identifikáció a gyermeket nemétől függetlenül az anyjához fűzi. Ugyanakkor *a fiúknál kettős identifikációról* beszélhetünk: a biológiai nemnek megfelelő magatartásformák vállalása érdekében szakítaniuk kell a primer azonosulás alapvetően feminin indíttatásaival, és az apa felé kell fordulniuk. Emlékeztetem az olvasót, hogy a fiús viselkedéselemek valóban a harmadik életév táján jelennek meg a gyermek repertoárjában. Ugyanakkor nem hallgathatom el, hogy az elméletnek már a kiindulásában logikai hiba fedezhető fel. Mint említettem, a pszichoanalízis szerint a fiúgyermek úgy ismeri fel és úgy vállalja saját férfi voltát, hogy a harmadik és hatodik életéve között egyre erőteljesebben az apjával azonosul. De honnan tudja a hároméves gyermek, hogy ő fiú és most az apjával kell azonosulnia? Röviden szólva: az elmélet a *nem* valamilyen magával hozott, eredendő ismertetét tételezi fel – természetesen nem kimondottan, hanem rejtett módon –, aminek meglétéről semmiféle bizonyítékunk nincs. Kétségtelen az is, hogy az identifikáció gondolatvilága a női nemet a férfi mögé, a második helyre sorolja. A kislányok a fiúkhoz viszonyítva megcsönkítettnek érzik magukat (péniszirigység), és ez a magyarázata annak, hogy önmagukat a fiúknál kevesebbre értékelik. Ehhez a „megfosztottságélmény”-hez járul azután, hogy a másodlagos (az apával való) identifikációra tett kísérletük eredménytelen, így életvezetésük erkölcsi színvonala (a felettes én hiányában) messze elmarad a férfiakétól. Természetesen ma már sok pszichoanalitikus is úgy gondolja, hogy a női nem ilyen leértékelése teljesen alaptalan. A női szerepirigység – hangsúlyozzák ezek az analitikusok – nem a „megcsönkítottság” érzéséből fakad, hanem a szociális korlátok felismeréséből, és azt a gondolatot, hogy a nők erkölcsi érzéke és magatartása elmarad a férfiaké mögött, sem a tudomány, sem a mindennapos tapasztalat nem igazolja.

Az azonosulás elmélete tehát egyértelműen feltételezi, hogy a nőies viselkedést a lányok anyjuktól, a férfias viselkedést a fiúk apjuktól a velük való identifikáció során veszik át. Ugyanakkor néhány érdekes vizsgálat igazolta, hogy *a gyermek nem modellálja olyan egyértelműen a szülőt, ahogy hittük.* Egy kutató például négy és tizenegy év közötti gyerekekkel végzett kísérletet. A gyerek szemtanúja volt mindkét szülője esztétikai véleményalkotásának (vagyis látta, hogy apja és anyja az eléje tett képek közül melyiket tartja szépnek, melyiket csúnyának), majd ő maga is választott ugyanazon képek közül. A kutató azt tapasztalta, hogy

a kísérletben részt vevő, különböző életkorú gyerekek még csak tendenciát sem mutatnak az azonos nemű szülők utánzására. A másik, hasonló eredménnyel végződött vizsgálatban a pszichológiában elterjedt babajátékot alkalmazták, mégpedig úgy, hogy a kutató az óvodáskorú fiúkat és lányokat olyan szempontból csoportosította, hogy van-e csecsemőkorú testvérük vagy nincs. A vizsgálat eredménye szerint a kislányok mindnyájan mutattak gondozói-gondoskodói viselkedést a babával, függetlenül attól, hogy volt-e kistestvérük vagy sem. A fiúk azonban csak abban az esetben babáztak, ha otthon csecsemőkorú testvérük volt, azaz látták anyjuktól. Ebből az eredményből pedig az következik, hogy minden elmélettel, amelyik az azonos nemű szülő közvetlen modellálására épít, valami baj van, hiszen a fiúk utánozták az anyjukat, nem a lányok! Természetesen továbbra is fontosnak tartom az azonos nemű szülő jelenlétét a nemi identitás kialakulása szempontjából, mégis, a fenti vizsgálatok fényében azt kell mondanom, hogy a gyerek nem (illetve nem csak) egy meghatározott modelltől tanulja el a nemre jellemző viselkedésformákat, hanem ezen túlmenően viselkedését valamilyen általánosított nemi szerephez igazítja.

A nemi azonosság kifejezést használtam az előbb, ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy minden ember pontosan tudja: végérvényesen és visszafordíthatatlanul a két nem egyikéhez tartozik. Tudjuk, hogy a gyerekek általában már két, két és fél éves korukban elég biztosan felismerik és megkülönböztetik a nemeket, ugyanakkor önmagukat csak valamivel később – három éves koruk után – sorolják be pontosan a nemhez, amelyhez biológiailag tartoznak. Az elsajátítás fejlődéslélektani sorrendje tehát úgy alakul, hogy a gyerek először a nemek megnevezését és külső jegyek alapján való megkülönböztetését tanulja meg, és csak később helyezi el önmagát a nemi kategóriába. A nem megnevezésének képessége azonban még nem jelenti a nemi azonosság tudatát; üres címke csak, amelyet a gyermek úgy használ, mint a Lacit vagy a Katit, tehát névként, amit lehet másoknak mondani, és nem úgy, mint megfordíthatatlan kategóriát, amelyhez meghatározott viselkedésminták tartoznak, és ami egyértelműen végleges, tehát soha nem lehet egyik kategóriából a másikba átjutni. Vizsgálatok bizonyítják – de bárki kipróbálhatja otthon is –, hogy a három-négy éves gyerekek a képen látható kislányt egyértelműen fiúvá minősítik át, amint fiúruhát és fiús játékokat kap (a kisfiút természetesen ugyanígy kislánnyá), és azt is, hogy ebben az életkorban az anatómiai ismereteknek nincs jelentős szerepük a nemi különbségtételben. Egy kísérletben például három-hat esztendőes gyerekeknek kellett kivágott papírfigurákat nemek szerint azonosítaniuk; kiderült, hogy a felöltözött figuráknál alig hibáznak, a mezteleneket viszont igen gyakran összetévesztik.

A kutatók szerint *a nemi azonosság tudata öt-hat esztendőes kor táján alakul ki, párhuzamosan a fogalmak állandóságának (invariánciájának) létrejöttével*. A tény tehát, hogy a gyerek rájön arra, hogy a „fiú vagyok” kijelentéssel véglegesen, megváltoztathatatlanul egy kategóriába sorolta önmagát, akkor következik be, amikor az invariáns tulajdonságát minden egyéb fogalomnak

felismeri. A nemi azonosság kialakulása azonban azt jelenti, hogy a gyerek ettől kezdve már felismert és elfogadott nemének megfelelő modelleket választ környezetében. Ezek a legkorábbi időszakban inkább kortársak, de rövid idővel később a felnőtt is modellé válik. A felnőtt modellálásában az azonos nemű szülővel való identifikációnak természetesen fontos szerepe van, de az úgynevezett extrafamiliaris, tehát családon kívüli modellek legalább annyira fontosak a nemi magatartásformák létrejöttében. A gyerek látja, hogy a katonák, a rendőrök, a tűzoltók többnyire férfiak, és látja azt is, hogy a gondozó-gondoskodó szerepkört általában nők látják el. Mindez a nemi szerepviselkedés szempontjából értékesebb információ számára, mint az, hogy ugyanezek a szerepek hogyan oszlanak meg a saját családjában. A kutatók például kimutatták, hogy öt-hét éves gyerekek ugyanúgy írják le és különböztetik meg az apa és anya szerepét, akár van apjuk, akár nincs, és érdekes (nem magyar!) adatok utalnak arra, hogy azok a gyerekek, akiknek dolgozik az édesanyjuk, ugyanúgy a házi teendőkben határozzák meg az anyaszerepet, mint a többiek.

Egy amerikai kísérlet világosan mutatja, hogy a nyolcéves gyerekek nem egyszerűen férfiakat vagy nőket választanak (saját nemüknek megfelelően) modelljükül, hanem „férfias” férfiakat és „nőies” nőket keresnek. *A modell kiválasztását tehát ebben az életkorban már nem az dönti el, hogy az adott személy biológiai értelemben férfi-e vagy nő, hanem az, hogy magatartása férfias-e vagy nőies!* De honnan tudja egy nyolcéves gyermek, hogy mi a férfias és mi a nőies? Nyilván onnan, hogy megfigyeli: mi az, amit általában a férfiak csinálnak, és mi az, amit rendszerint a nők. Ehhez természetesen nemcsak a „való élet” tapasztalatai segítik hozzá, hanem a *tömegkommunikáció* is. A moziban és a televízióban ma is, akár csak régen, főként gyenge vagy gyengéd nőekkel, erős vagy erőszakos férfiakkal találkozhatunk, és ha a képernyőn egy női szupermen jelenik meg, férfias tulajdonságainál fogva inkább a fiúk modellje lesz, mint a lányoké.

Az élet első öt-hat évében tehát a nemiszerep-viselkedések tanítása a szülői mesterséghez tartozik. Később, amikor a gyermek felismeri nemének állandóságát, és kialakul benne a nemi azonosság tudatos élménye, a társadalom megismert, tapasztalt sztereotípiái sajátos hálává szerveződnek a fejében. E háló segítségével folyamatosan szűri a külvilágból érkező információkat: megfelel-e frissen felismert nemi azonosságának a látott viselkedés vagy nem.

Így válunk lányokból nőkké, fiúkból férfiakká. Egy gondolatra azonban ki kell még térnem. Figyeljék meg: mi, férfiak soha életünkben nem vagyunk annyira „férfiak”, mint hat-nyolc éves korunkban. Ilyenkor ugyanis szinte fölénytel lenézünk mindent, ami „lánys”, és kétségbeesett igyekezettel törekszünk arra, hogy csak és kizárólag férfias viselkedéseket modelláljunk. Úgy vélem, ennek – és mindenfajta hetyke férfiasságnak – éppen a gyenge identitás az oka. Ha az ember, akár férfi, akár nő, erős és stabil identitással, nemi azonosságtudattal rendelkezik, könnyebben megengedheti magának, hogy

átereasse szűrőjén a másik nem olyan sztereotípiáit, amelyek egyébként közel állnak jelleméhez, érdeklődéséhez. A férfi, aki biztos önmagában, nem fél attól, hogy magatartásában felismerhető néhány nőies vonás – és természetesen ugyanez a helyzet a nők esetében is. Ebből pedig az következik, hogy *az emberek nemi identitását nem gyengíteni, hanem éppenséggel erősíteni kell ahhoz, hogy a két világ ne kerüljön mérhetetlen távolságba egymástól.* Mindez természetesen csak olyan társadalomban lehetséges, amelynek értékrendjében a férfi és a nő nemi szerepei, speciális tulajdonságai ugyanazt az előkelő helyet foglalják el.

Szerepek és tulajdonságok

A bibliai történet Ádámról és oldalbordájáról rendkívül fontos jelkép. Arra utal, hogy a nő a sikerültebb és a teremtés számára értékesebb férfi sápadt visszfénye csupán. Ha kicsit utánajárunk, gyorsan kiderül, hogy a kultúra sztereotípiái pontosan megegyeznek ezzel a képpel. A férfi erős, bátor, határozott, aktív, súlyos, intelligens, ezzel szemben a nő gyenge, félénk, határozatlan, passzív, könnyű és butácska. Nőies tehát minden, ami férfiatlan. Ha a pszichoanalitikus péniszirigység-elméletére vagy akár a vígjátékok, operettek nevetségesen nőies eunuchábrázolásaira gondolunk, talán nem is olyan meghökkentő ez az állítás. A társadalom elsősorban a férfias tulajdonságokat értékeli, a nőieseket sokkal kevésbé. Érthető is: ki lenne szívesen gyenge, félénk, határozatlan és butácska, ha erős, bátor, határozott és intelligens is lehet? Ha a tulajdonságok ilyen, kétpólusú megoszlását elfogadjuk, alig férhet hozzá kétség, hogy a férfi magasabb rendű lény, mint a nő. Ez a magyarázata annak, hogy a női felszabadítási mozgalmak évtizedek óta hirdetik: a nő az emberiség elnyomott része, amely tulajdonságaiban, képességeiben nem különbözik a társadalom kiváltságos helyzetben lévő (férfi) tagjaitól, vagyis az ideális nő éppen annyira (és éppen úgy) bátor, erős, kemény és intelligens, mint az ideális férfi. Nos, a magam részéről úgy vélem, hogy a nőkről kialakult hagyományos vélemény és e mozgalmak ideológiája ugyanabban az egyetlen dimenzióra egyszerűsített világban mozog: a tradicionális álláspont szerint ugyanis a nő férfiatlan férfi, a felszabadítási mozgalmak viszont azt vallják, hogy a nő férfias férfi. Én viszont úgy gondolom (lehet, hogy ez túl bonyolult?), hogy a nő nő, a férfi meg férfi. Tréfán kívül: ha a nőies tulajdonságokat ráerőltetjük egy férfias értékrend alapján meghúzott dimenzióra, ezek a tulajdonságok „gyengeség”-nek, „határozatlanságnak, sőt „butuskaság”-nak fognak minősülni. *Azt az álláspontot képviselem (és igyekszem bemutatni), amely szerint a nő nem lehetőségeiben, kapacitásában különbözik a férfitől, hanem (biológiai funkciójából és hagyományos társadalmi szerepéből egyaránt következően) érdeklődése, életstílusa, a tárgyi és személyi világhoz való hozzáállása más, mint a férfié,* és a szocializáció során kibontakozó tulajdonságai ehhez az eltérő világhoz igazodnak.

A kutatók egy része a fent vázolt problémát a szerep fogalmával próbálja megoldani. Úgy vélik, hogy a férfi és a nő magatartásbeli különbsége nem az eltérő tulajdonságokon alapul, hanem azon, hogy az embereknek be kell tartaniuk a nemükre vonatkozó kulturális előírásokat. Ez lényegében azt jelenti, hogy tulajdonságaikat a nemre érvényes interakciós szabályok mögé bújtatva, mintegy azokon keresztül kell hasznosítaniuk. Szerencsére nem feladatom, hogy a tulajdonság és a szerep viszonyáról folyó tudományos vitát ebben a könyvben megoldjam. Annyit azonban feltétlenül szeretnék leszögezni, hogy véleményem szerint a világ nőies értelmezése, megközelítése, akár tulajdonság, akár szerep, a férfias világnépnél semmivel sem alávalóbb, egyetemes emberi érték, amely nélkül nem lehet élni – és nem is érdemes.

HOSSZÚ HAJ, RÖVID ÉSZ?

Intelligencia és gondolkodás

Az olvasó bizonyára tudja, hogy a pszichológusok az intelligenciát úgynevezett *intelligenciatesztekkel* mérik. Ezek a tesztek olyan feladatokat tartalmaznak, amelyek – lehetőleg a kulturáltságtól, az iskolai végzettségtől független, nevezzük így: tiszta – értelem működését ellenőrzik. Minden, szakmailag elfogadható intelligenciateszt standardizált. Ez azt jelenti, hogy a tesztkészítők különböző statisztikai módszerek segítségével kiszámítják, hogy az adott kultúrkörben (az adott országban) az „átlagember” – a lakosság többsége – milyen teljesítményre képes a teszt feladatainak megoldása során. A teszten elért átlagteljesítményt 100-nak véve, a gyengébb képességű emberek 100 alatt, az átlagot meghaladó képességűek pedig 100 felett teljesítenek.

Hadd kezdjem mindjárt a legfontosabbak *ezeket a tesztek a férfinépeség intelligenciájának átlaga semmivel sem magasabb, mint a nőké!* Sok kutató feltételezi azonban, hogy a férfiak intelligenciaátlagának jóval nagyobb a szórása, vagyis *a két nem intelligenciaátlaga azért egyezik, mert a legalacsonyabb és a legmagasabb intelligenciaértékeket a férfinépeség körében találjuk meg!* A biológiai nemről szóló fejezetben említettem, hogy a méhen belüli károsodások, illetve a születés körüli sérülések veszélye jóval nagyobb a fiúmagzatoknál, mint a lányoknál, így teljesen érthető, hogy értelmi fogyatékosággal (vagyis igen alacsony intelligenciaszinttel) a férfinépeség körében valóban gyakrabban találkozunk. Ebből viszont – ha elfogadjuk, hogy a két nem intelligenciaátlaga azonos – logikusan arra kell következtetnünk, hogy az átlagot messze meghaladó intelligenciaértékeket szintén elsősorban a férfiaknak kell produkálniuk. A tudósok egy része úgy véli, hogy ennek genetikai oka van: *az Y kromoszóma génjei „rugalmasabbak”, így a férfi intelligenciája jobban igazodik a környezeti hatásokhoz, mint a nőké.* Van néhány pszichológiai tapasztalat, amely ezt a feltételezést igazolni látszik. A harmincas években például egy kutató, aki arra volt kíváncsi, hogy öröklődik-e

az emberi intelligencia, kicsi korukban *örökbe fogadott gyerekek intelligenciáját* mérte meg, és ezt összehasonlította az örökbe fogadó szülő, valamint a – hosszas nyomozómunkával előkerített – vér szerinti szülők intelligenciájával. Arra az ésszerű álláspontra helyezkedett, hogy amennyiben a gyerekek intelligenciája az édesszülőére hasonlít jobban, akkor az öröklés, ha az örökbe fogadó szülőére, akkor pedig a környezeti hatás játszik jelentősebb szerepet az intellektus alakulásában. Nem kis meglepetésére azt találta, hogy a vér szerinti szülő intelligenciája sokkal jobban összefügg a gyermek intelligenciájával, mint az örökbe fogadó szülőé annak ellenére, hogy a szülő és a gyermek gyakorlatilag soha nem találkoztak. Ma már ezen nem lepődünk meg: tudjuk, hogy az intelligencia igen jelentős mértékben öröklődő tulajdonság. Van azonban ennek a régi vizsgálati anyagnak egy olyan vonatkozása, ami mégiscsak elgondolkoztató. Egy intelligenciával foglalkozó, neves pszichológusnő elővette a páncélszekrényből a régi vizsgálati anyagot, és megnézte, vajon mennyire érvényes az intelligencia örökletessége akkor, ha különválasztja a fiúkat és a lányokat. Azt találta, hogy elsősorban *a lányok intelligenciája hasonlít a vér szerinti szülőkére, a fiúkét az örökbe fogadó szülő intelligenciája* (tehát a környezet) *jobban befolyásolta!*

A genetikai rugalmasság tétele azonban hipotézis csupán, ami alapos bizonyításra szorul. Addig is a szociálpszichológusok azt tartják, hogy az intelligenciában mutatkozó „olló jelenség” (vagyis az, hogy mind az alacsony, mind a magas intelligencia inkább férfiaknál található meg, és a nők az olló két szára között helyezkednek el) a nőies és a férfias szerepviselkedéssel függ össze. Nézzük meg, hogyan! Ha elmegyünk bármelyik budapesti általános iskola első vagy második osztályába, és megkérjük a tanító nénit, hogy nevezze meg a két legjobban tanuló gyereket, minden valószínűség szerint két lánynevet fog mondani, és ugyanakkora eséllyel fog két fiút megnevezni akkor, ha a legrosszabb tanulók felől kérdezzük. Mindez nem elfogultság. A kislányok ebben az életkorban valóban jobban olvasnak, szebben írnak, nagyobb szókinccsel és helyesebben beszélnek, mint a fiúk, sőt még számtanból sem rosszabbak, pedig a matematika jellegzetesen „férfias” tudomány. Az előző fejezetben említettem már, hogy ennek egyik oka valószínűleg az, hogy a hat-nyolc éves fiúk „megrögzött” férfiak. Ha írni, olvasni, számolni nő tanítja őket, számukra mindez „nőies” viselkedés, és sokkal kevésbé vonzó, mint a horgászás, a foci vagy a barkácsolás, amit általában férfiak csinálnak, tehát a hat-nyolc éves fiúk szemében „férfias” viselkedésformák. Az általános iskola felső tagozatában és a középiskolában azonban megváltozik a kép; valóban elég sokszor találkozunk az olló jelenséggel, vagyis azzal, hogy a legjobb és a legrosszabb tanulók között főként fiúkat találunk, a lányok pedig az olló két szára közé szorulnak. Egy jeles szociálpszichológus ezt a jelenséget a „kettős kötés” elméletével magyarázta. Az olló jelenséggel az iskolában akkor találkozunk először, amikor a két nem érdeklődni kezd egymás iránt, és a lányok számára egyszerre csak nagyon fontossá válik, hogy tetszenek-e a fiúknak vagy

sem. A „kettős kötés” elmélete szerint a kislányok hamar észreveszik, hogy intellektusuk nem kifejezett előny a randevúzásban. A fiúk ugyanis nem szeretik, ha egy lány okosabb náluk, és ha ez az első randevún nyilvánvalóvá válik, a következőre már el sem mennek. A kiemelkedően tanuló lányoknak tehát választaniuk kell, és jelentős részük a sikeres női szerep kedvéért mintegy lemond az intellektuális fölény lehetőségéről. Persze – és ez a „második kötés” – a szülők továbbra is azt szeretnék, ha a lányuk jó tanuló lenne, így aztán a két, ellentétes irányú érdekeltség a lányok zömét a közepszerűség kompromisszuma felé hajtja.

Itt nem egyszerűen hiúsági szempontok érvényesítéséről van szó, nagyképűségről a fiúknál és kacérságról a lányoknál. A döntés, ami ilyenkor születik – annak ellenére, hogy sokszor nem is tudatos – egy életre meghatározhatja az ember sorsát, és ne felejtsük el: a fiú jóval fontosabb a lány számára, mint a fiú számára a lány. „A fiúk ebben az életkorban elsősorban jövőjük, szakmai karrierjük iránt érdeklődnek – a lányok meg a fiúk iránt” – írja egy kutató, és igaza is van, csupán arról feledkezik meg, hogy a lány számára éppen a fiú, aki iránt érdeklődik, jelentheti a jövőt és a szakmai karriert. A férfi nemi szerepnek csak egy – nem is túl jelentős – részét képezi a nőhöz fűződő viszony, a női nemi szerepnek viszont lényege az emberekkel (ezen belül a férfival) létesített kapcsolat. *A lányok egy részének intellektuális „visszavonulása” semmiképpen sem jelenti azt, hogy intelligenciaszintjük alacsonyabb lesz, mint a férfiaké. Inkább azt, hogy intelligenciájukat más módon és más célokra használják fel, mint a férfiak.*

Ha pszichológiai tesztek segítségével megmérjük száz férfi és száz nő intelligenciáját úgy, hogy a két csoport iskolai végzettsége megegyezik, *a férfiak és a nők összesített intelligenciaértéke megközelítően azonos lesz. Jelentős különbség fog viszont mutatkozni abban, hogy a teszteknek milyen feladatait oldják meg jobban a nők és milyeneket a férfiak.* A pszichológusok tapasztalatai szerint *a verbális feladatokat a nők, a téri-manipulációs feladatokat pedig a férfiak teljesítik jobban.*

Milyenek az intelligenciatesztek téri-manipulációs feladatai? Például mutatnak a vizsgálati személynek egy összetett geometriai ábrát, és megkérik arra, hogy a képen látható hasonló, de más látószögből rajzolt ábrák közül válassza ki azt, amelyik azonos az eredetileg mutatott ábrával. Nyilvánvaló, hogy *az ilyen jellegű feladatok megoldásához a téri orientáció, a tárgyak térben való látásának képessége igen fontos, és ebben a férfiak – valószínűleg az idegrendszer lassabb érési folyamatából következően – jobbak, mint a nők.* Néhány kutató azonban feltételezi, hogy *itt nem egyszerűen a vizuális téri orientáció képességében megmutatkozó különbségről van szó, hanem arról, hogy a nők gondolkodási stílusa más, mint a férfiaké.* Régóta ismert adat, hogy a nők a férfiaknál gyengébben oldják meg az úgynevezett figura-háttér feladatokat – a lényegük az, hogy egy viszonylag egyszerű geometriai ábrát „elrejtjenek” egy bonyolultabb rajzban. A vizsgálati személynek ahhoz, hogy az elrejtett ábrát

megtalálja, mintegy mellőznie kell azt az erős hatást, amit a rajz egésze gyakorol rá, és azt a részletet kell az egészből kiemelnie, amely a feladatként megadott formával egybeesik. Hasonlóképpen gyengébb teljesítményt nyújtanak a nők abban a kísérletben is, amelyben a vizsgálati személy koromsötét helyiségben ül, nem lát mást, csak egy vetített, „billegő” négyzetet, benne egy hosszú vonallal, „pálcá”-val. A vizsgálati személy feladata az, hogy az ülése mellett lévő gomb segítségével, amellyel a négyzetben látható vonal mozgatható, állítsa a pálcát függőleges helyzetbe. A feladat igen nehéz, hiszen a sötétben semmi más viszonyítási alap nincs, csak a billegő négyzet, amely azonban viszonyítási alapként használva óhatatlanul hibás megoldáshoz vezet. A vizsgálati személy tehát csak akkor tudja eredményesen teljesíteni a feladatot, ha a négyzetet – mint megtévesztő környezetet – figyelmen kívül hagyja, és csak a vonal helyzetére koncentrál.

Könnyű észrevennünk, hogy az intelligenciatesztek téri-manipulációs feladatai, a figura-háttér feladatok, illetve a „pálca a keretben” teszt *hibátlan megoldása* tulajdonképpen *ugyanazt a képességet igényli* az embertől. Azt a képességet, hogy *ki tudja emelni a lényeges részletet az egészből*, és mellőzze a teljes tapasztalat minden egyéb elemét.

Az ilyen gondolkodásmódot *analitikus stílusnak* nevezzük, és a fenti kutatók szerint *inkább a férfiakra jellemző*, mint a nőkre. *A nők gondolkodását inkább a viszonyítás jellemzi*, ahol az alapélmény minden részlete a másikhoz való viszonyában kap jelentőséget, így egy-egy részlet izolálása, kiszakítása abból az összefüggésrendszerből, amelyhez tartozik, a nők számára nyilván sokkal nehezebb feladat. Hangsúlyozni szeretném, hogy a nőies gondolkodásnak ez a *kontextuális stílusa* semmivel sem alávalóbb, mint az analitikus stílus. *A kontextuális stílus nyitott, az ilyen stílusban gondolkodó emberek a bonyolultabb, kevésbé meghatározott, bizonytalanabbul körülhatárolható dolgok iránt érdeklődnek, míg az analitikus stílus zárt képviselőit a jól megragadható, világosan meghatározható és elkülöníthető kérdések foglalkoztatják.*

Hangsúlyozni szeretném, hogy a kontextuális stílus mint nőies és az analitikus stílus mint férfias gondolkodásmód tudományosan nem kellőképpen bizonyított. Ugyanakkor az a szakmai lehetőség, hogy a nőies és a férfias gondolkodás stílusa ilyen értelemben megkülönböztethető, annyi gondolatot ébreszt, hogy semmiképpen sem hagyhattam ki könyvemből. Néhány vizsgálat is igazolja, de a mindennapi életben könnyen megfigyelhető, hogy a nőknek általában mennyivel jobb a *periferikus emlékezete*. Ha férfiaknak és nőknek hangosan felolvasunk egy meglehetősen hosszú és bonyolult történetet, általában azt találjuk, hogy egy-egy fontosnak látszó részletre a férfiak jobban emlékeznek, mint a nők, de ha az egész történetet kell visszamondaniuk, a nők memóriája megbízhatóbbnak bizonyul. A periferikus emlékezetnek van azonban egy másik vonatkozása is, ami elsősorban a figyelem megosztásával függ össze. Képzeljük el, hogy este a család együtt ül a szobában, a férj a munkahelyének napi

eseményeiről tájékoztatja a feleségét, míg a gyerekek egymással beszélgetnek. Teljesen kizárt dolog, hogy ilyen helyzetben a mondandójába merülő férj egyetlen szót is fel tudjon idézni a gyerekek beszélgetéséből. Tétélezzük most fel, hogy a következő estén ugyanez történik azzal a különbséggel, hogy most az asszony mesél a férjének. Meggyőződésem, hogy tíz esetből kilencszer az asszony több-kevesebb pontossággal el tudja mondani, hogy miről beszélgettek és mit csináltak a szobában a gyerekek ugyanebben az időben. Ugye, érthetőbb így, mire gondoltam, amikor azt írtam, hogy a női gondolkodás nyitott, és nem egy-egy kiemelt részletre összpontosít, hanem az egésznek lehetőleg minél több elemére odafigyel? A feministák egyik leggyakrabban hangoztatott gondolata, hogy a nők azért nincsenek kellő létszámban képviselve a tudományban és a politikai életben, mert hagyományos nemi szerepük nem tesz lehetővé számukra sem szabad időt, sem magánéletet. Nos, ez kétségtelenül igaz, de nem játszik ebben – legalább kis részben – szerepet a nők kontextuális stílusa, aminek következtében nehezen képesek figyelmen kívül hagyni bármit, ami körülöttük történik?

A kontextuális stílusnak ez az „egész”-re való törekvése magyarázza tehát, hogy miért tartja a közvélemény a nőket praktikusoknak, realistáknak, akik eszükben tartanak minden apró (a férfiak szemében „lényegtelen”) részletet. Szeretnék emlékeztetni azonban arra, hogy a kontextuális stílusban gondolkodó ember másik jellemzőjeként említettük, hogy az ilyen ember a „kevésbé meghatározott, bizonytalanabban körülhatárolható” dolgok iránt érdeklődik, míg az analitikus stílus képviselőjét a „világosan körülírható, jól megragadható” kérdések foglalkoztatják. Mindezt úgy is megfogalmazhatnám: *a férfi a racionalitásra, a nő pedig az irracionálisra hajlamos. A kontextuális stílus azért is jól használható fogalom, mert a látszólagos ellentmondást a realitásérzék és az irracionális között világosan értelmezhetővé teszi.*

Az intelligenciatesztek *verbális feladataiban*, mint említettem, a nők valamivel jobbak, mint a férfiak. Milyenek ezek a verbális feladatok? Gyermekkorban például szókincsvizsgálat vagy képen mutatott tárgyak megnevezése, felnőttkorban pedig valamilyen logikai rejtvény megoldása vagy egy-egy prózai szöveg megértése. Gyermekkorban a lányok előnye a verbalitásban alig vitatható. Sok kutató szerint az a tény, hogy szerte a világon sokkal nagyobb a beszédhibás (különösen a dadogó) férfiak száma, szintén a nők verbalitásban megmutatkozó előnyét bizonyítja. Ne felejtjük el: a beszéd az emberi kapcsolattartás – a kommunikáció – eszköze, és mint ilyen, a nők számára különös jelentőséggel bír.

Nagyon fontosnak tartom hangsúlyozni: *az a feltételezés, hogy az emberi gondolkodásnak van egy vizuális-téri orientációra épülő „Jérrias” és egy verbalitásra támaszkodó „nőies” stílusa, semmiképpen sem jelenti azt, hogy minden férfi analitikus és minden nő kontextuális. A megállapítás csak annyiban igaz – ha a tudomány meggyőzően bebizonyítja hogy egy adott populációban több analitikus stílusú férfit és több kontextuális nőt találunk. Az egyén*

gondolkodási stílusára tehát nincs jogunk „tippelni” kizárólag a neme alapján! Kétségtelen, hogy azokon a szakterületeken, amelyek verbalitást igényelnek, elsősorban nőket találunk, míg a vizuális-téri orientáció magas szintjét követelő pályákon (például sebészet, építészet) férfiakat. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ha egy lány építész szeretne lenni, eleve kisebb esélye lenne az egyetemi felvételre, mint a fiúknak. Egy nő éppen úgy rendelkezhet a vizuális-téri orientáció (és az analitikus gondolkodási stílus) magas szintű képességével, ahogy például Shakespeare verbalitása ellen sem emelhetünk semmi kifogást.

Kétségtelen azonban, hogy ezek a tulajdonságok a hagyományos nemi szerepekkel szorosan összefüggenek. Ha az eredetet megpróbáljuk visszavezetni egészen vadászó őseinkig, nyilvánvalónak látszik, hogy a téri orientáció képessége a férfiak számára már ekkor is nélkülözhetetlen volt. A vadászok – űzvén a táplálékot jelentő vadat – rendkívül messzire távolodtak el lakhelyüktől, és az elejtett állatot ismeretlen tájakra kellett, lehetőleg a legrövidebb úton hazaszállítaniuk. A nők ezalatt otthon tevékenykedtek a barlang körül. Gyermeküket nevelték, és a gyermeknevelésnek a kapcsolatteremtés – a kommunikáció – köztudottan nélkülözhetetlen eleme.

Ugorjunk néhány évezredet. Úgy gondolom, a tradicionális nemi szerepek az analitikus vagy a kontextuális gondolkodási stílust egyértelműen tételezik. A férfi reggel elment a munkahelyére, és attól a perctől kezdve, ahogy munkához látott, csak az érdekelte, amit azon a napon meg kellett csinálnia. Az asszonynak soha nem lehetett elmerülnie egy-egy tevékenységben más teendők rovására; a mindennapi részletmunkák – a bevásárlás, a főzés, a takarítás, a gyerek ellátása stb. – egyaránt fontosak voltak, egyikről sem feledkezhetett meg. A második világháború után a hagyományos nemi szerepek igen erősen átalakultak Magyarországon: a nők legnagyobb része a férfival azonos – otthonon kívüli – munkát végez. Mégis: a kontextuális stílus véleményem szerint ma is felfedezhető a gondolkodásukban. Munkahelyükön gondolataik a családon, az otthoni teendőkön járnak, otthon viszont, miközben a gyereket etetik vagy mosogatnak, befejezetlen irodai munkájukon töprengenek. Tudom, ennek lehet oka a „kettős szerep”-ből eredő túlterheltség. Én azonban azt hiszem, hogy a kontextuális stílus nem elvetendő magyarázó elv.

Popper Péter

Szegény férfiak...

A férfiakat sajnáljuk vagy a nőket?

Megkérdezik tőlem sokszor, hogy miért kellene sajnálnunk a férfiakat? Nos,

kettéválasztom e témakörben kifejtett válaszom. Biztos vagyok benne, hogy előfordul elemzésem során több olyan momentum is, ami egyesekből ellenérzéseket válhat ki – ezt vállalom.

A téma maga sok ezer éves, mint ama bizonyos „csont”, de érdekes módon mégsem lehet teljesen lerágni. Szóval újra és újra előtérbe kerül ez a férfi-nő kérdéskör lélektani, szociális és egyéb szempontból.

Ami engem illet, én indokoltnak tartom a feminista mozgalmakat – amelyek egyre erőteljesebben virulnak manapság is ugyanakkor úgy vélem, hogy igen könnyen félreecsúszik egyik-másik.

Természetesen el kell ismerjünk teljes egészében, teljes szívvel és lélekkel az azonos jogokat férfi és nő között – ez most mindenre vonatkozik, családjogra, fizetésre, társadalmi érvényesülésre, politikára stb. Csak helyeselni lehet ezt, miközben nagyon nem hiszek abban, hogy ez adminisztratív eszközökkel megoldható – tehát kvótákkal, hogy most hány nő dolgozik a parlamentben és hány nő a kormányban. Nem azon múlik az egyenjogúság, hogy milyen szabályozó számokat találunk ki.

Inkább érdemes elemezni a feminista mozgalomnak a történetét, nevezetesen azt, hogy mióta a történelem – legalábbis írott formában – rekonstruálható, azóta bizonyosnak mondható a tény, hogy állandósult a férfiak küzdelme a nők háttérbe szorításáért. Ez a történet most csúcsonyosodik ki igazán, éppen a feminista mozgalmak következtében, de azért véletlennek tekinteni ezt a folyamatot nem lehet.

Az ősi gyökerek nagyon ellentmondásosak. Nem lehet tudni, hogy ami az írott történelem előtti korszakban volt, az hogyan volt és miképpen volt, például volt-e matriarchátus vagy ez csak a fantázia szüleménye. Tényleg volt olyan korszaka az emberiségnek, amikor matriarchátusi berendezkedésben éltek az emberek?

Ennél a pontnál már ellentétesek a vélemények, egy látszik bizonyosnak, hogy az ősidőkben volt egy matriarchátusi társadalom – leginkább a Theseus-legendából és az ezt nyomon követő kutatásokból lehet nagyjából rekonstruálni; volt egy eleusisi matriarchátus. Annyit nagyjából tudni lehet erről, hogy állandó királynő, uralkodónő vezette az államot, és évenként jött egy új férfikirály. Az volt az alapszabály, hogy az a férfi, aki egy bizonyos napján az évnek elsőként jött át a város kapuján, az lett az év királya. Ám még meg kellett mérkőznie a régi királlyal, aki az előtte lévő évben uralkodott. Tehát leszögezhető: ez egyéves pünkösdi királyság volt.

Ami ebben érdekes, az az, hogy mi történhetett vajon akkor, ha a régi király erősebb volt, jobb harcos? Hiszen a belépőnek meg kellett küzdeni vele akkor is, ha gyengébb, rosszabb harcos volt.

Nos, a küzdőtéren délután körbeülték a porondot a város női, kis dobbal az ölükben, és nézték a két férfi küzdelmét. Ez halálos küzdelem volt. Ha úgy látták, hogy a jövevény gyengébb és vereséget fog szenvedni, akkor halkan

megperdültek a dobok, és a nők elkezdtek zümmögni. Valamilyen varázséneket – ki tudja, mit? –, zümmögtek meg doboltak, azután a zümmögés lassan átment énekbe, és ahogy erősödött a küzdőteret körülvevő női kórus, úgy gyengült a régi király, úgy hagyta el az ereje. És a végén tehetetlenül összecuklott. Akkor az új király – bocsánatot kérve – kitekerte a nyakát. Megölte. Utána volt egy nyilvános násza az uralkodónőnek az új királlyal – a nép szemeláttára –, és ettől kezdve az egyéves királynak minden az ölébe hullott, amit akart, teljesen szabad volt, minden kívánságát teljesítették – de ő is tudta, tudnia kellett, hogy egy év múlva meghal. Varázslat volt, hogy körbeültek a nők, és amikor azt látták, hogy a gyengébbik veszíteni fog, akkor elvették az erejét a másiknak?

Ebben az az érdekes, hogy valami olyasmire utal, egy olyan női hatalomra, amit ma, a modern világban úgy szoktunk megfogalmazni mi, pszichológusok, hogy nincs az a nő, aki ne tudná a falu bikáját is impotenssé tenni, ha akarja. Van egyfajta szexuális hatalma, de másfajta hatalma is van.

Ez a hatalmi kérdés már fölillant az ősi eleusisi matriarchátusban, de él a mai napig. Bizony, ezt nem sikerült megoldani, sokkal inkább elképesztő, hogy azzal telnek el a történelem évszázadai – inkább évezredek –, hogy a férfiak megpróbálják háttérbe szorítani valamilyen módon a nőket...

Ez az én számomra egyetlen egyet jelent – hogy a férfiak félnek a nőktől. És a saját biztonságuk érdekében alkalmazzák ezt az egész erőfeszítést, a nők visszaszorítását jogilag, társadalmilag, érzelmileg, intellektuálisan. Közben mindenféle elméletek bukkannak föl, hogy a férfiak intelligensek, okosabbak, értelmesebbek, alkotóképesebbek, mint a nők. Én ebben nem hiszek egyszerűen azért, mert mint pszichológus, ismerem a szakmámnak a legnagyobb személyiségvizsgáló tesztjeit, például a Rorschach-tesztet, ami egész finom nüánszokat fel tud tárni egy ember lelki életéről, szorongásairól, intellektuális funkcióiról. De ha elém tesznek száz, vagy annál jóval több Rorschach-tesztet, nem tudom megmondani, hogy melyik férfié és melyik nőé.

Ez hogy lehet? Hogy egy ilyen mélyen szántó személyiségvizsgálat ezen a ponton csődöt mond. Nem mutat különbséget, lényeges, szignifikáns különbséget; bár saccolgatni tudok, de az semmit sem ér. Akkor valami nem áll összhangban ezekben az elméletképzésekben, ha az igazán kipróbált és hitelesített pszichológiai tesztek süketek erre, és nem tudják a differenciát kimutatni: melyik nőktől eredő, melyik férfiaktól.

Nos, ahogy jeleztem, félelem, szerintem. Nem egy nagy találmány, végül is tessék kimenni, az állatkertbe és megnézni, hogy a páva szabadon sétál, ellenben a tigris rács mögött van. Miért? Talán félnek tőle. És a páva miért szabad? Mert nem félnek tőle. A nőknek a rács mögé szorítása szimbolikusan, társadalmilag, szociálisan – félelmet takar.

Előbb azzal kezdtem, hogy van a feminista mozgalomnak egy félreecsúszási lehetősége. Az egyik ilyen félreecsúszás: a mozgalom eredetileg úgy indult, hogy legyenek azonos jogok, azonos bánásmódok, azonos társadalmi érvényesülési lehetőségek. Rendben van. De már lassan nem erről van szó, hanem arról, hogy

ugyanolyannak kell lenni a nőnek, mint a férfinak. Nem azonos jogúnak, hanem ugyanolyannak! – holott nem ugyanolyan. Szóval ez egyfajta „elmaszkulinalizódást”, férfiasodási tendenciát mutat. És vele párhuzamosan lehet látni egy „feminizálódást” a férfiaknál.

Férfiasak a férfiak?

József Attila azt írja a *Thomas Mann üdvözlésében: De mi férfiak férfiak maradjunk / és nők a nők...* Bizony, ez az *ugyanolyanok vagyunk*, ez hamis út. „Meggyilkolja” – véleményem szerint – a női karaktert, a női helyzeteket és a női reakciókat. És ugyanígy károsítja a férfias viselkedési normákat. Ez a feltételezésem. Lehet, hogy ezek előítéletek, mert hiszen nem rajongok a fülbevalós, fölélszerezett férfiakért, azokért a férfiakért, akikben mindenkinek tetszeni vágyás lakozik. Vannak, akik minden helyzetben erős erotikus sugárzást vagy szexuális sugárzást akarnak kiváltani. Ezeket én feminin jelenségeknek látom. Azután öltözködésben, stílusban, magatartásban, kompromisszumkészségben; nagyon sokfelé szétágazik ez a feminizálódás.

Már a múlt század harmincas éveiben – akkor, mikor József Attila írta az idézett sorokat –, Márai Sándor is észrevette, és írt is egy tanulmányt a bizánci férfiről, aki nőies. Puha ruhákban, antilopcipőkben jár. Magatartása, viselkedése feminin az élet különböző helyzeteiben. Rosszabbul tűri a stresszes helyzeteket, rosszabbul tűri a fizikai és lelki terheléseket. Tessék csak összehasonlítani egy influenzás nőt és egy influenzás férfit. A férj már rég az ágyban nyögdécsel limonádé után, amikor az ugyanolyan beteg felesége bevásárol, takarít és kiszolgálja. Miért? Tessék elmenni bármelyik orvosi laboratóriumba, megnézni, hogy kik ájulnak el jobban vérvételnél, férfiak vagy nők. És látni fogják, hogy férfiak. A nők sokkal strammabbul tűrik a másfajta beavatkozásokat is.

Arról nem is beszélek most, hogy a nők tovább élnek. A férfiak hamarabb dőlnek ki a sorból. A negyvenes-ötvenes évek táján az infarktus zömmel férfibetegség, kevésbé női.

Szóval az embernek kétségei támadnak, hogy tényleg a nők-e a gyengébb nem. A férfiak az erősebbek? Izomerő tekintetében, biztos. De hogy intellektuálisan, az egyáltalán nem igazolható. Persze azt szokták mondani, hogy nézzétek meg, mennyivel alkotóképesebbek a férfiak, mennyi kreatív férfi van, és relatíve kevés az igazán kreatív nő. És ezt nem lehet társadalmi-nevelési okokra sem visszavezetni, mert példának okáért azt szokták mondani, hogy a zene nem volt soha elzárva a nők elől, a nők nevelésében az ókortól kezdve a középkoron át a zene mindig rendkívül fontos volt. De hol van egy női Mozart, hol van egy valamirevaló női zeneszerző? Csak férfiakat ismerünk. Amint alkotásról van szó, rögtön kiderül az, amit a teszt például nem mutat ki, hogy kreativitás tekintetében mekkora különbség van férfiak és nők között.

De ez a képességeken múlik, vagy valami máson?

Én azt gondolom, hogy valami máson. Nevezetesen azon – pontosabban

részben azon –, hogy a nők sokkal közelebb állnak a természethez, tehát a természeti őserőkhöz, mint a férfiak, valamint azon is, hogy a nőknek sokkal kisebb az alkotói becsvágyuk, a kreatív becsvágyuk, mint a férfiaknak. Szóval ezek a nagyon iparkodó férfiak, karrieristák stb. kicsit mindig komikusak egy nő szemében, csendben megmosolyogják ezeket a halálos, nagy egzisztenciális férfiküzdelmeket.

Nem akarok túlzásba esni azt illetően, hogy mi az igazi különbség, de megosztom a gondolataimat ezzel kapcsolatban... nem biztos, hogy igazam van.

Ugyebár csúnya világot teremtettek a férfiak, világháborúkkal, lágerekkel, nagyüzemi emberölésekkel, diktatúrákkal... Ugyanakkor mit olvastam egy sci-fiben? Igencsak elengedte a fantáziáját a sci-fi írója, szerinte hogy nézne ki egy nőtársadalom – egy, a nők által és nem a férfiak által irányított társadalom. Lehengerlő volt... csak egy példát belőle: a nők által rendezett olimpián nem az a bajnok, aki a *legmesszebbre* tudja eldobni a diszkoszt, hanem aki a *legszebb mozdulattal* tudja eldobni. Az esztétikum kerül az értékek csúcsára. Arra gondolok, hogy a kreativitásbeli tagadhatatlan különbség férfiak és nők között azért van, mert a nőknek van egy biológiai kreativitásuk, biológiai alkotókészségük, ami a férfiaknak nincs. Biológiai kreativitásnak nevezem, hogy gyereket tudnak kihordani, tehát a testükben formálnak egy másik embert. Megszülik, táplálják, fölnevelik, és ebben látni kell, hogy ez valami egészen furcsa csoda, a terhesség, a gyerekszülés. Ezt nem lehet teljesen magától értetődőnek tekinteni, mert ennél nagyobb alkotás, mint egy másik embernek a világra hozása, talán nincsen. És ez a képesség értelmet ad a női életnek anélkül, hogy külön nagy produkciókat kelljen bemutatnia a világnak, mert az ő biológiai kreativitása elég. Hiszen felülmúlhatatlan.

Nem arról van szó, hogy tényleg szül-e gyereket vagy nem, hanem a képességről van szó. Hogy szülhet, foganhat. Bizonyítékként azt a patológiai tapasztalatot osztom meg önökkel, hogy a nemzőképtelenség, az impotencia rettenetesen meggyötör egy férfit. Teljesen megingatja önbizalmában, stabilitásában. Egy frigid nő – relatíve – elég jól megvan a maga frigiditásával. Nem mutat hasonló megingásokat a pszichés biztonsága, mint egy impotens férfinak. De ugyanazt mutatja, ha meddő. Abban a pillanatban, ha meddő, ugyanazokat a tüneteket produkálja, mint egy impotens férfi: kétségbeesik, és meginog a női önértékelésében. Ez is azt mutatja, hogy a biológiai kreativitás nem lebecsülendő! Szülni tud, gyereket tud a világra hozni – ez önmagában nagyon nagy igazolása a létezésének.

Egy férfi ebben bizonytalanabb. Egy férfi valamilyen formában mindig bizonyítani akarja a saját értékeit – és ezt a kreativitással bizonyítja. Egy férfi akkor van az értékeinek a csúcsán, ha alkotni tud valamit. Mint művész, mint tudós, bármilyen formában, de valami újat hoz létre. Egy nő még inkább újat hoz létre ebbe a világba – egy új embert.

Ha egy férfinak nem adatik meg a kreativitás képessége, akkor bajba kerül saját önértékelése, saját önérzete folytán, és megpróbálja pótolni a kreativitás

hiányát a karrierrel. Akkor pozíciót akar. Akkor fel akar törni, akkor elnök akar lenni, miniszter akar lenni, nagyhatalmú ember akar lenni szociális értelemben, tehát pozicionáltsággal helyettesíti a hiányzó kreativitását. Ha ez sem megy egy férfinak, ha nem sikerül karriert csinálnia, akkor sok pénzt akar keresni. Akkor elfordul az egész abba az irányba, hogy nagy összegeket zsebeljen be és ennek megfelelő életszínvonalat teremtsen önmagának és a családjának. Ez is mindig előkelő pozíció. A sok pénz. Na de, ha ez sem sikerül... Ha sok pénzt sem tud keresni, akkor a kreativitás, a kreativitásigény áttevéődik a magánéletre. Ezek tulajdonképpen, női szempontból nem lebecsülendő férfiak, akik megjavítják az eldugult vévét, vízcsapot, akik varázsolni tudnak csodakalitkát a papagájnak, a szomszédok a csodájára járnak, szóval még mindig alkot. De már csak családon belül.

És ha azt sem tudja, akkor nagy baj van. Akkor kezd el inni, akkor kezd el szeretők után rohangászni, hogy legalább a szexuális élete és sikerei adjanak valamit az elveszített értékek pótlásából... valamit, valahogyan. Állandó téma lesz, állandóan műsoron lévő téma – erre szoktam én mondani, hogy ha egy férfi egy társaságban elkezd a szexuális sikereivel dicsekedni, akkor húsz perc után már meg lehet tőle kérdezni, hogy mióta impotens uram? Mert hát nyilván azt fogja bizonygatni ami nincs, ami hiányzik.

Szabó Magda egyszer azt mondta, hogy egyetlen nép van az ő ismeretei szerint, amelyik a panaszdalt irodalmi rangra emelte, ez a magyar. Ami tény, a férfiak nagy panaszkodók. Tönkreteszi őket a konkurencia, a rivális, a társadalmi rendszer, a rendeletek, az adózás. Egy férfi meg nem állja, hogy igazolja saját magát – vagy saját sikertelenségét – különböző bűnbakok keresésével. Mindig más az oka, ha egy férfi kudarcot vall.

Ez a különbség a férfi és női kreatív készlet között, hogy egy nő fütyül rá. Nem fontos számára, hogy államtitkár legyen vagy miniszter. De fontos, hogy jó anya legyen. Szóval, hogy máshol van a becsvágy, máshol van az ambíció, férfiaknál és nőknél, és ebben a vonatkozásban a nők vannak jobb helyzetben. Biztonságosabban élnek, a természethez közelebb élnek, intuitívabbak, mint a férfiak. Jobbak a megérzéseik. Emocionálisabban érzékenyebbek. Ha összehasonlításokat végzünk, akkor látjuk, hogy a különbségek jelentős része a nők javára szól. Biztonságosabb a létformájuk, stabilabb pszichésen. Vajon miért?

Egy kis vallás- és teremtéstörténet

Elkezdhetnénk ennek a mélyére ásni. Ez minden vallásnak a problémája, a férfiak és a nők egymáshoz való viszonya, és a valláshoz és az istenhez való viszonyuk. Vannak olyan vallások, amelyek a nőket kizárják a vallásos gyakorlatból. Nincsenek női szentségeik. Például a zsidóságnak sincsen, komor férfivallás. Csak a férfiak számítanak. Vallási szempontból érdekes módon az iszlám is hajlik a férfivallás felé, és a nőket, mint lényeges vallásos szereplőket,

hanyagolja. A taoizmus is, a buddhizmus is. Aztán vannak olyan vallások, amelyek ezt azután pótolják. A kereszténységnek nagy női szentségei vannak. Lehet arról gondolkodni, hogy ez számít-e egy vallás elterjedésében, egy vallás népszerűségében. Tudják-e nélkülözni az emberek a női szentséget. A görögök nem tudták, a latinok sem tudták. Nagy női szentségek vannak, Aphroditétól Vénuszig és így tovább. Az iszlám is megpróbálja Fatimét behozni, mint női szentséget, de csak egy idő után, mert érzékelik a hiányát – társadalmi méretekben –, hogy nem tud egy ember leborulni, csak férfi Istenség előtt. Női szentség is kell. Mondhatnám azt is, hogy teljes család kell. Apa is és anya is. Miatyánk is kell és Mianyánk is kell. Úgyhogy ezzel bajlódhatnak a vallások, ezzel a férfi-női szentséggel.

A két teremtéstörténetben arról van szó, hogy amikor először teremt Isten, akkor férfivá és nővé teremt. Tehát Isten kétneműségét tanítja a Biblia, saját hasonmására, nővé és férfivé teremt az embert. De a második teremtéstörténetben, ami rögtön ezután olvasható, már csak férfit teremt, csak férfit, és föl kínálja neki társul az állatokat. Igen ám, csak a férfi nem fogadja el az állatokat társául. Végül Isten jobb útra tér, elaltatja, kiszedi a bordáját, és abból lesz a nő. Na, ezt már elfogadja. De ha ennek megnézzük az ősi mondanivalóját, az azt sugallja: a férfi élettelen anyagból van, a nő élő testből. Egyszóval, hogy ez a különbség a férfipszichikum és a női között, annak keménysége, a nőknek lágysága van. Ez biblikus szempontból ide nyúlik vissza. Hogy az egyiket földből, homokból teremt, porból – ezt is mondják ezek a komor férfivallások, ha valaki meghal, *mert porból vagy, és visszatérsz a porhoz*. De a nő nem porból van. A nő testből van. A férfitestből, élő testből. Nem halott anyagból. És ez már egy lehetőség – mondjuk, egy vallástörténész vagy egy valláspszichológus számára –, hogy a különbséget lehet magyarázni... hogy miért, és bizonyos ellenszenvvel figyelje, hogy a nő is porból valóként akar létezni a világban, holott ő nem onnan származik.

A meghívott szenvedély¹

A 19. századi pszichiátriai-neurológiai tankönyvek szívesen használják a „szerelmi téboly” kifejezést. Hát... Mindenesetre nem hagyhatom ki a szex, a szerelem, a szenvedély témakört. Annyi biztos, hogy nem fakad minden téboly a szerelemből, s nem minden szerelem válik tébollyá. De előfordulhat.

Lehet, hogy már a teremtéssel kezdődött a probléma?

A férfit élettelen anyagból teremtette az Isten, majd életet lehelt belé. A nőt viszont a férfi bordájából alkotta meg. Nem csupán arról van tehát szó, hogy a nő és a férfi némely szerve eltér egymástól, s ebből a különbségből fantasztikus problémák keletkeznek. A különbség mélyebbről fakad. Abból, hogy az egyik az élettelen anyagból, a másik élő testből származik. *És monda az ember: Ez*

¹ A tanulmányt a *Lelek és göröngyök* című kötetből (Saxum Kiadó, 2005) vettük át. Itt részben átdolgozott formában adjuk közre, de ismétlések előfordulhatnak.

már csontomból való csont, és testemből való test: ez asszonyembernek neveztessek, mert emberből vétetett.

Hogy a szerelem mikor keletkezett, megválaszolhatatlan kérdés. Biztos, hogy nagyon régen, és az is biztos, hogy valamikor az ősidőkben az érzelmi szocializátlanság nem tette lehetővé a szerelem megjelenését, csak testi megkívánás létezett. Ekkor a női-férfi együttélési formák, a szex jól elvolt szerelem nélkül, akár a szabályozatlan nemi erkölcsök idején, akár a matriarchátusban vagy a háremek kezdeti korszakában. A görög mitológiában, a homéroszi eposzokban néha felbukkannak szerelemre gyanús kapcsolatok, de megítélésük meglehetősen bizonytalan. Vajon szerelem volt-e Ádám és Lilith, később Éva között? Szerelmespár volt-e Odüsszeusz és Pénélopé? A nemi erkölcsöt szabályozó bibliai törvények csak a megvalósított testi kapcsolatokra vonatkoznak. Ábrahám gyanús közönnyel adja kölcsön feleségét, Sárát a királyi háremekbe. Egy bizonyos: Jákob és Ráhel szerelmesek voltak egymásba. Négy felesége közül Jákob egyet biztosan szeretett. Ruben megátkozása Bilha elcsábítása miatt nem szerelmi féltékenységből fakadt, hanem a törvény és az apai méltóság megsértéséből.

Azonban nyilvánvaló, hogy a bibliai időkben a szerelmet és a házasságot másképpen értelmezték, másképpen élték át, mint ma. Jákob hét évig szolgálta Lábánt, hogy lányát, Ráhelt feleségül vehesse. Képes-e erre egy mai szerelmes?

Számunkra viszont az a figyelemre méltó, hogy amikor már kitűzték az esküvőt, Jákob nem ujjongott örömeiben, hanem elszomorodott. Mert megértette, hogy a családalapítás után már nem lehet az egész élet az övé, hanem meg kell osztania, és gyerekeket kell nemznie, ő maga pedig lassan elindul a halál felé.

Mindezt megelőzően – még inkább visszamerülve a múltba – azt kell látnunk, hogy a legősibb kultúrák a néha-néha nagyritkán felbukkanó különös vonzódást (szerelmet?) nő és férfi között az istenek büntetéseként értékelték. Mintha megtébolodtak volna.

Hippokratész is betegségnek tartja a szerelmet, amikor sem a nő, sem a férfi nem látja tisztán, hogy ki a másik, sőt azt sem, hogy kicsoda ő. Mellesleg: ezért nem érdemes, sőt nem is ajánlatos a szülőknek vagy a rokonoknak kritikát mondani a gyermek partnerei felett, mert csakis szolidaritást, dühöt vagy méltatlankodást válthatnak ki vele.

Szókratész elnézőbb a szerelemmel szemben, sőt a homoerotikus kapcsolatokat kifejezetten helyesli a katonák között, mert növeli hősiességi helytállásukat. A sztoa a szerelmet főként lelki vonzódásként értékeli, az epikureisták viszont az érzéki vágyra teszik a hangsúlyt.

A mai pszichológia és a társadalomtudományok a szerelmet elsősorban társas viszonynak és szexuális kapcsolatnak tekintik, ami védi az embert az atomizálódástól és az érzelmi elsivárosodástól. Ennek során viszont – ha igaz – egyre közelebb kerül egymáshoz a szerelem és a szeretet.

Ezeknek az érzelmeknek a létrejötte a *nemi identitáson* alapul. A nemi identitás fogalmának kettős értelme van: a valamelyik nemhez tartozás *tudata* és

a nemi identitás *érzése*.

A nemhez tartozás tudata viszonylag korán kialakul, gyakorlatilag a beszédfunkciót követően. Azonban itt is kimutathatók különbségek. A folyamat gyorsabban megy végbe azoknál a nyelvcsaládoknál, ahol nemek szerint ragoznak (például orosz, német), mint ahol nem (például magyar). A nemnek megfelelő ragok, prepozíciók jelentős informatív és sűrűn ismétlődő gyakorlási többletet jelentenek a beszédtanulás folyamatában. („Te csak úgy mondhatod, mint anyu vagy apu.”)

A nemi identitás az érzés szintjén (lelkileg nőnek vagy férfinak érzi-e magát valaki) már nehezebb ügy. Ennek megértéséhez vissza kell tekintenünk egy régi vitára.

Freud úgy vélte, hogy a személyiség durva vonalakban körülbelül az iskolaérettség idejére már kialakult. A modern kutatások azonban későbbre tették ezt az időpontot, kb. az úgynevezett látenciakor (hatévestől a pubertásig, kb. kilenc-tíz éves korig) végére. Ez idő alatt alakul ki a felettes én (a személyiségbe beépült erkölcsi és szociális normák), valamint a megszilárdult nemi identitás.

A modern időkben a fejlődépszichológia kénytelen tudomásul venni, hogy a fejlődés üteme felgyorsult, a serdülés időszaka korábban megkezdődik, a *látencia periódusa tehát megrövidül*, a gyerekkor hamarabb csap át kamaszkorba.

Ennek ma már érezhető következménye: a felettes én, tehát az erkölcsi és szociális érzék labilitása, megingathatósága. A fiatalok között tapasztalható egyre nagyobb számú társadalmi beilleszkedési zavar. Ez a valódi probléma, nem a hisztériásán hangoztatott csonka család. A két világháborút követően mi is az özvegyek országa lettünk, s a magányos nők nagyszerűen felnevelték gyerekeiket. De akkor még nem támadta meg anyai biztonságukat a mindenfelől áradó kétség, amiből önbeteljesítő jóslat lesz: veszélyben az anya, züllés fenyegeti a gyereket. Amit különben a statisztika sem igazol: a kriminális gyerekek többsége nem csonka családban nevelkedik.

Ugyancsak a *látencia, sőt a serdülés korában szilárdul meg emocionálisan a nemi identitás*. Az erkölcsi labilitás és a nemi identitás bizonytalansága a maskulin és a feminin hatások fel nem dolgozott keveredésének zűrzavara növeli meg az agresszív reakciókat, az empátia hiányát, a szexuális erőszakot, a promiszkuitást, az aberrációkat, beleértve a homoszexualitást vagy éppen a meleg és mindenfajta másság eszelős gyűlöletét. A belső bizonytalanság („ki vagyok én?”) motiválja a serdülő testen az egyetlen stabil jel, a tetoválás létrehozását.

Ebben a labilis lelki állapotban minden érzélem nehezen vállalható, mert a kiszolgáltatottság félelmét hozza létre. Védekezésül érzelmi elfojtások keletkeznek, valamiféle cinizmushoz, flegmához hasonlító létszemlélet, elridegülés.

A híres amerikai kutató, Cleckley leírta a *szociopátia* tizennégy jellemzőjét.

Ezek közül a három legfontosabb: *nem szorong, nem tanul, nem szeret.*

A szorongás hiánya műszeresen is kimutatható. Azt jelenti, hogy az egyén könnyedén vállal olyan helyzeteket, amelyek akár személyes épségét, biztonságát is veszélyeztetik. Ennek következtében nem tanul az átélt tapasztalatokból, számtalanszor megismétli ugyanazt a kudarccal végződött magatartást, konfliktust, bűncselekményt. Az érzelmi sivárság szeretetképtelenné teszi, inkább indulatok, ösztönbetörések irányítják viselkedését, mintsem szocializált érzelmek. Ehhez még hozzájárulnak indokolatlan törések az életvezetésben, sőt – meglepően – valami behízselgő viselkedésforma is, amit Cleckley „pszichopata bájnak” nevez, és veszélyes félreértéseket okozhat. Különösen gyakori áldozatok – természetesen a megkárosítottakon kívül – a gyerekelhelyezési perekben a bírák és a szakértő pszichológusok.

Az anya szerepe a férfiaknál

Amikor én fiatal pszichológus voltam, akkor nagyon nem szerettem az anya-gyerek kapcsolati kultuszt. Amit mindig rettenetesen hangsúlyoznak, hogy mennyire fontos és ennek döntő a hatása a személyiségfejlődésre, a karakterfejlődésre. Ezt én a pszichológia szentimentális, romantikus túlzásának éreztem, de a jó Isten rendreutasított egy vakbélgyulladás formájában. Éjszaka megműtötték, magamhoz tértem egy kórteremben, ahol rajtam kívül csupa aranyérral műtött férfi volt, marcona férfiak. Akkoriban az volt a divat, hogy ópiummal visszafogták a székletet, hogy ne fertőzze el a műtött területet. Mikor néhány nap múlva abbahagyták ezt a székletgátlást, akkor jött egy borzasztó nehéz székelés, amire a marcona férfiak azt állították, hogy egy szülés ahhoz képest semmi. Amit ők szenvednek, amikor először megy át a műtött területen a széklet. Én csak annyit tudtam, hogy a fürdőszobába kimentek, és én – boldog vakbeles – hallgattam, hogy ordítanak. Jaj, jaj, jaj, anyám! Mama, segíts! Ez hangzott egész nap. Soha egy jaj fater, nem hangzott el. Soha. Az apját senki sem hívta, amikor nagyon jelentős szenvedésnek volt kitéve. Mindenki az anyját hívta. Ez feltűnt nekem. Később, amikor sokáig dolgoztam nefrózisos, leukémiás osztályokon, ahol nagyon sok ember meghalt, az az utolsó pillanatokban, órákban, mind az anyját hívta. Mama, segíts, anya, hol vagy? Csak az anyjukat hívták a betegek, soha, senki az apját nem hívta haldokolva. Csak az anyját. És akkor ez már meggyőző volt számomra, hogy ez nem a pszichológia szentimentalizmusa, ez az anya-gyerek kapcsolat, hanem ennek nagyon mélyek a gyökerei, és leküzdhetetlenül mélyek. Mélyebbek sokkal, mint a férfiak felé irányuló érzelmek és kötöttségek.

Továbbmélyítem ezt a dolgot. Pszichológiailag ezek eléggé alátámaszthatók, ez a női privilegizált helyzet a családban, a gyerekhez való viszonyban, a család érzelmi légkörének megteremtésében stb. Ez az csont, amit már nagyon-nagyon régen rágnak, és nem hozott semmi se megoldást. Még a háremrendszer sem,

pedig az járt a legközelebb ahhoz, hogy valami társadalmi differenciálódást hozzon létre, ám megbukott az is csúnyán. Azért állítom, hogy a férfi-női emancipáció nem megoldott probléma.

De semmi esetre sem az a megoldás, hogy elférfiasodó nők és elnőiesedő férfiak sokasodjanak. Én sok helyen megfordultam, a tudományos karrierem során akadémiai bizottságokban, ott mindig voltak tudós nők is. Nagyon imponálóak voltak, okosak, intelligensek, de hát ki számára voltak nők? Hát ezek elmaszkulinizálódtak, ez nyilvánvaló volt. Nyilvánvaló volt, hogy a legtudósabb nőtől adott alkalommal elviszi a férjét egy csodálkozó szemű pipi. Rábámul a nagy emberre, eléborul. Ki tud ezzel megbirkózni női részről? A csodálkozó szemű pipi mindig győz rivalizációs helyzetekben.

Ez az egyik dolog, amit érdemes megjegyezni, ettől csúszik el a feminizmus. Mert nem attól egyenjogú egy nő, hogy százkilós súlyokat emelget vagy bokszkesztyűvel ráver a másiknak a keblére. Valahogy viszolyog tőle az ember.

Ellenben azt gondoltam, hogy ha már erről a csotról én sem tudok többet lerágni, mint amennyit az évezredek alatt lerágtak, kicsit kitekintek egy másfajta gondolkodásba. Ám feltétlenül előre kell bocsátanom valamit. Én hosszú évek óta összehasonlító valláspszichológiát tanítok, de az első órám mindig arról szól, hogy elmondom: én nem tudom, mi a teljes igazság. Tőlem nem lehet megtudni, hogy van-e Isten vagy nincs, ördög, üdvözülés, pokol, kárhozat stb. Én ezt mind nem tudom. Éntőlem azt lehet megtudni, hogy mit gondoltak erről az emberek és mit tanítottak az emberek évszázadokon keresztül.

Szokásomhoz híven most egy kis ezoterikus kerülőt teszek. Ugyanis fölvetődhet az a kérdés, hogy ha van reinkarnáció, valóban van újratestesülés, újjászületés, akár hindu lélek-vándorlási értelemben, akár az Isten- és lélektagadó Buddha értelemben, akkor mitől függ, hogy valaki férfiként vagy nőként születik-e újjá. Ennek a fizioiogiáját tudni véljük, spermiumok, petesejtek stb., X és Y kromoszómák. Tanultuk az általános iskolában. Nem erről akarok beszélni, hanem arról, hogyan néz ki ennek a dolognak az ezoterikus háttere.

Ezek a komolyan veendő, tehát nem rálegyinthető tanítások először is azt mondják, hogy az ember váltja a nemét az inkarnációk során. Nagy valószínűséggel, aki férfi volt, abból nő lesz. Aki nőként élt, az férfiként születik. Ez már meghökkentő kijelentés, és megpróbálják valamilyen módon bizonyítani. Újra mondom. Én nem tudom, mit közvetítenek, nem tudom, hogy van a valóságban. De azt próbálják elmondani, hogy a női lélek érzékenyebb, mint a férfi. Inkább emocionálisan fogadja magába a világot, inkább intuitíve, nem annyira racionálisan, nem annyira intellektuálisan. Ezt az egyoldalúságot korrigálják a reinkarnációs nem-váltások. Ezt még azzal is bizonyítják, hogy amikor körülnézünk az ezoterikus vagy misztikus szektáknál, ott mindig több a női hívő, mint a férfi...

A szex

Nézzük meg először tudományosan, hogy a mai fejlődésemélet szerint hogyan alakult ki az ember pszichoszexuális fejlődése különböző fázisokon keresztül.

A magas tudomány úgy tartja, hogy hat faktor van, ami meghatározza az ember szexuális identitását: négy testi, fizikai, biológiai faktor; egy szociális, egy társadalmi és egy pszichológiai. Van az embernek egy kromoszomális neme, ez az *első meghatározó tényező*, ami a fogamzás pillanatában eldől, mint tudjuk. Tudunk az XY kromoszómákról, amelyek ugye a szex-kromoszómák. Ezeket ma már diagnosztikusan pontosan meg lehet határozni: például az Y kromoszóma férfit jelent, az X nőt. Vagyis XY-ből férfi lesz, XX-ből nő – ez megbízható prognózis ma már.

Tény ugyanakkor, hogy vannak rendellenes kromoszómakapcsolatok. Ezek nagyon ritkák statisztikailag, nem is nagyon érdemes sorra venni őket, egy kivétellel; relatíve a leggyakoribb, de ez is tízezer az egyhez előfordulású esetleg, az XYY kromoszómakapcsolódás – vagyis a szuperférfi. Annak idején Angliában, a bristoli klinikán elkezdtek vizsgálni az erőszakos bűnelkövetőket; volt egy hipotézisük arról, nem lehet-e, hogy az erőszakos bűnelkövetők között több a szuperférfi genetikailag. Akkor végezték ezeket a nagyon precíz kromoszomális vizsgálatokat, amelyek ezt cáfolták. Hogy milyen a szuperférfi? Az nem egy érdektelen dolog: általában nagyon magas – és mivel a hosszúságot a csontok határozzák meg – erős csontozatú, erős izomzatú, de értelmileg alacsony színvonalú. Igen erősen indulatvezérelt, nagyon hajlamos indulati paroxizmusokra, ez hívta fel a figyelmet arra, hogy az erőszakos bűnelkövetők között nincs-e esetleg több ilyen – de nincsen.

Ezzel az XY kromoszómával humorizáltak is, de tény, hogy van egy kromoszomális nem, ami a nemi fejlődést, hovatartozást meghatározza. A méhen belüli életben történhetnek olyan dolgok, amelyek a szexuális fejlődést később befolyásolják. Rácsavarodik a köldökzsín, nem fejlődik ki valamilyen szerv, hormonális problémák adódnak, szóval mindenesetre van egy ilyen vizsgálat is, hogy a fejlődés rendben volt-e pszichoszexuális szempontból.

Fontos még a hormonális nem. Kialakulnak a belső elválasztású mirigyek, amelyek általában zömmel a fogamzás után kezdenek el működni, és megint ugyanaz a helyzet: ha minden rendben van, akkor hormonálisán is rendben van, de előfordulhat, hogy minden rendben van alacsonyabb szinteken, de hormonálisán valami diszfunkció mégis beáll, valami betegség, valami probléma mégis kialakul. Ennek a menetét mindig figyelni kell!

Van egy negyedik – ugyancsak a születés után, méghozzá a serdülőkor környékén kibontakozó – fizikai, testi faktor. Ezek pedig a másodlagos nemi jellegek. A másodlagos nemi jellegek már rengeteg klienst jelentenek nemcsak hormonológusok, nőgyógyászok stb., hanem a pszichológusok és pszichiáterek számára is, mert az emberek általában, tessék megfigyelni, nagyon sokan elégedetlenek a maguk habitusával. Ez kérdés pszichológiailag is, hogy miért,

de általában az tapasztalható, hogy valami mindig túl nagy vagy túl kicsi. Ha túl nagy a melle, akkor kell menni plasztikai sebészetre, ha túl kicsi, akkor is kell menni plasztikai sebészetre. Nagyság és egyéb problémák a pénisz körül is vannak, aztán jön a feneke, hogy az mekkora, majd a hasa stb. Szóval az emberek jelentős része tulajdonképpen egy panaszlistával él, a saját másodlagos nemi jellegén kialakult alkati sajátosságaival szemben. Azt gondolom, hogy itt általánosabb elégedetlenségről van szó, hogy egy ember a saját pszichés helyzetével, kapcsolataival, szociális beilleszkedésével, perspektívaival, egyszóval számtalan területen sérül, és az elégedetlenség okát rávetíti a testére. Az érthető, fogható, lehet vele fordulni ide-oda, nagyon sok mindenre magyarázatot és álmagyarázatot ad, sikertelenségekre, kudarcokra, mert hogy én így nézek ki – valamiből megélnék a plasztikai sebészek is.

Nézőpont kérdése, de mindenesetre ez a négy testi faktor elég nagy választékot kínál arra, hogy itt-ott valamilyen patológia meghúzódjon vagy kifejlődjön. A másodlagos nemi jelleg kemény história, hiszen azért újjávarázsolni teljesen nem lehet valakit, és nagyon nehéz külön békét kötni az embernek a saját testével, mert összehasonlít és viszonyít. Azt mondja: nézd, milyen gyönyörű szőke haja van. Ha valaki sok reklámot vagy szexlapot nézeget, kisebbségi érzete támad, mert gyönyörű lányokat és vonzó férfiakat mutatnak. Bár mondhatjuk, hogy nem ez számít, de azért ez nem ilyen egyszerű. A legfontosabb kérdés az, hogy az ember a saját életében mennyire sikeres, ha nagyon sok az olyan élmény, amiben őt elutasítják, nem fogadják el, nem sikerülnek a kapcsolatai, akkor keresi az okot, könnyebb rávetíteni ezt testi funkciókra, és az ok egyszerűbben megtalálható a másodlagos nemi jellegek között, mint azt felismerni, hogy milyen undok természetem van. A serdülő lányok például kezdetben szégyellik a mellüket, ezért olyan, bő pulóvereket hordanak, hogy ne látszódjon stb., tehát van valami elijedésük a nagyon nőies formától. Na most a nagyobb kérdés az, hogy a környezet erre hogyan reagál, tehát ha a környezet állandóan azt papolja, hogy ne egyél, mert meg fogsz hízni és nem kellesz senkinek, ne legyél sovány, egyél, mert nem kellesz senkinek. Kezeltem olyan lányt, akinek volt egy kéztörése, és úgy gyógyult, hogy volt egy egy-két centis rövidülés a karján, amiből ő olyan női kisebbségi érzést kreált, hogy végül is azzal került pszichiátriára, mert szexuálisan kritikátlan kapcsolatokat létesített – bizonyítani akart. Na de a másik oldalról berobbant egy szorongás, hogy ő elkurvul, és tulajdonképpen ez onnan eredt, hogy neki folyton bizonyítani kell, hogy ő jó nő.

Körüljárjuk Freudot...

Férfiaknál előfordul, hogy ha valahol sérül az önértékelés biztonsága, akkor keletkezik a janisági komplexum, azért kell janinak lenni, mert a jani sok nővel lefekszik, olyanokkal is, akik abszolúte nem kellene neki, de ez bizonyítja, hogy ő kelendő a férfiak piacán. Nagyon sok olyan kontaktus szerveződik, ami

mögött nem áll igazi érzelm. André Gide-nek van egy megszívlelendő mondata: *Igazi szomjúság nélkül inni, igazi mondanivaló nélkül beszélni és igazi vágy nélkül lefeküdni valakivel, ez a három halálos bűn, amit az európai ember minduntalan elkövet.* Szóval a kapcsolatok a hitelessége problematikus dolog. Erről Sigmund Freud különben azt állítja, hogy a világon a legegyszerűbb dolog erotikus tárggyá válni valaki számára. Tehát a kapcsolatteremtésnek a legprimitívebb formája az erotikus csábítás, tessem neked, akarj engem, szexuális értelemben, ez a legkönnyebb, tehát tulajdonképpen minden ember és minden serdülő is, aki érzelmileg éheznek, kielégítetlen, beleszalad a korai szexuális kezdésekbe. Ez egyben társadalmi probléma is azért, mert az egyik ember érzelmi hiányosságait pótolván erotikus tárggyá válik a másik ember számára. De mert ez mégsem hoz megoldást érzelmi szempontból, ezért aztán változtatja a partnereit, hogy hátha most... Bonyolult az ügy azért is, mert hiszen az ember változik, tehát van itt még egy csavar, hogy a fiatalabbak azért általában külalakra szépek, de száll az idő, és egyszer csak észreveszi az ember, hogy elvesztik a vonzásukat, a szépségüket.

Ez egy igen fontos dolog, hogy újra kéne alkalmazkodni egy másfajta létezéshez, egy másfajta elhelyezkedéshez az emberi kapcsolatokban – de azért az ember titokban mégis arra vágyik, hogy erotikus értelemben is kelljen. Nem kell realizálni, a lehetőséget kell felvillantani, elég érezni, hogy ennek a férfinek vagy nőnek kellenék, ez sokszor elég. De ha ez sem jön be, azért nem jön be, mert amikor ő észreveszi a saját alkati változásait öregkorban, akkor az neki sem tetszik, és akkor már nem hiszi el, hogy másnak tetszhet. Ebből bonyodalmak támadhatnak megint pszichésen, hogy kellek, vagy nem kellek. Igaz lesz, hogy ha egy emberből az sugárzik, hogy én nem kellhetek neked, nem tetszhetek neked, mert bumfordi vagyok, alkatilag idétlen vagyok stb., akkor ez bekövetkezik – de fordítva is. Mindig arra születik reakció, ami sugárzik az emberből.

Van egy kedves ismerősöm, több ilyet ismerek, egy kövér hölgy, óriási humorral és vidámsággal, hatalmas önbizalommal, meg van róla győződve, miközben kipúposodnak a hajjai mindenütt, hogy nála vonzóbb, erotikusabb lény nincs a világon, ezzel a módszerrel már négy férjet elfogyasztott. Figyeltem, hogy mit csinál: nem az erotikával csábít. Kíváncsi voltam, hogy a kövér nőket miért veszi el mindenki: mert jó kedélyűek, és jókat tudnak nevetni – de tudnak még valamit. Ez a nő a férfikkal elhitette, hogy rájuk van utalva, szóval amint belépett egy férfi az életébe, fél év után úgy érezte, hogy neki kell ezt a Klárikát tartani az élet viharai között, ő felelős érte. Felelőssé tudta tenni a férfiakat saját magáért, ez nagyon hízelgő érzés a férfiak számára, hogy ő a nagy lovag, aki a karjába omló, ámbár kicsit kövér hölgyet megvédi az élet viszontagságaitól, ez hálás szerep, amit odakínál nekik. A férfiak többsége nem tud ellenállni egy ilyen felkínálásnak, és beleragad ebbe a szerepbe. Ez lehet egy kapcsolatforma, a gyenge nő és a védő férfi, persze lehet, hogy a nő sokkal erősebb, de fenntartják ezt a formát. A választással is így van, nem választanak a férfiak, ez

egy női trükk, hogy a pasi úgy érzi, hogy ő választott. A nők adnak egy jelzést, hogy nem reménytelen a dolog, és akkor... A férfiak rettenetesen félnék a kudarctól, az elutasítástól, és ha kapnak egy kis biztatást, akár egy szemhunyorítás erejéig, hogy nem reménytelen, akkor elindulnak hódítani, és akkor szegény hölgy nem tud ellenállni ennek a viharos rohamnak, pedig ő provokálta. Nagyon sok minden fordítva működik, mint ahogy a köztudatban él.

A nőknél nem így van, azt hiszem, a nők többségénél a karakter a fontosabb. Találnak egy érdekes karakterű embert, markánsat, akiben van valami nem mindennapi, valami izgalmas, s mivel ők általában a dolog lelki vonalán indítanak, ez erotizálja őket. Kevés az a nő, aki úgy kezdi, hogy szeretkezzünk egyet. Ilyen is van, de a többségében egy érdekes férfi erotizál egy nőt. A férfiakat pedig az erotikusan izgalmas nő vonzza, abba beleszeretnek, megjön esetleg a lelki konzekvenciája is a dolognak. Nagyon sok itt a csili-csali, szóval nem úgy alakulnak a kapcsolatok, mint ahogy ezt a tankönyv leírja. Mint ahogy azt sem hiszem el, hogy beleszeretni lehet valakibe, ez a lektúr, hogy találkozott Belindával, összenéztek, és mintha villám cikázott volna át közöttük, egész valójukban megrendültek stb., és íme itt a szerelem.

Szenvedély kerestetik...

Mindig vannak kivételek, ellenpéldák, de tendenciájában ez úgy van, hogy ha egy ember életéből elkezd hiányozni a szenvedély eksztázisa, és vágyódni kezd erre az eksztázisra, akkor az történik vele, hogy kinyitja magát, tehát nyitottá válik valamilyen eksztatikus élmény fogadására, és akkor ebbe valaki belesétál. Előbb van a vágy, hogy szeretnék szerelmes lenni, szeretnék valakihez igazi szenvedéllyel tartozni, és ez rávetődik valakire, aki valamilyen oknál fogva erre alkalmassá válik. Ezt egészen precízen Füst Milán fogalmazta meg: mindig fel akart adni egy apróhirdetést, hogy *meglévő szenvedélyekhez tárgy kerestetik*. Pedig ő beletalált ezekben a dolgokba, és beletalált még sok egyébbe, ami lélektanilag elég fontos dolog; azt írja a *Vallomásaiban*, hogy neki nem jöttek spontán az érzelmek soha. Ő olyan volt, mint a rossz taxik Pesten, amire az idősebbek még emlékeznek, hogy kurblizni kellett, a taxi nem akart beindulni, de addig kurblizták, amíg egyszer csak beindult, de akkor aztán úgy, mintha szétdobta volna az egész autót. Erre írja azt Füst Milán, így voltam én egész életemben az érzelmekkel, nem jöttek spontán, nekem meg kellett játszanom magam. Van ilyen. Én megjatszottam, hogy szerelmes vagyok, én megjatszottam azt, hogy valamelyik nő fontos a számomra, és kurbliztam magam, szóval belehecceltem magam egy kapcsolat érzelmi sodrásába addig, amíg egyszer csak ez beindult, és valódi lett, de akkor már mindjárt megette az egész életemet. Összefoglalva: nagyon sok minden zajlik fordítva.

Visszatérek a témánkhöz, tehát felsoroltam a fizikai meghatározókat, a szociálist is nagyjából, a társadalmi elvárásokat a férfiaktól és a nőktől. *Gender*

role, mondja az angol, *szociális nemi szerepek*, mondja a magyar – milyen magatartást várok el egy férfitől és nőtől, mit vár el a társadalom, mit tartok férfias és mit tartok nőies viselkedésnek, ez változó. A társadalmi igények nem ugyanolyanok a rokokóban vagy ma, de ez az uniszex fejlődés, amiben mi vagyunk, problémákat okoz, mert amíg egy társadalomnak van egy egységes normarendszere, ami már akkor elkezdődik, hogy fiam fog-e születni vagy lányom, akkor ehhez értékek fűződnek, akkor nincs igazi gyereknevelés, mert fiúkat nevelnek, és lányokat nevelnek. Már nem olyan rigorózus elválasztásban, hogy a fiúknak kék pólya, a lányoknak rózsaszín jár, de állandóan jelen van: egy fiú nem viselkedhet így, egy fiú nem lehet ilyen nyavalygós, egy lány nem lehet ilyen durva, szóval állandóan jelen van, hogy őt fiúnak vagy lánynak nevelik-e, és ennek megfelelően kell alakuljon a viselkedéskultúrája. Ez teljesen független a biológiai, fiziológiai háttértől, úgy tűnik, hogy ez teljesen társadalmi hagyományokon alapul, hogy mire van szüksége egy adott körnek, egy adott populációnak, egy adott társadalomnak, hiszen annak megfelelően próbálja az ideáljait alakítani.

Végeztem valamikor egy vizsgálatot egy óvodában, és megkérdeztem a gyerekeket, hogy milyen anyukát szeretnének. A gyerekek többsége azt mondta, hogy főző anyukát. Na de a társadalom egy főző anyukát szeretne, vagy meghirdet egy esetleg félreértett emancipációs programot, hogy a nőnek ugyanolyannak kell lenni, mint a férfinek, keresőnek kell lenni, a háziasszony státus megvetendő, kiszolgáltatott helyzet. Most nem szeretnék belemenni, hogy a jogos emancipáció hogyan terjedt tévutakra, a *Szegény nők* című tanulmányomban választ kaphatnak rá...

A nemi identitás

A nemi identitás amit feltétlenül említenünk kell! A nemi azonosságtudat és azonosságérzés két dolog. Tehát a fejlődése során a gyerekben kialakul a nemi azonosság tudata, az a tudatos megfogalmazás, hogy ő fiú-e vagy lány. Ez is egy nagyon érzékeny terület, csak épp érdekességként említem meg, hogy a bostoni egyetemnek volt egy vizsgálata a nemi identitástudat alakulása szempontjából. Azt találta, hogy azokon a területeken, ahol nem szerint ragoznak – der, die, das a németben vagy a szláv nyelvekben –, információs többletet kap a gyerek a fejlődése során. Ettől az információs többlettől szignifikánsan hamarabb alakul ki a nemi identitástudat, mint például nálunk, ahol ilyen distinkciók nincsenek. Ez is nagyon érzékeny terület. De mégsem ez a lényeg, inkább az identitásérzésről van szó, hogy hova tartozol, tehát karakterben, életstílusban mennyi a maskulin és a feminin igény benned... Borzasztóan fontos dolog, hogy a csecsemő érzéseit érti-e valaki...

Dolgoztam újszülöttszályon is, ott az idősebb nővérek mindig értették a csecsemősírást, ez kólikás sírás, mondták, fáj a hasa, most azért sír, mert éhes, most azért sír, mert megijedt valamitől, most azért sír, mert egyedül van és arra

vágyik, hogy valaki ölebe vegye.

Nagyon fontos kérdés, hogy a nő, aki gondozza a gyereket, érti-e a gyereket vagy nem érti, csak idegesíti a sírás vagy tényleg megérti, hogy mi baj van, és azt orvosolja. Itt már elindul egyfajta kommunikáció, jó vagy rossz, félreértett vagy reális anya és gyerek között. Ennek következtében minden ember számára, legyen férfi vagy nő, később az alapidentifikációja feminin, mert minden ember esetében női gondozástól, női hatalmaktól függ, hogy jó-e élni a világban, amibe megszületett, vagy nem jó, tele van-e félreértésekkel, kínokkal. Nincs az a marcona férfi, aki ebben az életszakaszban ne építene be magába feminin sajátosságokat a nővel való identifikáció alapján.

Mikor ezen a korszakon túljut, és már óvodáskorú lesz a gyerek, nagyon figyel, rettenetesen figyel, és egyszer csak észreveszi – minden freudizmus nélkül mondom –, hogy férfinek lenni privilegizáltabb helyzet a családban, mint nőnek. Mert észreveszi azt, ha apuka nem szeret egy ételt, azt nem főzik, ha anyuka nem szeret egy ételt, megcsinálják. Észreveszi, hogy ki megy futballmeccsre vasárnap, és ki takarít ezalatt otthon, ki mosogat, ki néz tévét stb., stb. És amikor felfogja, hogy férfinak lenni a mi családkultúránkban – és a legtöbb kultúrában – privilegizált helyzet, akkor átvált a női identitásról egy férfiidentitásra, akkor a férfilétet érzi vonzóbbnak, és akár lány, akár fiú, beépít a személyiségébe maszkulin elemeket, maszkulin karaktervonásokat ennek hatására.

Erre igen érzékenyek a gyerekek, de a felnőttek is.

Ha a fiúknál kialakul egy maszkulin identitás – az autoerotizmusok, az önkielégítések során is a pénisz a fő erogén zóna –, akkor minden rendben van, ő férfi lesz, miért ne legyen neki maszkulin identitása. A heteroszexuális életében is a pénisz lesz a vezető erogén zóna, minden rendben van. Na de egy lánynál nincs minden rendben, mert ha egy lánynál serdülőkoron túl megmarad a maszkulin identitás, azaz, hogy jobb férfinek lenni, mint nőnek, hogy nem akarok felnőtt nővé válni, akkor neki identifikációt kell váltani. Van egy plusz identifikációs váltás a lányoknál, hogy el tudja fogadni önmagát mint nőt. Az erogén zónáknál is van egy elfogadása a klitorális orgazmusnak. Ha azt nem fogadja el, akkor abból mindenféle bajok lesznek.

A kérdés az, hogy a környezet mennyire segíti ezt az identitásváltást a lányoknál, de mindenesetre egészséges nővé fejlődni pszichológiai szempontból nehezebb, mint egészséges férfivé, emiatt, hogy pluszváltások vannak az életében.

Környezeti szempontból a legnagyobb átok a mártír anya, az szörnyű, az büntetendő cselekmény, ugyanis a mártír anya azt sugározza reggeltől estig, hogy én feláldoztam önmagam és az életemet a családomért. Ennek a sugárzásnak azért van rémisztő ereje, mert a tinédzser lány azt hiszi, hogy neki is ez lesz a sorsa, tehát ha ő felnőtt nővé válik, akkor neki is le kell mondani egy csomó dologról, ami számára fontos, mert előtérbe kell helyeznie a férjét és a gyerekeit, tehát neki a lemondás mártírúma jut osztályrészül. Nem csoda, ha

ettől iszonyodik, és azt mondja, hogy köszönöm, nem, nem akarok felnőtt nővé válni. De nemcsak maszkulin viselkedésformák csábítják, hanem átfordulhat az egész patológiába, végül is ma pszichopatológiailag nagyjából azt gondoljuk, hogy például az anorexia nervosa, a kóros önéheztetés, ami tipikus lánybetegség, leginkább tinédzser korban, azt sugallja, hogy nem akarok felnőtt nő lenni. Nem lehet máshonnan igazán hozzányúlni, a táplálkozás mellékkörülmény, eszköz, hogy ő eszik vagy nem eszik, vagy kihányja vagy bulimiás stb. Sőt az elutasítása a női formáknak, a női fiziológiai, biológiai történéseknek, viszont nagyon precízek, perfekcionista, produkciócentrikusak, tehát rengeteg maszkulin elemet vesznek fel. Ezt nem olyan könnyű pszichoterápiásán feloldani.

De a férfiak számára sem jó a mártír anya, mert minden egyes normális élethelyzetben büntudatosá teszi a férfiakat.

Freudnak ezzel kapcsolatban van egy komoly ösztöntana, amely bonyolult és hosszabb elemzés, de annyit kell tudni, hogy Freud azt figyelte meg, hogy különböző életkorokban az örömszerzés különböző funkcióhoz kötött. Tehát ennek megfelelően a freudi személyiségszemléletben a kisgyerekkor, a korai fejlődési szakasz orális fázis, ekkor van az, hogy a gyerek mindent a szájába vesz, mindent szopogat, mindent lenyel, vigyázni is kell rá, minden öröm orális kielégítésen keresztül megy. Ha itt valami zavar történik, állítja Freud, akkor fixálódni lehet ezen a szinten, és felnőttkorban is egy előtérbe tolt oralitás: az evés, cigaretta, beszéd, rágógumi stb. orális szexként marad meg. Később van egy váltás, anális korszaknak nevezi Freud, amikor a begyűjtés, a megtartás, a „nem adom oda, ez az enyém” következik. A modellfunkciójának tartja Freud a székletvisszatartást. Ezt váltja freudi értelemben a rivalizációs korszak, amikor a gyerekek állandóan rivalizálnak, háttal állnak egymásnak, hogy melyik magasabb két centivel, melyik családnak van szebb kocsija, melyik apukájának van hosszabb bajsa, szóval állandóan a rivalizáció az értékképző a gyerek életében, és csak ezután veszi át a vezénylest a valódi szexuális, erotikus orientáció.

Ez nagyon messzire visz, csak épp így végig akartam rajta szaladni, hogy mikor a freudi elméletről beszélünk, tudjuk, miről lehet szó.

Családkultúra

Ha egy gyerek szereti a szüleit, akkor ez a szeretet azt is magába foglalja, hogy erotikusan érdeklődik irántuk, leleskedik, kíváncsi, milyennek meztelenül, kíváncsi hálószobátitkokra, tehát neki az egész kell. Erre a családkultúra nálunk azt feleli, hogy szeretni a szülőt illik, kell, sőt kötelező, de erotikusan érdeklődni iránta nem szabad, azt tiltja a család. Ezáltal létrehoz egy hasadást, hogy szabad utat nyit az érzelmeknek, és tiltja a szexuális, erotikus érdeklődést. Igen ám, de kiderül, hogy mire a gyerek serdülő lesz, a szeretet szinte kötelező, tehát kevés gyerek meri felvállalni azt, hogy nem szereti a szüleit, és szülő, hogy nem

szereti a gyerekét – abban egységes a dolog, hogy erotikusán nem szabad a szülőre nézni, tehát a gyerek erotikus élete mindig közömbös szereplőkre, izgalmas regényrészletekre, pornóra korlátozódik.

Tehát van egy hasadás az érzelmek és a szexus között, és tulajdonképpen az az egészséges fejlődés titka, hogy serdülőkorban össze tud-e kapcsolódni megint a szex és az érzelem, tehát, hogy azt erotizálja, akit szeret, azt szeresse, aki erotikusan érdekelni kezdi. Ha külön marad, akkor aztán különböző szexuális torzulatok keletkeznek, többek között például a prostitúciónak, az érzelmentelen szexnek a kínálata, de a kereslete is. Ez a másik, amit Freud felvázol, tehát ez a hasítás a szexuális vágyak és az érzelmek között, ami figyelemre méltó, és ami nyilvánvalóan befolyásolja az egész fejlődés folyamatát. Ennek a menete: különböző helyettesítő funkciók lépnek be, erről megint lehetne egy külön beszámolót tartani, hogy a gyerek erotikus érdeklődése tiltott, tiltva vannak később azok a fantáziák is, ami kisgyerekkorban megjelenik, hogy majd, ha megnövök, én leszek az apu felesége, és mennyivel jobb leszek, mint anyu – és viszont. Mikor ennek a tiltásába is, mint morális tiltásba, beleütközik a gyerek, akkor ezt átváltja, hogy ha nem lehet az enyém, legalább olyan szeretnék lenni, mint ő, nagyon sokáig viselkedésminta az apja vagy az anyja, vagy mindkettőjük. Ezt aztán megzavarhatja serdülőkorban a riasztó példa, hogy vigyázz, mert ha olyan leszel, mint én, akkor mártír leszel, áldozat leszel. Akkor ez már átalakul egy másfajta problematikába, az erotikus fejlődésnek egy későbbi szakaszába.

Nem a serdülőkorban fejlődik a szex, hanem egy egész életen keresztül. Serdülőkorban három dolog történik meg vagy kellene megtörténnie, hogy rendben menjen a további erotikus fejlődés:

1. Össze kéne kapcsolódni megint az ösztöni és érzelmi világnak szexuális an.
2. Míg a kisserdülő önmagának szexuális partnere önkielégítések formájában, addig szocializálnia kellene a szexnek, hogy az két ember közös kapcsolata az örömadás és az örömfelfogadás irányába. Nem biztos, hogy ez kialakul, de ki kellene alakulni!
3. A szexuális életben minden autonóm idegrendszeri szabályozás – ez perdöntő kérdés, mert ami történik, azért az autonóm idegrendszer a felelős. Azt tapasztalták kasztrált embereknél, hogy megmaradhat a szexuális képesség, az erekció, tehát itt már rég nem a hormonokról van szó, hanem az idegrendszeri szabályozásról. (Csupán azt jeleztem ezzel, hogy elronthatja magát valaki szexuális an, az elhamarkodott és elrontott szexuális kezdések nem veszélytelenek, mert nem hoznak kielégülést, és akkor az ember megpróbálja megint, hogy hátha mással jobb lesz.)

Ha ez a három dolog jól alakul egy férfi vagy nő életében, akkor jó szexusú ember válik belőle...

Szegény ember, szegény asszony

Kezdjük a legelején..

A Szimpozion sorozat a klasszikus hagyományok követését sugallja. Ezek nyomán a férfi-nő eszmefuttatásokat Ádámnál és Évánál ildomos kezdeni. Megtesszük.

Másik hagyomány, hogy ebben a tárgykörben férfin potens férfit, nőt pedig fertilis nőt kell érteni. Hasonlóan szerzőtársainkhoz, mi is ki fogunk lépni e hagyomány keretei közül. Célunk megmutatni: utoljára Ádám és Éva volt az a pár, akiknek környezetéből hiányzott más potens férfi és más fertilis nő, mi több és talán fontosabb: nem voltak jelen olyanok sem, akik még innen vagy már túl voltak a potens férfi vagy a fertilis nő életciklusán.

Harmadszor: a férfit és a nőt szokás egymással definiálni, azaz a potens férfit a fertilis nővel összehasonlítani. Mi a gyakorlat emberei vagyunk, azt mondjuk, először hozzuk össze a potens férfit a fertilis nővel, s mi majd akkor foglalkozunk velük, ha már létrejött a párkapcsolat (úgyis többnyire akkor fordulnak hozzánk, amikor már kitört a botrány)...

Azt mondjuk tehát, a legkisebb egység, amelyben férfiről és nőről szólnunk érdemes, a párkapcsolat. Csakhogy a párkapcsolatban megjelenik kettejük identitása, abban pedig benne van az a szociális közeg, amelyhez tartoznak és amelyből megszületik a közös identitás, ami már illeszkedik kettejük közös környezetéhez.

Mármost: a párkapcsolat férfi és nő kapcsolata, márpedig ha a férfi csak egyféleképpen lehet férfi, úgy, ahogy azt a bölcsek előírják, s a nő úgyszintén, akkor bizony a párkapcsolat is csak egyféle lehetne. Ez pedig abszurdum. Ezért a mi szemléletmódunkban a férfit és a nőt úgy ajánlatos vizsgálni, ahogy párkapcsolatukban, sőt, tágabb környezetükben megjelennek, és az így megfigyelt szereprepertoárral érdemes leírni őket.

A szegény ember, szegény asszony problematika, amit címül választottunk, éppen erről szól. Jellemző szegény ember, szegény asszony helyzet, hogy a férfi nem dolgozik, kiszolgált katona, fogatlan oroszlan, egész nap lebzsel és fecseg. Felesége otthon neveli a gyerekeket, és persze házsártoskodik, amikor végre hazakujtorog az ura, aki melleleg sokszor jár vendégségbe, sokat eszik, még többet iszik, de ami rosszabb, etyepetyézik is, és ami még rosszabb, saját neméből valókkal, s hogy még tovább botránkozhassunk: fiatalokúakkal.

– Szegény ember, szegény asszony! – ismételhetjük meg írásunk címét, de mindjárt hozzátehetjük a sorozat címét is: *Szimpozion*.

Xenophón írásáról van szó, amelyben a fenti képet rajzolja Szókratészről és feleségéről, Xanthippéről. Idézi is Szókratészt: *Egy ilyen asszonnal élni*

hasznos is lehet, akár egy dühöngő lovat betörni: ezután az ember felkészültebben fogadja embertársait az agorán (Szüimposion, 2. 10)

Helyzetelemzés

Míg tehát az olvasó Szókratész gaztettei miatt szegény asszonyt kiált, az agora népe pedig szegény embert emleget, a párkapcsolati terapeuta így látja a helyzetet: a párnak nyilvánvalóan vannak erőforrásai a megélhetés terén, hiszen Xanthippe asszony gazdag családból származik. Jó a munkamegosztás a gondoskodás területén is, hiszen Szókratész tapintatosan távozik otthonról, ideje nagy részét az agorán tölti, így nagy autonómiát biztosít Xanthippe asszonynak. A társaság előtt nagyon ritkán jelennek meg együtt, így könnyen tarthatják fenn a jó pár látszatát. Az érintés (szex, erotika, gyengédség) valószínűleg működik, hiszen négy fiút nemzettek. Xanthippe asszony akár Szókratész gyermeke is lehetne, s elképzelhető, hogy jól megértik egymást, miután egy parázs veszekedés feltüzeltelte őket. A YAVIS kritériumok szerint: Xanthippe fiatal és vonzó, Szókratész remekül verbalizál és intelligens, mindketten sikeresek a maguk területén. Szókratész jól keretezi át Xanthippe házsártosságát: erőforrás ahhoz, hogy akkor is ott maradjon az agorán, ha hessegetik, mint a böglyöt.

Ami a pelyhedző állú ifjakat illeti, remek terepet jelentenek annak megmutatására, hogy a párkapcsolati terápia a családi rendszer egészét tartja szem előtt, tudományos eszközökkel dolgozik, a hitet és a morált pedig meghagyja a határterületeknek.

A hagyomány azonban azt követeli, kezdjünk Ádámnál és Évánál. (Sőt, velük zárjuk is majd gondolatmenetünket.) Míg egyfelől ők a Férfi és a Nő megtestesítői, másfelől – mi tagadás – ők párkapcsolati terapeuta szemléletünk rémálmai. Nyomasztó szülői befolyás nehezedik rájuk, ami minden bizonnyal a terápiás munka során is folyamatosan jelen volna. A párt nagy veszteség érte, életkörülményeik jelentősen romlottak. Kiűzetésük óta komoly megélhetési nehézségek gyötrik őket, ráadásul mindezért saját magukat vádolják. Közös identitásukat tovább zilálja, hogy az első hibás lépést Éva tette meg, ezért neki még külön is megvan a saját bűntudata. Ehhez jön az elemi erővel újonnan rájuk törő szégyenérzet. Párikapcsolati mintáik, megküzdési stratégiáik nincsenek. Erotikus viselkedésükben hol az őzek üzekedése, hol a hernyók kacskaringózása szolgál mintául, gyöngédséget, szexuális technikákat alig lestek el. Valószínűtlen, hogy éppen a bonobókat figyelték meg a Paradicsomban mint az egyetlen fajt, amely az emberen kívül szemből párosodik. A szülői attitűd, amit megtapasztaltak: hirtelen átcsapás a teljes megengedésből, a Rogers-féle elfogadásból a pusztító dühkitörésbe. Fejvesztetten menekülnek az őket űző atya elől, miközben reménytelen, hogy hatalma alól kivonják magukat. A fenekük is kilógna, de az Úr felöltözteti őket bőrruhákba. A helyzetből nyilvánvaló, hogy nekik is komoly szülői gondjaik lesznek, s valóban: ki is csúszik a kezükből a fiúk nevelése, az intruzív nagyszülői viselkedés pedig vizályt szül, hiszen a

kisebb unokát, Ábelt helyezi előtérbe Káin rovására, úgyhogy Ábel halála máig Káin lelkén szárad. A párkapcsolati terapeuta azt is jól látja, hogy aligha várható a pártól a terápiás megállapodás betartása, hiszen arcuk veritékével túrják a földet, amíg az időjárás megengedi, dolgoznak, majd kimerülten ágyba szédülnek. Nyelvi kódjuk erősen korlátozott, valamiféle főnevekből álló beszédet használnak, amit csak úgy, egymás között fejlesztettek ki, mint az ikrek. Narrációjuk alig érthető. Nagyjából így mesélnek történetet: fa, kígyó, Éva, alma, Ádám, atya mérges, uzsgyé... Komoly klasszikus műveltség kell, hogy rekonstruáljuk mondandójukat. Ráadásul nehéz velük új narrációt felépíteni a traumatikus eseményekről, mert a média folyamatosan visszatematizálja a régi nézőpontot. Élményterápiás üléseinken hiába tennék lehetővé, hogy megéljék az alma remek ízét, előtérbe helyezték vitamintartalmát és a benne lévő pektin székletszabályozó szerepét, hiába simogatnánk kígyót, mutatva, milyen meleg és száraz a bőre, hiába hangsúlyoznánk a kétkezi munka és a jó levegő szerepét, kultúránk újra és újra szembesítené őket a saját negatív narrációjukkal. Fizetőképességük is erősen korlátozott, ezért legfeljebb néhány TB-támogatott alkalomra volna esélyük, de azokra sem igen jönnének el, mert hol jégeső zúdulna rájuk, hol az az anyajuh ellene, hol pedig a vágy törne rájuk – és mint tudjuk, képtelenek késleltetni. Mindezekhez magányosak. A párkapcsolatuk társas dimenziója teljesen üres, nincs ember, aki melléjük állna.

Idősebb korokban már a HOUND kliensek igazi megtestesítői: humble, old, unattractive, non-verbal and dumb. Kopott bőrszerkóban járnak. Ez fiatalkorukban isteni volt, főleg a fügefalevélhez képest, de öregen már eléggé furcsán mutatnak benne. Egyre csak nagy sérelmüket mesélik: szegény Ábel, Káin bumm, atya megint nagyon mérges, jaj csak Káin, csak a baj, jaj...

Egyszóval, számunkra nagy rejtély, miért velük kell kezdeni a férfi-nő témát. De dolgozunk a megoldáson.

Addig is foglalkozzunk inkább Ádival és Évivel.

Ők igazi YAVIS pár. Évi anyukája akkor születhetett, amikor Schofield megálmodta a YAVIS személyt, minden terapeuta vágyát: young, attractive, verbal, intelligent, successful. Az anyuka a hatvanas években született, tehát Évi nagyon fiatal és ehhez foghatóan vonzó is. Percek alatt kiderül: tisztán és világosan beszél, kimagaslóan intelligens, sőt, zsenge korát meghazudtoló pozícióban van, azaz sikeres.

Mindettől a mi YAVIS-ünk még maga alatt volt, sírdogált is, amikor eljött hozzánk. Abban a döntésben kérte a segítségünket, elköltözzön-e otthonról a gyereke nélkül. Az ügyvédje azt mondta, tartson ki, csakhogy ő már nem bírta a „barom állat” férjét, és nagyon bemozgatta a szerelem is. Egy másik YAVIS iránti. Javasoltuk, vegye a nyúlcipőt, és amennyit csak lehet, látogassa a gyereket, tulajdonképpen azt sem kell mondani, hogy elköltözött, sok apuka folyamatosan úgy van, ahogy ő egy ideig lesz.

Hallgatott ránk, megkönnyebbült, viszonylag hamar kitette a férjét, mert szerencséjére a ház az édesanyja nevéen volt, így visszaköltözhetett YAVIS barátjával a kisfiához. Akkor újra eljött hozzánk, már az új családjával. Elmondták, eddig jó volt és szép, csak hogy most az ügyvéd szerint aligha lesz esélye megkapni a gyereket, mert, ugye, „elhagyta”. Helyesebben „előadták” mindezt. A szakértői véleményeknek már csak ilyen a szóhasználata: „Édesanya előadta...”

Arra viszont megkértek bennünket, úgy készítsünk szakértői véleményt, hogy elmegyünk az otthonukba, s ott megnézzük, hogyan élnek. Lehet teszteket is használnunk, de lássuk, milyen boldogok. Lenyűgözött a hozzáállásuk, mert megmondták őszintén: messze még a tárgyalás, ha kedvező a szakértői vélemény, felhasználják, ha nem kedvező, akkor is, csak akkor magáncélra: megnézik, mit lehetne javítani.

Eltöltöttünk náluk egy kellemes délutánt, láttuk a meghittségét, éreztük a szeretetteljes hangulatot, ettünk finom süteményt, és azt mondtuk, jó. Ez így, ahogy van, jó. Le is írtuk a szakértői véleményben. És akkor felhívtak minket, eléggé csüggedten, mondván, hogy szerintük igenis jó anya a YAVIS hölgy.

Szerintünk is.

Akkor miért írták, hogy „elég jó anya”? Jaj, hát ez egy szakkifejezés. Az „elég jó szülő” a tökéletes szülőről szóló hosszú vita eredménye. Itt azt jelenti, hogy az anya megfelel a szülői funkciókban, de nem lihegi túl, nem akar mintaanya lenni. Például?

Például vacsoránál a gyerek nem kér se zöldséget, se gyümölcsöt, hát mi esszük, ő meg kanalazza a túrókrémet. Hosszú távon úgyis a mintánk hat. Minden közös étkezés egy lehetőség a mintaadásra.

Lehetne mégis azt írni a szakértői véleménybe, hogy „jó szülő”? Kivenni az, hogy „elég”?

Természetesen.

Így befolyásolta a mi szakértői véleményünket egy YAVIS.

A történet fontos tanulsága, hogy a szakkifejezés akkor is félrevihet, ha szakmai összefüggésben használjuk.

Mindenekelőtt: nincs „igazi férfi” és „jó nő”, csak „elég jó” van mindkettőből. Ez pedig azt jelenti, hogy megfelelnek az életciklusukban támasztott kulturális elvárásoknak. És persze nincs igazi életciklus. A fertilitás időszakát jó néhány állapot megelőzi és követi. És persze nincs igazi kultúra.

E kötetben gyakran fordul elő a „primitív kultúra” szakkifejezés, ami nem az „igazi” kultúra ellentéte. Mead, Róheim és társaik számunkra is kedves szerzők, főleg azért, mert nagyon kedveljük az általuk leírt kultúrákban rejlő emberi létlehetőségeket. Meggyőződésünk azonban, hogy ez a mi kultúránk is primitív abban az értelemben, hogy picinykét kell csak megkaparni a felszínt, máris olyan, evolúció által huzalozott programok bukkannak elő, amelyek évszázadok ezrei alatt íródtak belénk.

József Attila azt írja *A Dunánál* című versben:

*Én úgy vagyok, hogy már száz ezer éve
nézem, amit meglátok hirtelen.
Egy pillanat s kész az idő egésze,
mit száz ezer ős szemlélget velem.*

Mi ehhez azt tesszük hozzá: úgy vagyunk, hogy már százezer éve mozgat, irányít, amit most látunk meg hirtelen. Egy pillanatban ott az idő egésze, mit százezer ős élhetett meg velünk.

Ezzel egy időre el is hagyhatjuk a mi YAVIS párunkat, de még vissza fogunk térni hozzájuk, mert a szakértői véleményt illetően volt még egy kifogásuk, aminek viszont nem engedtünk.

Sőt! S éppen e tanulmány fő mondandója ügyében tanúsítottunk csökönnyös ellenállást.

Nézzünk azonban előbb egy olyan történetet, amelynek szereplői ugyancsak napjaink YAVIS köréből kerültek ki, a történet azonban akár tízezer évvel ezelőtt is hasonló srófra járt volna.

Szegény Jani és szegény Ágika története

Először szegény Jani jött el Zelkához. Nagy kínban volt, mert alig győzte sorolni a gyarlóságait. Munkahelyén a tulajok kilopják az összes pénzt a cégből. Amíg ő ügyvezetőként együttműködik, jól jár, de közben észrevétlenül szorul a hurok. Ha ki akarna siklani belőle, azonnal rávernék a balhét. Ha marad, csak halvány reménye van az ügyek tisztulására. Toporog a helyzetben, hajtja a melót, sík ideg, amikor hazaér. Szegény Ágika alig várja otthon a gyerekekkel, ő meg, mint a dúvad. Igen. Látott egy ilyen filmet. Olyankor úgy érzi magát, mint egy pattanásig feszített íj. Vagy kilő egy vesszőt, ki tudja, kire és hová, vagy elpattan az ideg.

Mármint a húr. De lehet valami összefüggés az íj idegzése, felajzása és a feszített húr között. A régiak is ismerhették ezt az érzést.

Ami olyasmi, hogy úgy érzi, megcselekszik majd valamit, amiről tudja, hogy rossz, legszívesebben fohászkodna, mint Ágnes asszony, Oh! irgalom atyja, ne hagyj el...

Szegény Ágika is fohászkodhat, mert érzi a vihart gerjedni, de képtelen megállítani.

Például?

Például tegnapelőtt. Hozzávágtam a telefonomat a képhez, amin hármásban voltunk.

Kik?

Hát szegény Ágika, Ármin és én.

Hogyan történt?

Szegény Ágika azzal fogadott, hogy késtem, és legalább telefonálhattam volna.

Mire ön?

Elkezdtem mondani, mi volt a cégnél, hogyan kavart be Zsolt a portfoliótisztítás ürügyén, erre Ákos opciókat nyúlt le, szóval egy guzmi volt a fejem fölött az egész. Erre szegény Ágika azt mondja, legalább a telefonomat elővehettem volna, hogy egy sms-t küldjek. Közben Ármin magára öntötte a forró teát, üvölteni kezdett, szegény Ágika persze kapkodott, amitől a gyerek még jobban berémült. Na erre én elővettem azt a rohadt telefont, és teljes erőmből odavágtam. Röpködtek a szilánkok.

Sérült valaki?

Csak lelkileg. Szegény Ágika sokkot kapott, persze vele együtt Ármin is. Vizet adtam nekik, ilyesmi. Ágika magához tért, és máris kezdett összepakolni, hívta az apját, vigye el azonnal. Lassan én is észhez tértem, próbáltam vigasztalni, de ő csak hüppögött. Olyasmi jött rá, mint a csuklás, csak hüppögésben. Nem bírta abbahagyni.

Mivel igyekezett vigasztalni?

Már nem emlékszem, mit mondtam. Inkább csak arra emlékszem, hogy olyan kívánatos volt, ahogy öltözött, ahogyan olyan széles mozdulatokkal pakolta a ruhát.

Próbálta megölelni?

Akkor kaptam a pofont. Ocsmány állatnak nevezett. „Inkább söpörnél fel, te állat! Árminka meg fogja vágni magát!”

És persze Ármin elesett és megvágta magát...

Szerencsére nem. Megjött az apósom. Rám sem nézett, már fordult is kifelé szegény Ágikáékka... Segítsen rajtam, mert elhagyott minden erőm. Még megyegetnek a dolgaim, de minden apró döccenőnél úgy érzem, megállok és nincs tovább – dőlt előre sóhajtván.

Zelka megkérte, hogy felhívhassa a feleségét. Szegény Jani azonnal beleegyezett, és tétován távozott.

Azért söpörje fel azokat a szilánkokat – szólt utána Zelka.

Rendben – mormogta vissza.

Jó kis szimbolikus utasítás volt. Amilyen világos a helyzet, olyan nehéz rá megoldást találni. Sőt, amilyen régi, elcsépelte a forgatókönyv, olyan nehéz frappáns fordulatot vinni bele. A százezer év alatt belénk ivódott múlt kezd hirtelen új fejezetet saját sorsunkban. Szegény Jani a munkahelyi küzdelemben nap mint nap jó kis adrenalinadagot szív fel, amihez képest nehéz átallnia szegény Ágika oxytocinnal telített állapotára. A hajszából a hirtelen nyugalomba, a szorításból a gyengéd ölelésbe, a zihálásból a csendes szuszogásba.

Ráadásul az adrenalin remek hordozórakétája a tesztoszteronnak. Erről szól az

a disszonáns jelenet, amikor Jani megkívánja szegény Ágikát, aki épp magán kívül van és retteg.

Ez a jelenet szinte minden este megismétlődik, csak látens módon. Egész kis gyűjteményünk van belőle. A hazatérő Odüsszeusz hátulról átöleli mosogató Pénelopéját, és érezteti vele a helyzet keménységét. Forró csókot is lehel a nyakába, az asszony elhúzódik, kész a balhé.

Pénelopé a helyzetet úgy igyekszik megoldani, hogy lefekteti a gyerekeket, csábosán öltözik, és gyertyát gyújt a hálóban. Odüsszeusz duzzog, újabb balhé.

Pénelopé a hazaérő hős kezébe nyomja imádott gyermekét. A marcona hadfi néhányszor boldogan feldobálja az ő drága nyuszikáját, azután sürgős dolga akad. Még egy telefon, pillantás az e-mail postafiókba, és ha már a gépnél van, átfut egy hírportált. Anya többször szól, kész a vacsora, a fürdővíz, azután odamegy az urához, forrón a tarkójába csókol, és úgy hívja. A férfi keze a lába közé csúszik, de anyu megy a dolgára...

Szegény Jani mindennapi élménye tehát, hogy a párkapcsolat társas és érintés funkciója háttérbe szorul a gondoskodás és a megélhetés mögött. Egész nap arra hangelődik, hogy társas helyzetekben legyen, hogy rejtett módon használja az erotikus töltésű kommunikációt, aztán este hazamegy, és attól kapja a legkevesebb érintést, akitől a legtöbb járna. Ha mégis jönne egy simogatás, akkor a gyerek ugrik közbe tévedhetetlen érzéssel. Még a felnőttes beszédmódra is érzékeny, azonnal beindul nála a figyelemfelkeltés bevált forgatókönyve. Például magára rántja az italt.

Ármin valami olyan evolúciós program szerint cselekedett, hogy „ha nem figyelnek rád, véged. A felnőttek nélkül elveszel, elpusztulsz. Hívd fel magadra a figyelmet akár testi épséged árán is. Ha van öcséd, kutyád, nagyanyád, akkor inkább az ő testi épségét kockáztasd első körben. Ha kell, akkor a magadét. Nincs határ. Ha nem sikerül figyelmet szerezni, elpusztulsz. Ha azzal sikerül figyelmet szerezni, hogy kis híján pusztulsz el, még mindig jobban jártál. Egy kis pótoló égett bőr, egy pár törött csont, egy szemműtét még mindig jó üzlet.”

Aki nem hiszi, tanulmányozza csak az ilyen balesetek pontos jegyzőkönyvének válóperes változatát. „A férjemre sohasem lehetett rábízni a kislányomat. Egy életre viseli a gyerek a nyomát, hogy két éves korában együtt sütöttek krumplit. Kinyitotta a fritőzt, az apja ki tudja, mit csinált, mire odanézett, a kicsi már le is öntötte magát forró olajjal. Én az udvaron voltam, mégis szinte előbb értem oda, mint a férjem. Remélem, volt férjem. Azóta négy műtéten estünk át.”

Többnyire azonban idejében sikerül megszereznie a gyerekeknek a számára létfontosságú figyelmet – még ha ezzel meg is vonja a szüleitől a számára hosszabb távon ugyancsak létfontosságú párkapcsolati funkciókat. Ezek azért fontosak a számára, mert egyrészt innen nyer mintát, másrészt a jó párkapcsolat a megélhetés és a gondoskodás záloga.

Még azt is mondhatjuk, evolúciós szemlélet szerint helyesen teszi a gyerek,

ha szülei közé áll, fekszik, nyomul, mert így hátráltatja a testvér fogantatását, s így magának tartja fenn az erőforrásokat. Már ameddig apa bírja ezt és erőforrás hajlandó maradni. Mert az is gyakran megtörténik, hogy a forrás előbb átmegegyezíbe, mint szegény Jani estében, azután egyszer csak kiapad.

A történet másik szereplőjét is érdemes meghallgatni, hogy teljes legyen a kép. Szegény Ágika Zelka első szavára eljött hozzánk szegény Janival együtt.

Tudják, amikor Jani így kitör, az jut eszembe, anyámnak is ugyanezt kellett elszenvednie. Mert apám alkoholistá.

Ahhoz képest most rábíztad magad. És a fiamat! Szerintem akkor is piás volt, amikor értetek jött!

Sajnos igen. Csak olyan vak rémület, olyan mérhetetlen magány fogott el, hogy szinte elvesztettem az eszemet.

Én is. Bocsánatot kérek.

Mit tehetnek azért, hogy ezentúl máshogy legyen? – tettük fel a kulcskérdést.

Megoldódik magától – mosolyodott el szegény Ágika. – Babát várok.

Te jó ég – kiáltott fel szegény Jani boldogan.

Egy újabb gyerek nem megoldás, csak elodázza a problémákat – mondja erre a mindennapi gondolkodás. Az egyik válasz, hogy az odázás is valami, mert a gondok sokszor maguktól megoldódnak, mint a hivatali ügyek többsége. De van egy viszontkérdésünk is: milyen problémákat? Mi az a mélyszerkezet, amely szegény Ágika és szegény Jani történetéből évezredek óta visszaköszön? Mi az a megoldás, amit az evolúció vagy talán valamelyik kultúra kidolgozott erre a helyzetre?

A legmélyebb szerkezet bizonyára valahol ott található, hogy a nők ciklusa nagyjából a szülés utáni negyedik-hatodik hónapra áll helyre. Ekkor válnak újra fogamzóképesé. Vannak viták arról, hogy a szoptatásnak mennyire van fogamzásgátló hatása, de azt mondhatjuk, sok esetben nincs. Rendre jönnek hozzánk olyan párok, akiknél nagyon gyors egymásutánban jött a két gyerek. Két éven belül. Ez egyrészt nyilván erőforrást von el a nagyobb testvértől, mert többnyire még ő is szopik, amikor a kicsi már megszületik, másrészt azonban hozzájárul az apa megtartásához, hiszen így ő egy újabb utódban örökítheti tovább génjeit. És nézzük csak meg, milyen jól illik ehhez a feltevéshez a „nagy” testvér veleszületett viselkedésmintája.

Pontosan ez az a kor, amikor a gyerekek már eltávolodnak az anyjuktól. Rendszeresen visszatérnek ugyan egy kis „érzelmi tankolásra”, de eléggé messzire merészkednek. Explorálnak, bizalommal vannak a felnőttek iránt, mi több, le is kenyeretik őket közvetlenségükkel.

Ez a mi kultúránkban úgy néz ki, hogy szegény anyuka karjában a kicsivel kétségbeesetten rohan a „nagy” után, aki a babák kacszázó szaladásával „világgá” indul. Hátranézve látja, hogy anya követi, tehát minden rendben, mehet is

tovább. Ebből persze baj lehet, ha nincs bekerítve a játszótér vagy nyitva marad a kiskapu. Hát ezért lehet nagyon stresszes az élet két kicsi gyerekkel.

De hát szegény Ágikának az egy szem Árminja van! – ellenkeezhetne a figyelmes olvasó.

Attól még nagyon stresszes az élet az egy kicsi gyerekkel.

De hát ez így van, amióta a világ világ? –válaszolhat erre egy türelmetlen sóhaj.

Mi pedig azt állítjuk?

Van olyan kulturális modell, amibe jól beleillik az elkódorgó gyerek és a karon ülő csecsemő is. A mi társadalmunkban azért okoznak zavart, mert túlságosan primitív a közösségünk szerkezete. Atomizált.

Ha ugyanis a gyerek szempontjából nézzük a játszótéren kétségbeesetten rohanó anya képét, akkor azt mondja a bóklászó kicsi: nekem az a dolgom, hogy felderítsem a világot, ismeretségeket kössek, gondoskodást szerezzek máshonnan. A viselkedése tökéletesen alkalmas és adaptív abban a hordaszerkezetben, amit mi primitívnek nevezünk. Még a számunkra közeli múltban is léteztek olyan falvak, életközösségek, ahol a kicsik szinte kedvükre bóklászhattak – az őket követő ismerősök tekintetétől követe.

Bele is estek kútba, folyóba, el is tévedtek az erdőben, vagy ló rúgta meg őket! – jöhet a válasz, amire így felelünk:

Éppen ezek a történetek, éppen az ezektől óvó klasszikus népmesék bizonyítják, hogy ez így volt. Egy Ármin korú, kétévesforma gyereknek volt helye az anyja szoknyája mellett, de el is engedhette azt. Így tehetett eleget annak az evolúciós programnak, hogy bőség idején teret kell engedni a kistestvérnek.

Nézzük csak meg, egy primitív horda szerkezetében milyen jól helyre kerülnének a dolgok: szegény Jani nyugodtan tölthetné a napot férfitársaságban, hiszen szegény Ágika ugyancsak társaságban lenne, miközben Ármin a maga kacsázó járásával végiglátogatná a táborhelyeket, itt-is ott is kapna egy jó szót, egy falatot, egy ölelést.

A mi primitív kultúránkban viszont szegény Ágika van naphosszat összezárva szegény Árminnal, és azzal van elfoglalva, hogy visszanyesegesse Ármin explorációs törekvéseit. Megakadályozza, hogy a galambokat kergetve kiszaladjon az útra, hogy magára rántsza a fritőzt, vagy szöveget dugjon a konnektorba. Szegény Ágika tökéletesen ki van szolgáltatva a gyerek ösztöneinek, amikkel nem bír. Közben magányos, alig várja, hogy hazatérjen szegény Jani, és rázúdíthassa a problémáit, amiket asszonytársaival, rokonaival kellene megbeszélnie, mert szegény Jani nem fogadóképes rájuk. Szegény Janinak kell egy fél óra átállás, a legjobb merengő rágszálás a vacsoránál, mosdás, szöszmötölés. Eközben szegény Ágika úgy érzi, ez a nap is reménytelen várakozással telt, újra füstbe mentek a tervei. Szegény Jani pedig hiába várja az érintést, az ölelést, a szexet és az erotikát, amire egész nap vágyott. Természetes,

ha elpattan a húr, ami napról napra jobban feszül.

Mi, terapeuták természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy kevés eséllyel győznénk meg a párokat arról, hogy alapítsanak faluközösséget, ahol szabadon bókászhatnak, csámboroghatnak és kórincálhatnak a kisgyerekek, és a felnőttek idejük (nem szabadidejük, egész idejük) legalább kétharmad részét beszélgetéssel töltik.

Nekünk szegény Ágika és szegény Jani problémájára kellett megoldást javasolni. Olyat, ami beleillik életükbe, zsargonunkban a lehető legkisebb változást hoz a rendszer homeosztatisz állapotában.

Azt mondjuk, teremtsenek legalább egy virtuális teret, ahol szabadon bókászhatnak, csámboroghatnak és kórincálhatnak a kisgyerekek. Ezt hívjuk mi a gyermeki örömök virágoskertjének. Lényege, hogy vonjunk be mindenkit, akit a kicsi gyerek elbűvölhet, lekenyerezhet, akiktől kaphat egy jó szót, egy finom falatot, egy ölelést. Lehet az illető nagyszülő, barátnő, szomszédasszony, de fizetett gyermekfelügyelő vagy akár gondozónő, dajka is.

Mélyen egyetértünk abban, hisszük, valljuk, hogy a gyerekek az anyja mellett a helye, az otthona, ugyanakkor azt mondjuk, tegyük lehetővé számára, hogy elhagyhassa a helyét. Üljön az anyja szoknyáján, amíg csak jólesik, de ha mehetnékje van, akkor ne legyen odacsirizezve! Hadd menjen, annál boldogabban tér vissza!

A családi rendszerben azt jelenti a gyermeki örömök virágoskertje, az a bizonyos Százholdas Pagony, hogy az anyának is lehetősége nyílik a felnőtt társaságra, így már kisebb teher várja a hazatérő apát, aki emiatt hosszabb távon és biztosabban kötődik ahelyett, hogy a kicsi gyerekekkel járó feszültség, krízis miatt folyamatosan távolodna otthonról.

Látjuk tehát, hogy a gyerekek nyitott nagyobb szociális tér egy sor képtelen szerepelvárástól szabadítja meg a szülőket.

Kérdés azonban, stabilabb lesz-e a négy atomból álló családmolekula, mint a hármas? Mi köze mindennek ahhoz, hogy szegény Ágika és szegény Jani története megoldódni látszott az új teresség által?

Válaszunk: a második gyerek szinte magától értetődő módon tágítja a szociális teret. Egyrészt a környezet is szükségesebbnek látja a bevonódást, másrészt a szülők is kevésbé szoronganak, ezért könnyebben elfogadják azt. Így tehát a szülőpár ösztönösen is azt tenné, amire amúgy biztatjuk: akár pénzért, akár elköteleződésért, akármilyen úton, de találjanak olyan személyeket, közösségeket, amelyek elfogadják Ármint, így az ő számukra lehetővé válik a felnőtt társas és érintés dimenzió kiteljesedése. Együtt lehetnek más felnőttek társaságában, és együtt lehetnek a felszabadult szexben is.

Itt térhetünk vissza a mi Ádi-Évi YAVIS párunk másik változtatási kéréséhez. Azt akarták, hogy a gyerek ne lehessen a „bunkó” apja társaságában. Ellennevel,

csúnyákat mond anyura és a szerelmére, amúgy is csak a maflaságot tanulja tőle a gyerek. Esténként iszik, sörözik, hogyan is lehetne nála biztonságban a kicsi?

Erre azt válaszoltuk: az apa is egy lehetőség szociális tér tágítására.

Az apa valószínűleg hamar le fogja „passzolni” a gyereket – vetette ellen Évi, a megdöbben „elég jó” anyja.

A gyerek ezáltal bekerül azok társaságába, akik szépen lassan kiválasztódnak mint örömhordozók, akik számára a gyerek is öröm lesz. Lehet a nagymama, de lehet egy másod-unokatestvér, akit alig ismer.

De hát pocskondiáz minket! Nem is köszön, ha találkozunk! Ellenünk neveli!

A jelen állapotban szinte annyi időt tölt a gyerek vele, mint önökkel.

Elég baj az.

A vizsgálat során mégis azt állapítottuk meg, hogy önökkel tart a gyerek. Az ellennevelés sikertelen.

Hosszú távon más!

Kenyértörésre vittük a dolgot, benne hagytuk a szakértői véleményben, hogy javasoljuk az apa láthatási jogának fenntartását, noha ez duzzogással járt.

Miért szorult bele a YAVIS pár is ennyire a szokványos konvencióba? Azért, mert szegényeknek nem volt más szerepmintájuk.

Összegzés

Ezzel pedig elértünk a szegény ember, szegény asszony kérdéskör magjához.

Összefoglalva azt mondhatjuk: ha megkapja a gyerek azt a szabadságot, explorációs lehetőséget, amelyre kora és veleszületett viselkedésmódja determinálja, akkor bizony apja inkább viselkedhet férfiként, anyja pedig nőként. Kultúránkat azonban áthatja a hiedelem, hogy a gyerekek hároméves koráig az anyja mellett a helye (eddig helyes), és azt a helyet el sem hagyhatja (innen sántít). Ezért valamiféle mesterséges beszorítottságba kerül, az anyagyerek koalícióba.

Érdekes, mennyire illik ez mi „gyermeki örömök virágoskertje” elképzelésünk a legtöbb pár jövőkép-imaginációjába! Az unalomig ismert napsütéses gyep és ugrádozó kutya, a szabadon szaladgáló, kacarászó, bogarászó gyerekek képébe, akiket a szülők egymáshoz bújva figyelnek a terasról, miközben valami hűvös italt kortyolgatnak. Azaz: a gyerekek élik a maguk gyermeki világát, apa és anyja pedig férfiként és nőként végzik a közös ritmikus nyálkahártya-ingerlést...

Mint szkeptikus elméletalkotók, természetesen feltettük magunknak a kérdést: mennyire illúzió, mennyire a múltba visszavetített ábránd az a bizonyos horda vagy nyugodt falu, ami biztosítja a párkapcsolatok evolúciós programhoz illeszkedő viselkedését.

Van még egy érvünk, ami talán a holnapot még segít megélni elméletünknek. Nézzük csak meg a menopauzán túljutott hölgyeket (szegény nők)! Mennyire el

tudja bővölni őket az ilyen korú, totyogós kisbaba! Egy pillanatra sem állítjuk, hogy hosszabb távon örömmel vennék, ha rájuk bíznák a gyereket, de egy beláthatóan rövid időtartamra a legnagyobb örömmel fogadják. Pontosan annyira, amennyit fejlődéslélektani vizsgálatok a két érzelmi tankolás közötti időként tartanak nyilván. Azaz: a bátran nekiinduló gyereket nagy biztonsággal elbűvölt felnőttek fogadják majd arra az időre, amennyit anyjától távol mer tölteni. A programok tehát szépen illeszkednek abba a puzzle-ba, amely segít eredeti értelmük rekonstruálásában. Sőt, egy ellenpróbát is megengednek.

Tegyük fel, hogy ama menopauzán túljutott hölgyek csak egyszerűen a szülői szerepre vágynak. Ehhez képest a tapasztalat azt mutatja, hogy a látencia szakaszának végére jutott gyermekek, más szóval a nemi érés időszakába érkezetteket társaságát már csak ritkán tudják élvezni, s akkor is inkább csak úgy, hogy fiatal felnőttekként kezelik őket. Az örömforrás pedig vélhetően az, hogy saját narcisztikus igényeiket elégítik ki így, mondván, ők még mindig jól szót értenek a fiatalokkal. Más szóval: a társas dimenzióban mozognak, míg a kicsikkel egyértelműen egyfajta gondoskodási ösztön indul be.

Valami olyan gondoskodás attitűd, mint ami a kamaszoknál is. Ha megfigyeljük, ők is hasonlóan viselkednek, mint a menopauzán túljutott hölgyek. De nemcsak a lányok ám, hanem a fiúk is! Az evolúciós pszichológiában ők lehetnek azok a nagynénik és nagybácsik, akik érdekeltek a kis rokonok gondozásában, hiszen ugyanannyi génjüket hordozzák, mintha saját unokáik lennének. A velük született magatartásmódok arra utalnak: ők is támogatják az exploráló kiskölyköket, akik cserében támogatják a sihederek kibontakozó férfiúi, illetve női énképét.

Ezzel viszont olyan messzire jutunk, hogy a nagymama és a nagynéni, a nagypapa és a nagybácsi viselkedése is genetikailag kódolt.

Nézzük a nagyszülőket. Kezdjük megint a diszfunkciókkal. Az igazságosság kedvéért vegyük először az örökifjú férfiakat. Akiknek státusa és egészségi állapota megengedi, hogy látszólag újra indítva az evolúciós programokat idősen is gyermeket nemzzenek. Partnerük evolúciós programját simán be tudják csapni, hiszen a nő számára a vonzó férfi elsősorban a potenciális jó apa, aki tehát nagy valószínűséggel képes felnevelni a gyermekét. A vagyon és a státus elég biztosíték az apát kereső nő tudattalanja számára, hiszen a férfiak viselkedését meggyőző irányba befolyásolja. Ha azonban megnézzük a nagypapa korú apákat, bizony többnyire azt látjuk, hogy rövid távon intenzíven elbűvölik őket a gyerekek, de azután már nagyon jól jön az érzelmi tankolás igénye, ami a gyereket visszaviszi az anyjukhoz.

Ez az a jelenet, hogy amikor a tekintélyes apa urakkal tárgyal a dolgozószobában, benyit egy csengő kacajú kislány, mindenkit elbűvöl, talán még egy kicsit oda is kucorodik az apja ölébe, azután lobogó hajjal szalad tovább. A tárgyaló urak rémálma lenne, ha a kislány még egy perccel tovább maradni akarna.

Szegény, menopauza állapotába került nőekkel már nehezebb a helyzet, hiszen

ők per definitionem nem lehetnek anyák. Dehogynem! Az élet- és munkakörülmények akár huszonéveseknél is könnyedén előidézhetnek olyan hormonális állapotot, amely hasonlít a menopauza utánihoz. Ékes bizonyíték erre, hogy egyre több olyan, szingliként élő nő keres fel minket, aki egész nap férfias munkában és versenyben tölti napjait, majd pedig értetlenkedik, miért képtelen teherbe esni. Bizony, a férfias életmód hormonjai eléggé megnehezítik a petesejt érését, áthaladását a petevezetéken, a megtermékenyülést vagy a megtapadást. Sokat tudnának erről beszélni a nőgyógyászok és azok a reménykedő asszonyok, akiknek rendszeresen késik a menzeszük, már-már megörlődnek a pecsételő vérzésnek, amikor kiderül, mégsem sikerült a megtapadás.

A vegetatív mintázatok alapján praxisunkban elég nagy biztonsággal meg tudjuk mondani, egy nő fogamzóképes-e vagy sem. Azaz: eléggé lágy-e.

Nézzük csak meg a férfias működésbe kényszerített ál-nőket! Bizony, éppúgy viselkednek a kisgyerekekkel, mint egy nagymama vagy egy kamasz: kicsit örülnek neki, azután örülnek, ha odébbáll. Persze azért hála az orvostudománynak, mégis szülhetnek, addig fúvatják át a petevezetéküket, addig injektózzák őket hormonokkal, addig inszeminálják a fiatal, mozgékony spermát, amíg megfogannak és végül szülnek is. Csak hát viselkedésüket követve endokrin rendszerük is hamarosan visszatér az „eredeti” kerékvágásba. Addig örülnek a gyereküknek, amíg kicsit megbabusgatják, azután mennek a dolgukra.

Ennek alapján azt mondhatjuk: a zseniálisan fejlett kultúrájú hordákban vagy faluközösségekben jól élték meg a férfiak és a nők az életciklusuknak megfelelő szerepeket. Primitív társadalmunkban viszont összevissza csúszkálnak a nők. A szingli üzletasszonyok valójában nagymama állapotban vannak, miközben a nagymama korú hölgyek karcsúak és illatosak, kamaszokkal rivalizálnak, új párkapcsolatokat próbálgatnak, és kislányos allűröket vesznek fel. A férfiak ugyancsak nehezen találják szerepüket: a bölcsesség stádiumába illő nagypapák apró gyerekeiket hagyják otthon, amikor vitorlázó- és bűvártanfolyamra iratkoznak, amikor újabb és újabb nőket felcsípve igyekeznek csökönnyösen bizonygatni maguknak örök ifjúságukat.

Ezzel el is jutottunk ehhez a mi primitív kultúránk férfi- és nőideáljához. Kezdhetjük volna velük, ahogy rendes írások meg is teszik. Ádámnál és Évánál kezdik. Mert bizony, ők a mi férfi- és nő ideálunk megtestesítői: maximálisan nemzőképes, de gyermektelen pár. Nincsen előéletük, porból, legfeljebb oldalbordából teremtettek, és bizony-bizony riasztó a jövőjük. Addig jó, amíg a maradhatnak a Paradicsomban.

Íme. Ígéretünkhöz híven eljutottunk Ádámmal és Évával. Kultúránk alapmítoszához. Helyes úton jártunk? Bizonyára, hiszen a teremtés nagy

keresztútjához érkezünk. Az Úr mint szülői minta és az ifjú pár mint leendő szülők identitásának találkozásához. Ahhoz a ponthoz, ahol létrejön az ember saját identitása. Jogos tehát, hogy az emberiség alapmítoszai, a világirodalom nagy művei a szülőség előtti párkapcsolatról szólnak, még ha ez az időszak az emberi élet rövidke szakasza is, bárhogyan nyújtja a szingli generáció.

Csakhogy mi gyakorló terapeuták vagyunk. Akik hozzánk jönnek, aligha azt várják, hogy Ádámnál és Évánál kezdjük, Káinon és Ábelon lamentáljunk. Azt várják, hogy szolgáltatassunk. Igazságot a vitában, megoldást az élethelyzetre.

Mi pedig szorgoskodunk, igyekszünk. Hallgatunk a zseniális hordákról és a csodás pápua falvakról, viszont szép titokban beemeljük struktúrájukat a terápiába. A gyermeki örömök virágoskertjéről kezdünk mesélni, a Paradicsomról, ahol szabadon kószálhatnak, és szelíd világ veszi őket körül. Hallgatunk a kerubokról, akik lángpallosokkal őrzik a bejáratot. Azért tesszük, hogy az anyákat megszabadítsuk attól a szorongástól, amit a képtelen elvárások támasztanak irántuk, hogy a nagyszülőknek megadjuk azokat az örömteli perceket, amikor boldogan babusgathatják nyiladozó értelmű unokájukat, a kamaszoknak biztosítjuk azt a felelőtlen örömet, amit a kisgyerekekkel átélnek, és amely majd felelős szülővé szocializálja őket. Ez az élmény fontosabb a nemi érési folyamatban, mint amilyen szerepet az általunk ismert szakirodalom tulajdonít neki. Említettük ugyanis, hogy a férfiak legerősebb vonzereje a potenciális jó apa, aki bennük rejlik. Mégis viszonylag ritkán halljuk, hogy valaki Kabrió helyett babakocsival indul csajozni. Azok a kulturális normák és keretek, amik között ma végbemegy a párválasztás, már előre kódolják a csalódást. Ezek a keretek ugyanis egyre szűkebb kortárs közösségre csökkentik az életteret. Egyre inkább gáz a más korúakkal vagy más kortárs csoportokkal való érintkezés.

Ennek is megvan természetesen a jó evolúciós oka: az incesztus tabu. Elvárás, hogy minél eltérőbb genetikai állományú párt szerezzenek maguknak, minél távolabbi közösségből. A nagy lányrabló portyák azonban a mi társadalmunkban inkább a virtuális térben és közösségekben mennek végbe, a más genetikai állomány iránti velünk született igényt kielégítik a más ruhák, mozdulatok és hanghordozás. Annak idején jól jelölték is azt, amit jelentettek, ma már inkább atarappok.

Igen, felcsillantottuk a Paradicsom motívumát, közeledünk Ádámhoz, Évához és a lezáráshoz. Fölsejlett a kerubok lángpallosának messzi fénye, jelezve: primitív társadalmunkból nincs visszaút a zseniális hordákba vagy az eszményi faluközösségekbe.

Azt mondjuk tehát: amennyi életciklus, annyi férfi és annyi nő.

Ezt még szorozzuk meg a lehetséges családirendszer-állapotokkal. Mégis az Ádám-Éva modell a meghatározó, mégis közvetlenül a megtermékenyülés előtti állapotban adja a legjellemzőbb képet a férfi és nő párosa.

Azért van ez így, mert ilyenkor tudjuk összehangolni identitásunkat, vele együtt a családi kapcsolatainkat, rendezni a meny viszonyát anyósával, a vejét apósával, kettőnkét a testvérekkel, biztosítani a korántsem konfliktusmentes, de mégis fontos háttérrel, amiben a férfi majd „emberré” érhet és a nő is „asszonnyá” lehet. Ezzel megoldást adhatunk saját agresszív késztetéseinkre, és képesek lehetünk meglátni mások eredeti jó szándékát ahelyett, hogy emberi lelkekkel hatalmi játékokat játszunk. Ilyenkor biztosítjuk, hogy szülőként is rendben legyünk szexuálisan.

Az lehet, hogy bizonyos párkapcsolati ciklusokban nem lesz majd minden rendben, de akkor tudjuk, hogy nem vagyunk rendben, és dolgozzunk rajta.

Negyedszer – és most már bizonyára ráismer az olvasó Popper Péter parafrázisát gondolatára – a közös identitás segít túljutni a voyeur-attitűdön. Ahelyett, hogy belekukucskálnánk mások életébe és ítélkeznénk felettük, megtanuljuk, hogy bevonjuk őket, hogy velük együtt gondolkodjunk, hogy elfogadjuk őket.

Ez a terapeuta viselkedésének az alapja, ebben egyetértünk, de azt mondjuk: ez a férfias és nőies viselkedés alapja is. Erre épülhetnek az olyan szerepek, mint a szülőség, a vezetői működés, a társasági funkciók és a többi, amelyekben a különböző életciklusban kiteljesedhet a nőiesség vagy a férfiasság.

Nagyon is érthető tehát, ha a média következetesen ama paradicsomi Ádámot és Évát tematizálja, amikor férfiről és nőről van szó. A motívum azonban a mai körülmények között kezd visszahatni, és erre mutattunk rá tanulmányunkban. A közfigyelem olyannyira erre az életciklusra és erre az állapotra fókuszál, hogy idestova ez – és csak ez lesz elfogadható.

A társas szingli lét az, amely a férfi és nő valamennyi többi megnyilvánulási formáját alacsonyabb rendű létmódnak tekinti. A fiatalabbakat éretlennek, az időseket képtelennek. Ha úgy tetszik, a férfi és a nő olyan brand, olyan védjegy, amely ennek és csak ennek a korosztálynak a tulajdonságait fogadja el etalonként, ennek az állapotnak az ítélőszéke elé állítja az összes többit.

Az egyik eredmény: szeretnénk életünk lehető legnagyobb részét ebben az állapotban tölteni. Minél korábban belekerülni és lehetőleg örökre benne maradni. Az emberiség számára ez a pillangó állapot, amelyből nézve a többi csak amolyan hernyó, pete, lárva, báb. Fajunkban a leghosszabb a gyermekkor, és az ember tesz a legtöbbet az öregkor meghosszabbításáért. Ugyanakkor a tradicionális közösség eltűnésével devalválódott minden olyan élethelyzet, amely eltér a paradicsomi örök ifjúságtól.

Láttuk azonban, hogy a férfias férfi és a nőies nő akkor bontakozhat ki, ha tudnak élni társadalmi környezetük erőforrásaival. Különben sietős, kapkodó, kopott bőrszerkós lúzerekké öregednek, akinek a gyerekei gyilkolják egymást.

TARTALOM

Popper Péter
Szegény nők

Ranschburg Jenő
Egymást keresik

Popper Péter
Szegény férfiak

Baktay Miklós – Baktay Zelka
Szegény ember, szegény asszony

Az élet dolgai – Szimpozion

A Saxum kiadó Szimpozion címmel új sorozatot indít, Popper Péter szerkesztésében.

A szimpozion szó jelentése visszanyúlik egészen a görögök időszakáig: komoly férfiak egy-egy ilyen szimpozionon tudományos és bölcséleti kérdéseket tárgyaltak meg. Egy másik, hasonló megközelítés szerint: a szimpozion baráti társaságok összejövetelei bölcsőbb polgárok vezetése mellett.

Kiadónk a pszichológia kiváló tudósai segítségével közelebb hoz – könnyebbé tesz – olvasói számára egy-egy komolyabb, de mindenkit érzékenyen érintő témát – *az élet dolgaiból*.

A már megjelent Szegény nők, szegény férfiak c. kötet a férfi-nő kapcsolatot közelíti meg. Behálózza egész életünket a szerelem, a házasság, a szex, legyen szó bármilyen korosztályról. S hogy mennyire segítségre szorulunk a látszólag egyszerű, mindennapos témakörben, arról az *Egymást keresik* című

tanulmányával Ranschburg Jenő, a *Szegény nők...* és a *Szegény férfiak...* című írásaival Popper Péter gondoskodik. Ez utóbbira izgalmas feleletet próbál adni – és tovább is viszi e témát – a párkapcsolatok kiváló specialistájának, a Baktay házaspárnak tollából született *Szegény asszony, szegény ember* című írás.